

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
חיים ליף — חבר המערכת
מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה ל (כרך נ"ט) תשרי-חשוון, תשכ"ט חוברת א' (274)

ה ת ו כ ן

- 1 אתגר הפתרון המלא יוסף נדבה
7 וילנה — ירושלים דליטא אברהם ברנדיס
12 מאה השעות הגדולות של ירושלים חביב כנען
22 עיונים ב"הכנסת בלה" (ליוכל השמונים של ש. י. עגנון) רבקה שכמר
29 יום ליום (תמונות-הווי ממדינת ישראל) מרדכי עובדיהו
32 י. באשכיס-סינגר — מלשון אל לשון רחל איתן
36 מחודש לחודש יצחק עברי

רשימות ודברי בקורת:

- 40 (א) דקלים ותמרים ח. נעמן
40 (ב) "מבוא להושענות" לר' יעקב רייפמן א. ר. מ.
41 ידיעות

„ בצרון ”
1141 ברודוויי
ניו-יורק

מפתח ותוכן-הענינים לכרך נ"ז ולכרך נ"ח

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Thirtieth Year of Publication

Vol. LIX TISHRE-CHESHVAN, 5729 (October, 1968) No. 1 (274)

CONTENTS:

Challenging Solution to the Arab-Israeli Conflict	<i>Joseph Nedava</i>	1
Vilna — The Jerusalem of Lithuania	<i>Abraham Broides</i>	7
The Hundred Great Hours of Jerusalem	<i>H. Kanaan</i>	12
Some Aspects of S. J. Agnon (On His Eightieth Anniversary)	<i>R. Schechter</i>	22
From Day to Day (Sketches From Life in Israel)	<i>M. Ovadyahu</i>	29
Bashevis-Singer Discusses Literature (An Interview)	<i>R. Eytan</i>	32
The Month In Review	<i>Itzhak Ivry</i>	36

NOTES AND REVIEWS:

(a) Book Notes	<i>Ch. Naaman</i>	40
(b) A Note On Jacob Reifman	<i>A. R. M.</i>	40
News and Events		41

Index to Volumes LVII and LVIII

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוֹן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, התשכ"ח

כרך נ"ז

שנה כ"ט

מפתח ותוכן הענינים של "בצרון" שנה כ"ט, כרך נ"ז, תשרי-ניסן, ה'תשכ"ח

ל
 לזר, חיה, מלחמת ששת הימים בראי הספרות, 89
 לישל, תום, 119
 ליק, חיים, מן העבר אל ההווה, 117 ; י. ריבקינד
 ז"ל, א. שפייזהנדלר ז"ל, 171
 ליפסקי, לואיס, 101

מ
 מדינת ישראל :
 א. רמבה, מאין יעלו יהודים לישראל ? 13 ;
 התחדש המלחמה בין ישראל והערבים ? 181 ;
 ה. לזר, מלחמת ששת הימים בראי הספרות, 89 ;
 ת. נעמן, היתכן דו קיום יהודי ערבי ? 105 ;
 י. מישאל, גל ההתנדבות ושאלת העליה, 131

מרע וחכמת ישראל :
 י. ל. וינברגר, "עבודה" לרמבע, 23 ; ג. חורגין,
 ספרי צ. וולפסון, 37 ; א. גולומב, בין פילוסופיה
 והלכה, 135 ; פ. בירנבוים, מחקרים על בייש, 151
 מירסקי, ש. ק, 117
 מישאל, י. מחודש לחודש, 44, 110 ; גל ההתנדבות
 ושאלת העליה, 131
 מלאכי, א. ר. עגנון בעתונות העברית בארה"ב,
 95 ; האם ר' יעקב בן חיים נ' אדוניה התנצר ?
 160

מנחם, ג. תערוכת הגדות עתיקות מדרופטי קולג',
 236
 מרתאן, אברהם, 126, 168

נ
 נוישטאט, מלך, 213
 נעמן, ה. היתכן דו קיום ישראלי ערבי ? 105

ס
 ספרות יפה :
 רחל איתן, הספינקסים (ספור), 77 ; אי היופי
 (ספור), 191 ; ת. ברנדווין, השוחט מסמטיר (ספור)
 25 ; ג. פרייל, ניגון מכלא (שיר), 85 ; י. טרקוב'
 נעמני, "א גוט שבת ו" (ספור), 215 ; נ. זקיש,
 שירים, 149

ע
 ע. י. ספרים וסופרים, 119
 עברי, י. על תופעות שמוחן לדרך הטבע, 48 ; בין
 האתמול והמחר, 50 ; מחודש לחודש, 162, 227
 עגנון, ש. י. 95

פ
 פינקל, יצחק, 114, 115
 פרידלנד, אליעזר ד., 166
 פרייל, גבריאל, ניגון מכלא (שיר), 85 ; 174

ק
 קבוקב, יעקב, לכטיקון הספרות העברית, 169
 קרייטמאן, ב. צ., 173
 קרסל, ג. היום הראשון של הקונגרס הציוני
 הראשון, 125 ; 169
 קרקשק, חסדאי, 37

ר
 רבינוביץ, ישעיה, 174
 רובינסון, יעקב, 209
 רודבסקי, דוד, 127
 רוזנטאל, יהודה, 151
 ריבקינד, יצחק, 171
 רמבה, אייזיק, מאין ישלו יהודים לישראל ? 13 ;
 התחדש המלחמה בין ישראל והערבים ? 181

ש
 שזר, ז. חובתה של יהדות אמריקה, 55
 שיפר, יצחק, 127
 שלי, א. תרגום שירי נלי זקיש, 149
 שמואלי, אפרים, הרהורים בלי אשליות, 5 ; בלי
 אשליות, 69
 שפייזהנדלר, אברהם, 171

א
 אביגרי, יצחק, 126
 אבריי, אריה, 92
 אורנשטיין, בנימין, בפולמוס השמדה ומאבק, 209
 איתן, רחל, הספינקסים (ספור), 77 ; אי היופי
 (ספור), 191

ב
 בירדמן, י. מ., ד"ר א. י. כ"ץ — הפועל והמפעיל, 52
 בירנבוים, פלטיאל, מחקרים על ימי בייש, 151 ;
 ישראל והאנושות לבן-אמוזג, 160 ; 231 ; 237
 בן-אמוזג, אליהו, 231
 בנדוי, אבא, 236
 בן-חיים, יעקב, 160
 ברוידס, א. על שירת י. פינקל, 114 ; שירי א.
 מרתאן, 168
 ברנדווין, חיים, השוחט מסמטיר (ספור), 25 ; 50
 ברקוביץ, י. ד., 221

ג
 גולומב, א. בין פילוסופיה והלכה, 135
 גורדון, ה. ל., 127
 גיטלר, ירמיהו, 214

ה
 הולץ, אברהם, ד"ר ויניץ כנבור מזורני, 221
 הורוץ, א. ל., 129
 הלפרט, מרדכי, 128
 הלקי, שמעון, 236
 הנעמי, משה, שירת י. פינקל, 115 ; שירי א.
 פרידלנד, 166

ה
 הערכות ודברי בקורת :
 י. עברי, על תופעות שמוחן לטבע, 48 ; בין
 האתמול והמחר, 50 ; מ. הנעמי, על שירת י.
 פינקל, 115 ; שירי א. פרידלנד, 166 ; א. ברוידס,
 על שירת י. פינקל, 114 ; שירי א. מרתאן, 168 ;
 י. קבוקב, לכטיקון הספרות העברית, 169 ; ת.
 ליק, ש. ק. מירסקי ז"ל, 117 ; י. ע. ספרים
 וסופרים, 119 ; פ. בירנבוים, ישראל והאנושות
 לבן-אמוזג, 231 ; ג. מנחם, תערוכת הגדות
 עתיקות, 236
 הרצוג, חיים, 94

ו
 וויינשטיין, בריש, 128
 וויסלבסקי, דבורה, ד"ר צבי וויסלבסקי מבית, 156
 וויסלבסקי, צבי, 156
 וולפסון, צבי, 37
 וולנסקי, מרדכי, האם חזר בו הגר"א ממלחמתו
 בחסידים ? 143
 וינברגר, י. ל. "עבודה" לרמבע, 23

ז
 זכרונות ותולדות :
 מ. א. זלדין, ליפסקי בציונות אמריקה, 101 ;
 ד. וויסלבסקי, צ. וויסלבסקי מבית, 156
 זלדין, מ. א., ליפסקי בציונות אמריקה, 101
 זקיש, נלי, שירים, 149

ח
 חבצלת, מאיר, 127
 חורגין, ג. ספרי צבי וולפסון, 37 ; ביה"ס הכלייומי
 באמריקה, 124

ט
 טברסקי, יוחנן, 128
 טמיר, נ. כותל, 86
 טרקובר, אריה, מרד הגטאות — משמעותו
 הלאומית והכלל-אנושית, 202
 טרקוב-נעמני, יעקב, "א גוט שבת ו" (ספור), 215

י
 ידענות, 126, 173, 236
 ירדני, גליה, 127
כ
 כ"ץ, א. י. 52, 236

בַּצְרוֹן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, התשכ"ח

כרך נ"ח

שנה כ"ט

מפתח ותוכן-הענינים של „בצרון” שנה כ"ט, כרך ג"ח, אייר-אולול, התשכ"ח

ל

לויק, י. ל., 103
לזר, חיה, כף למדינה, 63
ליכטנבוים, יוסף, 105
ליסיצקי, א. א., 97

מ

מ., א. ר., על ה„טאקסט” של מנדלי, 46
מדינת ישראל:
א. רמבה, האורות החדשים של ישראל, 151;
ח. לזר, כף למדינה, 63; ש. שמיר, בין שלום
למלחמה, 1
מדע וחכמת ישראל:
א. גולומב, דת ישראל ואמונת ישראל, 7; פ.
בירנבוים, חיי היהודים בגליל בתקופת המשנה,
29; ש. ז. צייטלין, מצדה, 71
מיכאל, יעקב, 29
מלאכי, א. ר., יהודים מפורסמים שנכנסו למקום
המקדש, א. 87, ב. 161
מרושט, שמואל, 185
מתיוסון, צבי, 185

נ

נדבה, יוסף, 105
נעמן, ח., בינינו לבין הערבים, 38

ס

סטריקובסקי, אריה, הרמב"ם והגאונים, 40
ספרות יפה:
ג. פרייל, זכירה רומנטית (שיר), 70; מ. שמיר,
המלחמה הבלתי גמורה (ספור), 79; א. פאניטש,
בעל תשובה (ציור), 164

ע

עברי, יצחק, 34, 93, 169
עובדיהו, מרדכי, שירה בהתעצמותה, 175
עמישי, מ., ח., חשבון בלי רוגז, 138

פ

פאניטש, אביגדור, בעל תשובה (ציור), 164
פינקל, יצחק, פגישות עם א. א. ליסיצקי, 97
פראנקל, א. א., 161
פרייל, גבריאל, 48; זכירה רומנטית (שיר), 70
פרלא, מ., רשימות, 17, 180

צ

צור, יעקב, 185
צייטלין, אהרן, 105
צייטלין, ש. ז., מצדה, 71
צמה, שלמה, 153

ר

רגלסון, אברהם, חולמים וזורעים — אנשי נבו, 149
רחל, 155
רייזנר, ג. ח., 185
רמבה, א., האורות החדשים של ישראל, 51

ש

שופמן, גרשון, 20
שמיר, משה, המלחמה הבלתי גמורה (ספור), 79
שמיר, שלמה, בין שלום למלחמה, 1

א

אביני, יצחק, ארבעה ערכים, 15
איזבאן, שמואל, 43
אפרתי, מ. צ., „שפה ברורה”, 45

ב

ביכלר, אברהם, 29
בירנבוים, פלטיאל, חיי היהודים בגליל בתקופת
המשנה, 29
בנאי, מ., פגישה עם רבה של מוסקבה, 103
בן-גוריון, דוד, 64
בן-חנן, א., 38
ברויטס, אברהם, יוחנן טברסקי, 5; 105, 175
ברנר, י. ה., 155

ג

גארבר, משה, 105
גולדברג, ארתור, 185
גולדמאן, יעקב, 163
גולומב, א., דת ישראל ואמונת ישראל, 7
גורדון, א. ד., 153
גרינבוים, י., 69
גרנך, יוחנן, האנטישמיות — לדכוי החרות, 133

ה

הוינג, שמחה ב., 185
הנעמי, משה, שופמן כיום, 20
הערכות ודברי בקורת:
ח. נעמן, בינינו לבין הערבים, 38; א. סטרי-
קובסקי, הרמב"ם והגאונים, 40; י. יאנוטוביץ,
„יריחו” לש. איזבן, 43; מ. צ. אפרתי, „שפה
ברורה”, 45; מ. עובדיהו, על א. ברויטס, 175
הרכבי, י., 39

ז

זכרונות ותולדות:
א. ח. חגיץ, המלמדים בעיירתנו, 27; י. פינקל,
פגישות עם א. א. ליסיצקי, 97

ח

חבצלת מאיר, 40
חגיץ, א., המלמדים בעיירתנו, 27; אורות ועללים
בחיי היהודים במכסיקו, 167

ט

טברסקי, יוחנן, 5, 184

י

יאנוטוביץ, יצחק, „יריחו” לש. איזבן, 43
ידיעות, 47, 105, 184
יוזליט, י., טלויזיה חינוכית בישראל, 183
ירדן, דב, סליחה חדשה לרמבע, 148
ירדני, גליה, 47

כ

כנן, רחל, 67
כצנלסון, ברל, 155

בַּצְרוּן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל (כרך נ"ט) תשרי-חשון, תשכ"ט חוברת א' (274)

אתגר הפתרון המלא

מאת ד"ר יוסף נדבה

א.

לאחרונה נושבת רוח אופטימית ממסדרונות האו"ם ויש המתנבאים על אפשרות של הסדר שלום בין מדינת ישראל למדינות ערב. עקב לחץ של ארה"ב נסוגה, כנראה, ממשלת ישראל ממדיניותה המוצהרת מאז תום מלחמת ששת הימים בדבר משא-ומתן ישיר לשלום בין ישראל לערבים, ומשנפתחו עתה, במסגרת האו"ם ובאמצעותו של המתווך ד"ר קונאר יארינג, שיחות בלתי-ישירות ובלתי-פורמאליות בין הצדדים היריבים, יש הרואים בכך מוצא מן המבוך וסיכוי להציב גשר על פני תהום השנאה והמשטמה, לקראת שלום קבע. עם זאת, דומה כי אין מקום לאופטימיות מופרזת, שכן מדיניות, שמקורה בלחצים דיפלומטיים איננה, בדרך כלל, ביטוי לרצון טוב, אלא שהיא בגדר תמרון בלבד לשם היחלצות ממלכודת. בעיית ישראל-ערב שוב אינה ניתנת להיפתר עלידי פריצת "סדק" כ"פתחו של אולם", אלא מחייבת אופקיהבנה והתפייסות מרחיקי-לכת.

הדעת נותנת, כי עוד שנים רבות ייטולטל המזרח התיכון בין שלום למלחמה, ולכל היותר יש לצפות למצב של "לא-שלום-ולא-מלחמה". למעשה מאפיין מצב זה את מערכת היחסים באגן המזרחי של הים התיכון, מאז נחתמו החוזים לשביתת-נשק בין ישראל למצרים, ממלכת ירדן, לבנון וסוריה בשנת 1949. נתבדו תקוותיהם של כל אלה, שהאמינו אז, כי בעקבות שביתת-הנשק יבוא שלום-קבע. לאמיתו של דבר היתה זו תמיד הפוגה, הפסקת-קרבות זמנית, עד

ל"סיבוב חדש", ואף שאוכלוסית האיזור עייפה ממלחמות והאדמה רוויה דמים, עדיין אין לחנות קץ לתגרות. לא זו בלבד, שהמתיחות לא רפתה אלא, להיפך, רגשי-הנקם גואים ביתר שאת. אלו הם פירות הלאומיות הערבית שהבשילה בעיקר בעשרים השנים האחרונות. כל מי שדר בארץ-ישראל במשך שנות קיומו של המנדט הבריטי עמד מקרוב (אף חזה מברור) על דרך התגבשותו של תהליך זה. ההיסטוריונים הערביים מצביעים על ניצני הלאומיות הערבית שנבטו בצורת קבוצות-מחתרת קטנות בפאריס בראשית המאה; אחרים מסתמכים על עמדתם והצהרותיהם של הצירים הערביים בפארלאמנט התורכי בשנת 1911 כעל גילוי חזית ערבית לאומית ברורה, אך האמת היא, כי הציונות — היא שהולידה את התנועה הערבית הלאומית, שפרחה במידה רבה בחסותו של השלטון הבריטי ובטיפוחו.

פרעות-הדמים הראשונות בארץ-ישראל עדיין נשאו אופי דתי בעיקרו; מעשי-הטבח, שעשו הערביים ביישוב העברי באביב תר"ף (אפריל 1920) בירושלים; במאי 1921 — ביפו, ובקיץ תרפ"ט (אוגוסט 1929) בכל הארץ, היו בעיקרם פרי השראה של הסתת כוהני-דת מוסלמים במסגדים; ההמונים שולהבו על-ידי דברי-בלע ונתנו פורקן לרגשי הרצח, השוד והאונס בהתנפלות על שכנים חסרי-מגן. היו אלו התפרצויות-רגע, ללא יסוד אידיאולוגי, ולפיכך לא נמשכו אלא ימים ספורים בלבד. כפלא היה הדבר בעיני כל איש מערבי; לא יצאה אלא תקופה קצרה ושוב חזרו "יחסי שכנות-טובה" בין הערבים והיהודים לתקנם, כפי שהיו קודם לכן. המסחר ביניהם חודש וכל החיים בארץ-ישראל שבו למסלולם הרגיל. לעומת זאת, שונים היו פני הדברים במאורעות תרצ"ו—תרצ"ט (1936—1939). לעת הזאת גברה הכרתו הציבורית של ההמון הערבי ומהומות-הדמים לבשו עתה אופי של מרד לאומי מאורגן, לא כל "ראשי-הכנופיות" נשאו עיניהם לשוד בלבד; נמצאו ביניהם "גיבורים" שהיו מוכנים להקריב עצמם על מזבח רעיון לאומי, אף שמשובש היה מעיקרו. רעיון זה — הוא שהניע אותם לפעולה, אף-על-פי שהיו גם גורמי-חוץ (סוכני הנאצים והקומוניסטים), שבחשו ב"קדרה" המסוכסכת של המזרח התיכון לטובת אינטרסים מדיניים של עצמם ומתוך מגמה ברורה לעודד יסודות שוטנים לשלטון הבריטי. כיום, כמובן, שוב אין להתעלם מגורם-יסוד זה — הלאומיות הערבית, שהיתה השקפה מקיפה וקיצונית, ועל כן, כשמדובר כיום על פתרון בעיית ישראל-ערב אין הכוונה להשלים בין שני הצדדים המתנצחים על סמך השלמה לשעה ועל יסוד ויתורים קלים ונסיונות-מה, אלא על נסיון לפתור אחת ולתמיד את מכלול הבעיות והיחסים שמשמשים סלע-מחלוקת ביניהם, והם: ביטול מצב הלוחמות (משמע, התפייסות גמורה וסופית בין "יעקב וישמעאל"), פתיחת תעלת-סואץ כנתיב-שיט בינלאומי חופשי (משמע, מתן רשות לספינות-ישראל להשתמש בנמלי מדינות ערב ולסחור באורח חופשי, בהתאם למוסכמות המשפט הבינלאומי), פתרון מוסכם לחיסול בעיית הפליטים הערביים (משמע, קליטתם במדינות ערב, תוך השתתפות ישראל בתשלום פיצויים על רכושם בשטחי מדינת ישראל) וכיוצא באלו בעיות הכרוכות ביישוב מחלוקת עמוקת-שורשים.

יחסי ישראל-ערב הגיעו לנקודת-משבר, ורק פתרון מקיף ומלא יכול להתיר את הסבך. כאן לא ייתכנו כל פתרון-טלאים והסדר-עראי. השאלה היא, איפוא, באיזו מידה כשר העולם הערבי לעשות תפנית חדה במדיניותו, לסגור את רשומות העבר ולפתוח עמוד חדש לצורך עיצוב העתיד. יותר משיש כאן צורך בנקיטת ריאליזם מדיני, יש כאן צורך בשינוי הלך-נפש, ואותות לכך עדיין אינם מופיעים בבירות ערב כיום. די לציין, כי סוריה אינה מסכימה עדיין להכיר בשליחותו של ד"ר יארינג וראשי "אל-פתח", שיכורי נצחון מדומה, עדיין מדברים בלשון-אתמול, ומטרה אחת להם — למחות את מדינת ישראל מעל מפת המזרח התיכון. אף-על-פי-כן הדעת נותנת, שאם ימצא פתרון מדיני מוסכם ומקובל על ראשי מדינות ערב, ובעיקר, כמובן, על דעתו של נאצר, יהא בכוח הצבאות הסדירים לשים קץ לפעולות החבלה של קבוצות-המחתרת ה"בלתי-סדירות" תוך זמן קצר ביחס.

ב.

מלחמת ששת הימים העמידה את בעיית ישראל-ערב בפרספקטיבה היסטורית רחבה, ולעיני העולם נגולו שני פתרונות קוטביים במלוא חריפותם. אילו היתה תבונה במועצות המעצמות הגדולות ואילו רווחה דעת בין קובעי מדיניות "ארמון הזכוכית" בניו-יורק, כי אז אפשר היה להכריע בפולמוס לא רק לטובת המזרח התיכון אלא לטובת העולם כולו. רחוקים אנו כיום ממצב אידיאלי זה. לאור מציאותם של האינטרסים האנוכיים של המעצמות ואולטי-ידו המובהקת של הארגון-הבינלאומי אין לנו מגוס מלהביע מסקנה פסימית ולראות בגישושים, הנעשים כיום בחשאי, בחדרי-החדרים, של האו"ם, חתירה למציאת פתרון-טלאים חדש.

הבה נבחון את מצב-הדברים משתי נקודות-מבט קוטביות:

נאצר מנסה להשתכנע ומשתדל לשכנע את המוני תומכיו, כי מדינת ישראל הינה תופעה חולפת בהיסטוריה רבת-התמורות של המזרח התיכון. לעיתים קרובות מעלה הוא את ההשוואה בין "התנועה הציונית" (ומדינת-ישראל, פרי טיפוחיה) לבין תנועת הצלבנים, ששלטו ברצועת החוף של האגן המזרחי של הים התיכון במשך מאתיים שנה (1099—1291), אך לא הצליחו להיאחז בו ולבסוף "הוקאו" מסביבה, שהינה ערבית לפי טבעה ואשר בה היו הם ממילא בגדר "זמורת זר". כן דינה גם של מדינת ישראל, לדעתו ומוסיף, כי יש להם לערבים אורך-רוח וצופים הם אלי חיסול "הפולש הזר" תוך סבלנות, כי התהליך הוא בלתי-נמנע. בשעתו הכריז המזכיר הכללי של הליגה הערבית, עזאם פחה, שהערביים מוכנים למלחמה ארוכה, אפילו תימשך 300 שנה, כי התוצאה האחרונה ברורה להם מראש. יכולים הישראלים לזכות בקרב זה או אחר, אך הנצחון הסופי במלחמה מובטח לערביים!

מובן, שהשקפה זו אין לה על מה לסמוך. הגזירה-השווה, שמבקש נאצר להקיש, מופרכת מעיקרה. אין דין היהודי החוזר למולדתו ההיסטורית-היעודה כדין הכובש הצלבני. זה אלפי שנים שהיהודי מושרש בארץ-ישראל,

אפילו הוא יושב, ישיבת-ארעי, בתפוצות ובגלות, לא היה עידן בתולדות ארץ-ישראל מאז חורבן הבית ונפילת ביתר שלא ישבו בה יהודים, אם מעטים ואם מרובים. הצלבנים לא נאחזו בארץ משום שמלכתחילה ראו עצמם כגואלי המקומות הקדושים" לשעה; הם לא נתיישבו על הקרקע, בעורף הארץ, ולא עיבדוה. הם הסתפקו בישיבת מבצרים שהקימו בעיקר לאורך חוף הים ובכמה נקודות איסטרטגיות בתוך המדינה. מה שאין כן היהודים, שאין מקום בארץ-ישראל שאינו מקודש עליהם ואשר אינו קשור בדברי ימיהם בנימי זכרונות וקדושה והתקדשות.

יתירה מזו: מאות בשנים שימשה ארץ-ישראל עצמה עדות לבעלות היהודים עליה. מולדתו של העם העברי עמדה בשממונה דורות על דורות ולא „נכנעה" ולא „נשתעבדה" לזרים, לא הניבה יכולה ולא נתנה פריה בידי „בעלים" בלתי-חוקיים.

ואף זאת: הערבי מעצם טבעו אינו גזע בונה, אלא סותר. צא ולמד, מה עשה הערבי במרוצת שנות ישיבתו בארץ-ישראל? ההיסטוריה קובעת, כי עיר אחת בלבד נבנתה על-ידי שליט ערבי — רמלה, וההיסטוריון הצפון-אפריקני המפורסם מן המאה ה-14, אבן-כאלדון, אמר מפורשות: „מן הראוי לציין, כי תמיד התמוטטה הציביליזציה בכל מקום בו השתלטו הערבים וכבושהו, וכי היישובים הללו נידלדלו ועצם אדמתם נהפכה למשהו ששוב אינו בגדר אדמה... לפנים היה כל האיזור שבין סודאן והים התיכון מיושב בני-אדם. על עובדה זו מעידים מזכרות הציביליזציה שם, כגון תילים, מעשי-פסלות אדריכליים ושרידים גלויים של כפרים וביקתות".

ג.

מבחינה ישראלית ויהודית כללית פתחה מלחמת ששת הימים אופקים חדשים לפתרון גיאופוליטי בר-קיימא, והמדובר אינו בפתרון לטובת ישראל בלבד, אלא לטובת האנושות כולה. נצחון-התנופה קרע אשנב לגישה טריטוריאלית חדשה, שיש עמה כדי לשים קץ לבעייה היהודית ה„מטרידה" את האנושות זה מאות בשנים. הפתרון הרדיקאלי מחייב את שמירת כל השטח הנתון כיום בידי מדינת ישראל לצמיתות. הרזרבה הקרקעית היא ערובה יחידה לסיפוק „שטח מחיה" לכל אותם המיליונים שיוולדו בישראל או יעלו אליה בדורות הבאים, ויהיו במולדת הישנה-החדשה ריכוז מאכסימאלי. „רוח-הרפאים", לפי תורתו של ד"ר פינסקר, תאצל להלך אימים בעולם ותעקור מן השורש את רגשי ה„יודופוביה". קיצורו של דבר, פתרון-עולם לבעיית עם-עולם. להשקפה „מכסימלית" זו כמה בחינות-חיוב, ראשית, כל השטחים שנוספו למדינת ישראל בעקבות מלחמת ששת הימים שטחים ישראלים הם, לא בזכות כיבוש בלבד (המוכרים לפי המשפט הבינלאומי), אלא בזכות מורשת הדורות. מאימתי שייך הצייהאי סיני למצרים? — למן שנת 1906, ובעלות זו לא נעשתה אלא משום ששליטי מצרים אז, האנגלים, סיפחו את השטח לתחום שלטונם, להנאתם ולטובת האינטרס האימפריאליסטי של עצמם.

אוצרות הנפט והמחצבים בסיני עשויים ביום מן הימים לסייע בידו ישראל ליהפך למדינה הנושאת את עצמה ואינה זקוקה עוד לסיוע חוץ, ובכך היום ותהליך המתקת המים יבוצע ללא־קושי, תופרח השממה ותפרנס רבבות יהודים העובדים את אדמתם.

בהצביעה על ההכרח לשמור על כל השטחים שנשתחררו ולא לוותר אפילו על שעל־אדמה אחד, מדגישה «התנועה למען ארץ־ישראל השלמה» את צד הבטחון. הגבולות של מדינת ישראל כיום הינם בטוחים מפני נסיונות מחודשים מצד הערבים למוטט את המדינה בהתקפת־פתע. זה אמנם נכון, אך מתוך שמטעימים בעיקר את צד הבטחון, מיטשטשים במקצת את הזכות ההיסטורית. ואף זאת: התכנית להרבות בנקודות־היאחזות בכל השטחים המשוחררים — בסיני ובגולן וביהודה והשומרון, ברכה מרובה יש בה; היא קובעת «עובדות מוגמרות» ומסכלת כל נסיון להפקיע את השטחים הללו מידי עם ישראל: מציאות־החיוב חזקה מכל מסמך דיפלומטי או שיחות־מדינאים בגלוי או מאחורי הקלעים. ועם זאת, אי־אפשר שלא להיזכר, בהקשר זה, באותה השקפה על «הסתננות» («אינפילטרציה»), שבה לחם הרצל בשעתו. בחזונו הגדול ביקש להקים את מדינת־היהודים במשפט גלוי וציבורי, קבל כל־העולם, ולא בהסתר ובהגנב. תולדות הציונות הוכיחו, כי גם דברי הרצל וגם דברי יריביו ומתנגדיו היו דברי־אלוהים חיים. וכן הדין היום: שתי הפעולות צריכות להיעשות יחד, בעת ובעונה אחת. נקודות־היאחזות בשטחים המשוחררים הן צד אחד של המטבע, ואילו צדו השני נתון במסע־הסברה רחב בעולם — ובייחוד בארה"ב — להעמיד את הציבוריות הלא־יהודית על כל המשמעות שבכיבוש מדינת־ישראל גדולה וחזקה כפתרון לבעיית בטחון השעה ולבעיית עם ישראל בכללותה. יש להעיר את אוזני כל מדינאי תבל לקול־הדורות הקורא לסיים פרשת יגונים ורדיפות ולכוון במולדת ההיסטורית את העם ההיסטורי בתחום סביר של «מרחב־מחייה», שיוכל לפרח בו את יעודו ולתרום את חלקו לאנושות כמאז ומקדם. מסע־הסברה זה ימצא לו אוזניים קשובות, כי דווקא בשעת מבוכה גדולה זו בעולם, שעת ליקוי־מאורות פוליטי, יכשרו הלבבות לפתור בעיות ביסודיות ובמלוא ההיקף ובקנה־מידה היסטורי.

ד.

המנוף הגדול למסע־הסברה רחב נמצא בארה"ב, כי כן, אם תשוכנע ממשלת ואשינגטון בצידקת הפתרון המוצע על־ידי מדינת ישראל, תתן ידה לביצועה, ואז לא יהא צורך להקים את נקודות ההיאחזות בתציי־מחותרת ולחפש אמתלות להקמתן, אלא שאפשר יהיה אז לנהל מפעל־התיישבות באמת־מידה מקפת ומהירה ולתת על־ידי כך תנופה לחזון מושך־לב חדש, הן לנוער בישראל והן לנוער בתפוצות.

יש להצטער איפוא צער רב, שדווקא בשטח זה נחלה ההסברה הישראלית כשלון חרוץ. והרי דוגמא אחת: כשחזר ריצ'ארד ניקסון ממסע במזרח התיכון, לרבות ישראל, הביע בארה"ב את דעתו והכרתו, כי ישראל אינה צריכה

להחזיר שום שטחים לערבים; זו היתה מסקנה שקולה לאור המציאות. שנשקפה לו במקום המעשים. אבל, משהוציא ערב הבחירות לנשיאות את מצעו בדבר ישראל, אף שהביע את תמיכתו במדינה, כבר ציין שעליה להחזיר את השטחים שנוספו לה בעקבות מלחמת ששת הימים; הוא לא רצה להיות „אפיפיורי יותר מן האפיפיור” — אם ממשלת ישראל עצמה ונציגיה הרשמיים כבר מביעים נכונות לוותר על כמה שטחים, למה יהא הוא קיצוני ויגלה קנאות ללאומיות ישראל? בכך גפתחה לפניו דרך להיחלץ מן ה„חד-הצדדיות”, בה האשימוהו הערביים, ומשיכתו כלפי „הקולות היהודיים” אף היא נשארה בעינה.

עדיין ניתן לשנות את הדברים מעיקרם בשטח ההסברה, אף-על-פי שמאוד נתאחזה השעה. עדיין ניתן להציג את הדברים באור ההיסטורי ולבקש את „משפט העמים” כדי שתוצא האמת לאור. הזמן פועל לטובת מדינת ישראל, כי ה„חוקה” נוצרת תוך כדי החזקת השטחים. העולם מתרגל והולך למצב כמות שהוא. תעלת-סואץ יכולה להיות סגורה לאורך ימים. ייתכן, שברבות הימים יבוא ערכה לקיצו — החול הולך ונערב בה, ובינתיים מוצאות להן המעצמות דרכים חדשים לעקוף קושי זה. אפשר לקיים את הסחר הבינלאומי גם בלעדי תעלת-סואץ! גם החזקת המקומות הקדושים בידי ישראל חוללה מהפכה בדעת-הקהל העולמית. נתקעקה כל תורת הנצרות, שביקשה לראות את צרתה-היהודית מורחקת מכל קדושה בירושלים והילכה אימים בעולם בחששותיה מפני היד היהודית המשתלחת אל הקודש...

יתירה מזו: יש להשכים ולהעריב בהסבר יסודי: גם היום, כשנתרחבו גבולות ישראל להקיף שטח הגדול פי שלושה משטח מדינת ישראל לפני מלחמת ששת הימים (למעלה מ-60,000 קמ"ר כיום) עדיין מהווה המדינה רק 0.7% מכלל השטחים העומדים לרשות העמים הערביים. כל המבקש איפוא להפקיע את השטחים המשחררים מישראל חוזר, למעשה על פרשת „כבשת הרש”. הערביים אינם זקוקים לטריטוריות נוספות; מלחמתם בישראל הינה מלחמת יוקרה בלבד, שבסופו של דבר אין גם שכר בצידה. אילו השלימו הערביים עם מציאותה של ישראל ובמרוצת הזמן היו נרקמים יחסי שכנות תקינים, חזקה על ישראל שהיתה מסייעת לקדם את האינטרסים של הערביים בשטחי הכלכלה והתרבות עשרת מונים.

ה.

בידוע, שה„מפתח” לפתרון בעיית המזרח התיכון נתון בידי שתי מעצמות העולם: ארה"ב ובריה"מ. התנגשותן בחלק זה של העולם נעוצה בעיקר בצורך עמדות-היערכות לקראת התמודדות לעתיד לבוא. אבל האינטרסים של שתי מעצמות אלו באיזור זה אינן חיוניות ללא-תמורה. אמנם, ארה"ב מעוניינת בנפט הטמון בנכבי האדמה של מדינות ערב (הללו מפיקות כ-28% מכלל תפוקת הנפט בעולם, ומלאי-הנפט בהן מגיע לשיעור 65% מכלל התפוקה העולמית, אך בסופו של דבר תדיח האנרגיה האטומית מפניה כל מקורות אנרגיה אחרים, ובבתי-אחת תוטלנה מדינות ערב מנקודת-המרכז אל אחת מנקודות- (סוף בעמ' 28)

וילנה — ירושלים דליטא

(כ"ה שנים לחורבנה)

מאת אברהם ברוידם

וילנה לא היתה סתם עיר — זהו מושג רחב היקף ורב משמעות. וילנה ביטאה ושיקפה עמה קורות חייכם של דורות יהודים במשך תקופה למעלה מחמש מאות שנים.

וילנה נצטרפה לאותו סוג הערים דוגמת יבנה, נהרדעא, סורא ופומפדיטא. וילנה נתפרסמה כצפת וכקורדובה בין המקובלים ומדויכוו אצל החסידים. אכן לא בכדי זכתה בתואר הרם "ירושלים דליטא". הגר"א, הגאון רבי אליהו, היה הסמל המובהק של וילנה היהודית; לא רק שהקדיש כל עתותיו ללימוד התורה, אלא הבין, כי למען השגת התורה ותפיסה נכונה של כל פרטיה וכוונותיה, מן ההכרח, שתהיה לנו אחיזה ושליטה נוספת ביתר המדעים בעולם. הגר"א יצא מתוך הנחה, כי תורה וחכמה נצמדים יחד. לפיכך שאף להעתיק ולהריק מחכמת תבל ללשונו הקדושה, כדי להרבות דעת בבית ישראל. הוא למד שפות והשתדל בעצמו לקיים את שיטתו. כך, איפוא, חיבר והוציא את ספרו "איל משולש", ספר העוסק בחכמת המשולשים, אלגברה והנדסה והוכיח כשרונו לבעיות מתמטיות. אילו המשיך בזה, היה עשוי להיות גאון כאיינשטיין. הוא אף התעניין באסטרונומיה, חכמת הכוכבים ומסלולי השמים וכתב את "ספר התכונה" על תקופות ומולדות. —

ועוד: עתה עם השתרשותנו בארץ, חזרנו אל מורשת התנ"ך. יש לנו חוגים ומכונים, כינוסי מלומדים ופרופסורים המוקדשים לחקר התנ"ך במשמעותיותו השונות. אבל לפנינו, במשך ימים רבים, נשתכח לימוד התנ"ך ואצל יהודים אדוקים ומאמינים היה העיקר לימוד הגמרא, ש"ס ופוסקים. והנה רבנו אליהו, בניגוד לקו התלמודי המקובל בקרב הרבנים בני זמנו, היה הראשון, אשר קרא לשוב אל מקורות התנ"ך. וכדי להקל על ההשגה המדויקת של שפת התנ"ך, ראה לנכון לחבר את ספרו "דיקדוק אליהו". הגאון עשה ופעל כל ימיו בצירוף שני היסודות של תורה וחכמה, ואת יסוד האמת העדיף על חריפות השכל. על הגאון ודרך חייו והשפעתו כבר נכתב הרבה. אוסיף בזה עוד פרט: יום אחד קם הגאון ויצא לארץ-ישראל, אך לא זכה להגיע. זאת היא פרשה סתומה. אבל תלמידיו קיימו את משאת נפשו והם עלו. עלייה זו לפני כמאתים שנה נקראת "עליית תלמידי הגאון". הם היו בין ראשוני בונייה מייסדיה של ירושלים החדשה וצפת. היה קשר-של-לב וקשר-של-מעשים בין ירושלים דליטא וירושלים דארץ ישראל. וילנה דרשה ופירשה את השם "ווילנער גאון": וויל נאָר — גאון. אם רק תרצה — תהיה גאון. צריך אדם לדעת את אשר לפניו ורק לרצות". הנה, למשל, אותו נער מוזנח, שגדל בבית עני, נעשה בתוקף רצונו לאחד מגדולי הפסלים ברוסיה וקנה לו שם עולמי, — הלא הוא

מרדכי בן מתתיהו אנטוקולסקי. לאמור: «אם תרצה — תהיה גאון!» הוא הדין באותו נער וילנאי, שנתקבל בגיל שתים עשרה לעבוד כשליח, כעוזר במשרד והגיע לעשירות מופלגת, לבנק שנקרא על שמו — הבנק של בונימוביץ. והרי וילנה לא היתה כאמריקה בעלת אפשרויות והזדמנויות לעלות בסולם ההצלחה המסחררת. אלא רצון והתמדה היו בוילנה והוא, הנער בונימוביץ, העיז והיה גאון בפנינסיים. —

וילנה היהודית היתה כעין מלכות מיוחדת לעצמה, שבמרכזה עמד ה"שולהויף" — חצר בית הכנסת. שהקיפוהו עשרות קלויזים. כשלשים בתי תפילה, קטנים וגדולים, נצטופפו ונתחברו יחד, בשכנות, ולידם פעלו חברות סעד וגמילות חסדים. פה נפגשו לך סופרי-סת"ם ומלמדי תינוקות; פה קידמו אותך מוכרי סידורים, תפילין, ציציות וטליתות, מזוזות ושופרות; שורה של דוכנים לתשמישי קדושה. ובחצר, מקוה לנשים כשרות וחסדות. כך נתגבשו דפוסי מסורת, מינהגים ומצוות שבין אדם לחברו ובינו לקונו.

הקלויזים המרובים נתחלקו לפי סוגי המקצוע והמעמד של המתפללים: היה קלויז הנגרים, הסנדלרים, הבורסקאים, החייטים, הרצענים והתפרים. קלויז הפחחים, כורכי ספרים, הקצבים, הקברנים, שואבי המים ומנקי ארובות. היו קלויזים בפרברי העיר זאָרעֶצִי, שניפישוק, לוקישקעס, אַנטוקול, רוזילע, נובומיאַט, פופלאוועס ונובגורוד. והיה בית-הכנסת "טהרת הקודש", שנועד לחוגי האריסטוקרטיה והאינטליגנציה, זה בית-הכנסת היחיד שהושמע בין כתליו קול עוגב מנגן.

הרשת המסועפת של בתי התפילה באה להעיד על רוח המסורת של יהודי וילנה — מסורת, אך לא קנאות דתית. בתי כנסת אלה שיקפו במידה רבה את ענייני הציבור היהודי לזרמיו ולמעמדותיו. וילנה היהודית, כאמור, הייתה עיר תוססת ומגוונת בחייה החברתיים, באופן שלא נוכל לציירה כחטיבה אחת. מתוך השקפה היסטורית-תרבותית נתפלגו הוילנאים לכמה חטיבות ולכל חטיבה נוסח של דעות משלה.

כך, איפוא, היתה וילנה התורנית של תורה ולמדנות, שבראשה עמדו רבנים גדולים, מורי הוראה ודגולי פרנסים. היתה וילנה של המשכילים עם פמלית סופריה, משורריה והוגיה. וילנה של אדם הכהן ומיכל, קלמן שולמן ויהודה לייב גורדון, יל"ג, הארי שבחבורה. כאן התהלך ויצר אברהם מאפו. הרומן של "אהבת ציון", נדפס לראשונה וראה אור בוילנה.

וילנה היתה ערש לספרות העברית החדשה וגעשתה מרכז להדפסת ספרים. המדפיסים פיתחו פה את הצד האסתטי והקפידו לתת ספר על נייר משובח ובכריכה נאה. לא רק הגמרא בתבנית הגדולה עם האותיות המאירות עינים, עם ריבוי ההסברות וההגהות, לא רק החומש ההדור עם פירוש רש"י ו"משפט האורים" ליהושע שטיינברג, נדפסו והופיעו בוילנה, אלא אף סיפורים קלים באידיש מאת אייזיק מאיר דיק ויהושע מוז, שנועדו לפשוטי עם, סבלים ועגלונים ובעלי מלאכה. וילנה היתה המשביר הרוחני לשדירות נרחבות וסיפקה את תוצרתה הספרותית חוץ לתחומה, למרחקי הגולה היהודית.

לא אפסה, כמובן, על "דפוס האחים והאלמנה ראם" ודפוס "שריפטזעצער ורוזענקראנץ". בוילנה יצאו בשעתם העתון העברי היומי "הזמן" ו"העולם", שבועון ההסתדרות הציונית. כתבי-עת אלה ריכזו את צעירי סופרינו העברים דאז וביניהם ז. י. אנוכי, י. ד. ברקוביץ, יעקב פיכמן וכו'. — —

היתה וילנה של המרתף האפל וגג העליה הנשקף לעבר שחרית חדשה. כאן הנצו ראשוני ניצניו של ביטוי סוציאליסטי בלשון נביאינו שחרי הצדק. יזכר אהרן שמואל ליברמן, אשר חוברת "האמת" שלו, בעברית, שימשו שופר לרעיונות הקידמה והלחימה לזכויות מעמד העובדים המנוצל והמקופח. — היתה וילנה המהפכנית של הירשקע לעקערט, שגילה עוז נפש והקרבה. המשורר לייזיק תיאר ביצירה פיוטית חשובה את רקע התקופה, שבה נתרששה עלילת-הגבורה של הצעיר לעקערט ואחריתו המרה.

וילנה היתה עיר של עמלים, של בעלי מלאכה ותעשייה ומסחר זעיר, ומבחינה כלכלית לא שפר חלקה. היהודי הוילנאי הסתפק במועט ונאבק מאבקו הקיומי בזמנים הקשים ביותר.

האוכלוסיה היהודית הראתה יומה ותושיה והקימה מוסדות, שנועדו לתמיכת נצרכיה, כגון "משמרת חולים" ו"הצדקה גדולה", זה אירגון הקהילה הראשי והמרכזי.

וילנה היתה ערש תנועת הפועלים היהודית ובין סימטאותיה צמח וקם ה"בונד" והיתה וילנה של חיבת-ציון, וילנה הציונית ועסקניה. היתה וילנה של "המזרחי". וילנה של הרב יצחק רובינשטיין מזה והרב ר' חיים עוזר גרודזונסקי מזה. היתה וילנה של ד"ר צמח שאבאד ווילנה של ד"ר יעקב ויגודסקי. היתה וילנה של "תרבות" ושל "ציק"א". וילנה היתה מרכז לעברית ומרכז לאידיש. כאן היו ונתפתחו דעות והשקפות מנוגדות ולא חסרו, כמובן, יודעי פולמוס וניצוח. אבל כל אחד, לפי דרכו וכיוונו, הבליט את קשריו האמיצים ומסירותו לעם היהודי.

וילנה העמיקה את יסודות תרבותנו והוסיפה עליהם נדבכים חדשים משלה. כאן לא הפכו את הקערה על פיה. לא התכחשו לצור המחצבת והמורשה. למרות הבדלי השקפה, ידעה וילנה היהודית לשמור על צביונה הלאומי, על ערכיה המוסריים ומעולם לא ויתרה עליהם. עם השוני הבולט והוויכוח הלוהט בין ראשי ההנהגה היהודית הוילנאית היתה איזו השלמה ביניהם. קווי-היכר משותפים היו לאנשי וילנה, קווי-היכר בסיגנון, בדיבור, בטון העממי הנלבב. איש וילנה הוא תמים וחרیف כאחד.

תפקיד מיוחד במינו מילאה בוילנה "ספריית סטראשון" והשולחנות הארוכים, שמסביבם ישבו תלמידים, סופרים, אנשי עיון ומחקר כשהם מבקשים פתרונים לחיי אדם ועולם. ספרייה זו יצאו לה מוניטין בעולמנו היהודי. בעודני נער קטן זכיתי לבקר בה והכרתי את הספרן חייקל לונסקי, דמות ידועה, טיפוס מיוחד בסוגו, בסגולותיו התרומיות. אזכיר את הסופרים א. י. טריווש וש. ל. ציטרון, אחרונים לתקופת ההשכלה ואת המורה והמדקדק חיים אריה חזן, זכרונם לברכה.

וילנה היתה אבן שואבת וכוח המושך לבני הנוער של העיירות הסמוכות; אליה באו ובבתי מדרשותיה למדו, רכשו דעת והליכות חיים. וילנה היתה אם מינקת, מינקת יהודית לבניה. נוער תוסס ורענן חי וצמח בקריה נאמנה זו. צעירים חולמים ומבקשי עתידם הסתופפו בסמינריון העברי למורים ע"ש טשרנא ואלפי בני-נוער עברו במשך השנים את «הגימנסיה העברית», שמיסדה היה ד"ר יוסף אפשטיין. לא כבר נתאספו ב"בית המורה" בתל-אביב שרידי תלמידיה ומוריה של הגימנסיה במלאות חמשים שנה לייסודה. זאת היתה הגימנסיה העברית הראשונה בתפוצות הגולה. היה זה בשעתו (1917), מעשה נועז להקים מוסד חינוכי עברי — מעשה שנחשב אצל בעלי הראייה המפוכחת והריאלית כשיגעון, כחלום נידף. לא חסרו מלעיגים ומבטלים, שכן לימוד העברית בגולה, על אדמת פולין, לא היה עשוי להוליך לקראת תכלית, להבטיח פרנסה וקיום. השפה העברית הלא היא חנוטה, ללא שימוש, שפה מפוגרת («א געפייגערטע שפראך»), כך קיטרגו המקטרגים. אך חלום זה הוביל למציאות אחרת, להתנערות, למרד במוסכמות ובמקובל. הנאמנות הזאת לעברית היתה כרוכה ביעוד, בחזון הגאולה והתקומה הלאומית. מן המוצא העברי נסתעפו שבילים ודרכים לקראת הנוף הציוני, אל ארץ אבות. קמו הסתדרויות «החלוץ», «השומר הצעיר» ו«ברית טרומפלדור». ראשוני קבוצת כנרת בעמק הירדן, ראשוני קיבוץ «הכוכב», «עין שמר» ו«כפר מנחם» הם בני וילנה ובכל מיבצע של התנחלות וכיבוש השממה, רב חלקם.

— — — כאמור, וילנה לא היתה אחידה בגילוייה התרבותיים והציובריים. כנגד הצד העברי הארצישראלי התבצר או הצד האידישאי, יומי ה«ריאל גימנסיה» וחוגי יו"א. אף כאן התרכזו חומר אנושי יקר, מורים ועסקנים מסורים, אשר פעלו ועשו — בהתאם לאידיאולוגיה החברתית שלהם — למען החינוך היהודי והמשך קיומנו הלאומי.

וילנה, שהיתה טבועה בחותם «הליטאי העקשן», «הליטאי המתנגד והיבש», הפריכה דעה זו והכחישה בעצם מהותה את סימני ההיכר האלה, שייחסו לה מבחוץ. היהודי הוילנאי חי באווירת עיר עתיקה, שנותרו בה עוד אותות השערים של הגיטו הקודרני מימי הבינים, מטופל דאגות הפרנסה ויסורי קיומו, אף-על-פי-כן גילה כח חיוני עז. היהודי הוילנאי, שהוחזק כמחמיר וכנוקשה, נשא בקרבו רגישות רבה. אציין רק שלושה אירועים, בתקופות שונות ומרוחקות זו מזו, אשר הוציאו את יהודי וילנה מתוך מסגרתם היומיומית והם נסחפו בכוח של ריגושה והתלהבות עצומה. הדבר קרה, כפי ששמעתי וקראתי, עם בואו של השר מוגטיפיורי אל וילנה, בשעת ביקורו של ד"ר הרצל ובהתפרסם הבשורה על הצהרת בלפור. עשרות אלפי יהודים, זקנים ונערים, נשים וטף, נקהלו בהמוניהם והביעו שמחתם, שמחת-נפש והתעוררות לא רגילה.

היהודי הוילנאי הוא בעל מיתרים מוצנעים, מיתרי-לבב הנענים בחמימות מבעד לשכלתנות צוננה. עדת יהודים זו המכונסת בשריון למדנות ובחיקרי תורה הוציאה מתוכה בעלי זימרה מעולים, בעלי ניגון למופת. אוכיר את יואל חוד «דער ווילנער בעל-ביתל»: כינוי זה בא לו מפני שנשא אשה בהיותו בן

י"ד שנים, כדי שיוכל לשמש ש"ץ ולקבל כתר-חזנות. אציין את החזנים יוסל'ה רוזנבלאט, את סירוטה, הרשמן וקוסוביצקי. פמליה מכובדת זו, שעברה לפני התיבה, גידולם בבית-הכנסת הגדול בוילנה. גדולי החזנים עמדו במיבחן טעמו של הקהל הווילנאי וממנו קיבלו "סמיכה".

אזכיר את החזן והקומפוזיטור א. מ. ברנשטיין, אשר הלחן שלו לשרי "העמערל, העמערל קלאפ" נעשה בשעתו ל"היט" (שלאגער) עממי מקובל ואהוב. לא אפסח על המורים לזימרה והמנצחים י. דורמאשקין, חנן גלאזר, אברהם סלעפ והמקהלות "וילביג כאר" ו"יעקב גערשטיין כאר". אכן חשובה היא תרומת צילייה המקוריים של וילנה היהודית, ובהזדמנות זו אצביע על אמן הכינור ישה חפץ והפסנתרן הנודע לתהילה ליאופולד גודובסקי.

אך לא רק באמני חזנות ונגינה השתבחה וילנה. מן "הרחוב היהודי" שלה עלה רב הבידוח והבדחנים מאטקע חבד. אף "הלהקה הווילנאית" ("ווילנער טרופע"), בראש שחקניה, אברהם מארעווסקי, צמח מקרקעה הפורה ואחד מחבריה השחקן יוסף בולוף, שנתגלגל לארה"ב, מגיע מדי פעם לישראל והוא מופיע בהצגות-יחיד ובמשותף עם שחקנים אחרים להנאת הצופים. —

וילנה, כידוע, שימשה חומר ונושא מגרה למשוררים ומספרים. ראוי לציין את וילנה של משה קולבאק, וילנה של זלמן שניאור, "ידישע גאס" — הרחוב היהודי — של וילנה מאת א. סוצקעווער, וילנה בשיריו וסיפוריו של חיים גראדה. מזעזעים ספרי העדות של ד"ר מ. דבורוצקי (פרופיסור לתקופת השואה באוניברסיטת בר-אילן), אשר גולל את פרשת הענות והמאבק בגיטו הווילנאי ובמחנות הריכוז.

זה עתה יצא לאור ספר הסיפורים "ביים ווילנער דורכהויף" מאת אברהם קארפינאוויטש, המתאר לפנינו ומספר כשם שהיתה וילנה של מעלה, וילנה התורנית והמוסרית, כן היתה וילנה של מטה, של בעלי-יצרים, הרפתקנים, גנבים ורמאים, אבל אף אלה מאנשי העולם התחתון חוננו בסגולות מיוחדות, בשאר-רוח של ירושלים דליטא.

אזכיר את שמערקע קאצערגינסקי מחבר השיר "שטילער, שטילער, שטילער לאַמיר שוויגען, קברים וואַקסען דאָ". אזכיר את הירשקע גליק, מחבר שיר המרי והאמונה: "זאָג נישט קיינמאַל אַז דו גייסט דיין לעצטען וועג" ("אל-בא תאמר, כי זאת דרכי האחרונה"). שיר זה נעשה להימנון הפרטיונים היהודים ומושר בכל כינוסי האזכרה ליהדות אירופה הכרותה. משוררים עממיים אלה, מחברי השירים, בני וילנה הם, זכרונם לברכה.

מזעזעת העובדה, כי וילנה — ירושלים דליטא — היתה פעם ואיננה יהודיה לא יקומו מגיא ההריגה. טבוחים הם ושרופים. אפילו מצבה אין על תילי אפרם הקדוש. האנדרטה שהוקמה לזכר נשמתם בפונר, נהרסה ע"י קלגסי ליטא של ברית-המועצות.

ימי עברה המפואר ומוראי אחריתה של קהילה זו, לא יתמצו, כמובן, ברשימה קצרה ועדיין מצפים למבטאם, לסיכומם הגדול והמקיף.

מאה השעות הגדולות של ירושלים

מאת **הביב כנען**
(מיומן המאורעות)

טבעת־ההנק

מאה שעות לפני שהתחילו שעותיה הגדולות של ירושלים במלחמת ששת הימים, חורתי ארצה מרומניה שם השתתפתי בוועידה בינלאומי של עתונאים לעיניי תיירות; ייצגתי בה את עתונאי ישראל. נעדרתי מן הארץ בסך הכל 7 ימים אבל היעדרות זאת העיקה עלי שעה שעה, יום אחרי יום, כמשא שקשה היה לי לשאתו. יצאתי את הארץ בעצם ימי המתיחות שהלכה וגברה; עמדנו כבר מאחורי כניעתו של או טאנט לנאצר; כוח החירום של האומות המאוחדות פונה כבר מסיני ומרצועת עזה; בישראל גקראו רבבות אזרחים אל הדגל; הצבא המצרי נהר לתוך סיני והציב בו נשק בלתי־קונבנציונלי; ידענו שיש לגמאל עבדול נאצר טילים מתוצרת סובייטית המכונים לעבר ערי ישראל; הרמטכ"ל הירדני סס לפתע לקאהיר ובכך נמחקה בין־לילה האיבה בין שתי המדינות והבננו כי ההתפיסות קמה הודות להשגת מטרה משותפת — השמדת ישראל; מסתננים מרצועת עזה הציתו שדות חיטה של קיבוץ גירם; הכוחות המצריים נכנסו לאיזור מיצרי טיראן והיה ברור כי בכך נכרחה טבעת החנק על צווארה של ישראל. ברחובות תל־אביב הלך והתמעט מספר האוטובוסים הציבוריים; הם גויסו לשרות צבאי; להובלת יחידות, לשמש אמבולאנסים ולהעביר ציוד. התמעט מספר המוניות; הנהגים גויסו לשרות. בתי קולנוע היו ריקים למחצה; בעיר נחפרו שוחות־הגנה, שופרו המיקלטים הציבוריים; שערי הכניסה לבתים הוקפו שקי חול; גבנו קירות מגן. עבודה קדחתנית ביצעו תלמידי בתי הספר שחפרו תעלות־מגן.

אבל יחד עם זאת היה באחירה של ישראל שקט נפלא. האביב היה בעיצומו. איש לא היה מסוגל להבחין בסימן קל שבקלים של בהלה. הכל חשו כי המדינה נמצאת במצור אשר יתפתח תוך ימים ספורים למאבק לחיים ולמוות. העתונות הביאה תצלומים של גייסות צבא מצריים שזרמו לתוך סיני, לכיוון גבול ישראל. בטלביזיה של קהיר צולמו נאצר ואום קלסום, הזמרת הלאומית של מצרים כשהם שותים קפה; אום קלסום מדליקה סיגריה ונאצר אומר לה בחיוך: עד שתסיימי את עישון הסיגריה, נהיה בתל־אביב.

בין מבוכה לצפייה

באחד הימים הופיעה קבוצת רבנים בגנים הציבוריים בתל־אביב. האמהות שישבו על הספסלים עם ילדיהן הופתעו לראות כיצד הרבנים עורכים מדידות בתוך הגן, מקיפים אותו תוך תפילה. שלושה חדשים לאחר־מכן נודע הסוד: תל־אביב התקינה עצמה לגרוע ביותר, לרבבות חללים בהפצצות של חיל האוויר המצרי והגנים הציבוריים קודשו כבתי קברות לשעת חירום.

לבי היה כבד עלי מאד כאשר עליתי למטוס בנמל התעופה בלוד בדרכי לחינה ומשם לבוקארשט. היו לי ספיקות רציניים אם עלי לעזוב את הארץ בימים טרופים כאלה; טיכסתי עצה עם גורמים אחרים והדעה היתה כי על ישראל להיות מיוצגת במיפגש הבינלאומי שבו פעילים במיוחד עתונאים מהגוש הקומוניסטי ובו עשויים להשתתף גם עתונאים מארצות ערב. אישיות אחת טענה שעצם היעדרו של נציג ישראל תתפרש כהוכחה שישראל מתכוונת להתקפה על ארצות ערב והעתונאים מגויסים בה לקראת ההתקפה.

במטוס פגשתי את ד"ר נחום גולדמן שהיה בדרכו לחינה. הוא היה כדרכו אופטימי ושופע מרץ. בנמל התעופה באתונה, טיילנו בשמש הנעימה ששטפה את השדה. תהיה מלחמה או לא? גולדמן התקשה לנחש. הוא היה סבור, כרבים אחרים, שפעולות נאצר מכוונות לראוה, לשם עשיית רושם.

בחינה התעכבתי שלשה ימים עד שהשגתי את הקשר לבוקארשט. ידיים עמם נפגשתי,

היו מבוהלים וביקשו ממני פרטים על המצב. ניסיתי להרגיעם באמרי שצה"ל מוכן לכל פורענות. "אבל הכוחות הערביים גדולים פי כמה", טענו ידידי, "כל מדינות ערב יעלו עתה על ישראל". הבחנתי בחיזרון פניהם. "ההבדל הוא", אמרתי, "שבשביל מדינות ערב ההתקפה על ישראל אינה אלא הרפתקה ואילו בשבילנו היא תהיה כרוכה בעצם וקיומנו. ולכן נילחם וננצח". חברי מבית הספר בפולין, ד"ר א. וינטר, ראש קרן היסוד בווינה בישר לי אותו יום כי הוא וחבריו פתחו במגבית למען ישראל והודיעו כבר ליהודי ווינה על מכסת הכסף שעליהם לתרום.

בערב השני בווינה הלכתי להצגת "גתן החכם" לגוסטוולד אפרים לסינג שנערכה בבורגתיאטר, ארנסט דויטש הזקן שיחק את תפקיד גתן. לפני שנה ראיתי את שמעון פינקל בתפקיד זה ב"הבימה". גם דויטש יהודי, אבל פינקל היטיב להציג את דמות החכם היהודי על רקע של ירושלים.

שליחי הסוכנות היהודית בווינה הזמינוני לבקר במחנה מעבר לעולים חדשים בשנאו ליד ווינה. פגשתי עולים מארצות שמעבר למסך הברזל. היו ביניהם שהגיעו שעה לפני-כן לווינה. רובם היו מבוהלים; אחדים חששו לנסוע לארץ העומדת על סף מלחמה. נתבקשתי לנאום בפניהם ואמרתי להם כי בשתי מלחמות ניצחה ישראל את הערבים וכך יהיה גם עכשיו. אחרי דברי יגש אלי יהודי קשיש, תושב וילנה, פארטיון לשעבר במלחמת העולם השנייה; הוא קרא באוני שיר באידיש המוקדש למלחמה הצפויה עתה לישראל. האיש לא היה משורר וכתובתו היתה פשוטה ומחוספסת. אבל השיר שפע און ואמונה. חיבקתי ונפרדנו כשדמעות נוצצות בעיני שנינו. עולה אחר סיפר לי כי לפני יומיים עזב את סטאניסלאבוב, עיר שהכרתיה מלפני עליתי ארצה. קבענו שביום השנה להכירותנו בווינה, יבוא אלי העולה בתל-אביב ויספר לי כיצד השתלב בחיי המולדת.

מול גלי משפחתי

לברקשט באתי בלילה. משלחת מטעם אגודת עתונאים ומשרד התיירות הממשלתי המחזינה לי בנמל התעופה. המארחים הרומנים היו אדיבים מאד. במלון "גורד" האלגאנטי הזכירה האחירה מלון בינלאומי מסוג גבוה. במשך ימים אחדים שמענו הרצאות והשתתפנו בדיונים. ערכנו סיורים בעיר ובסביבה, ובערבים בילינו במועדוני לילה מפוארים.

אבל כל רגע פגוי מדיונים, היה מוקדש לשיחות אתי על המצב במזרח התיכון. לכניס לא באו נציגים ערבים. לכן הומטרו עלי מאות שאלות על מהות הסיכסוך ועל סיכויי פתרונו, אם תהיה מלחמה ומי ינצח בה. מן השאלות יכולתי לעמוד מי מבין הצירים לנו ומי לצרינו, הכוונה לצירים מארצות הקומוניסטיות. יכולתי להבחין בשלוש גישות: אהדה לישראל; צייטראליות קרירה; איבה גלויה אלינו ואהדה ללא גבול לערבים. בין האחרונים ניגן את הכינור הראשון אחד משני הצירים מגרמניה המזרחית.

בשעת הוויכוחים היו מתקצצים סביבנו צירים רבים שהאינו לתשובותי על השאלות שהופנו אלי. כאשר רמז אחד הצירים כי "ידוע" שפני ישראל להתפשטות טריטוריאלית ולכיבוש העולם הערבי, שאלתי אם הוא באמת מאמין ששניים וחצי מיליון יהודי ישראל מבקשים לכבוש ארצות המאוכלסות 80 מיליון ערבים. איש שיחי גבוך: "אינני יודע אם פניכם לכיבוש כל העולם הערבי... אבל אתם רוצים להשתלט על הערבים...". הוא לא היה מסוגל להסביר "לשם מה שואפים היהודים להשתלט על ערבים", הוא רק ידע ש"ישראל היא כלב-ציד של האימפריאליזם ופועלת בשליחותו". אבל הוא ידע שהעולם הקומוניסטי יעמוד לימין מדינות ערב ויפר כל מזימה ישראלית.

את הוויכוחים הייתי מסיים בסיכום קצר: "ישראל אינה שואפת לתקוף את ארצות ערב. היא רוצה בחיי שלום עם כל שכנותיה. אבל ישראל תתגונן כשתתקף ותעשה הכל כדי להעביר את המלחמה לשטח האויב. ישראל לא תותר אף על שעל מאדמתה. בישראל לא יהיה עוד טבח ולא תהיה בה השמדת יהודים. היא תעמוד על גפשה גם כשכל העולם הערבי יעלה עליה וכל המדינות הקומוניסטיות יסייעו לו בכך".

תל־אביב הדרוכה

כאשר חזרתי הביתה, היה הכל עצוב וקודר. בנמל התעופה לוד שכן הצבא. שלושה המטוסים שיצאו מווינה זה אחרי זה, היו כמעט ריקים. במטוס של גתיבי האוויר הסקנדינביים בו עשיתי דרכי מווינה חזרה ללוד, נמצא דיפלומט ישראלי שסיים תפקידו באחת מבירות אמריקה הלאטינית, ושני זוגות של תיירים יהודים מארצות הברית. זוג שלישי הלך אתנו עד לפתח המטוס בווינה אך החליט ברגע האחרון לחזור. „לא אסע לתוך מלחמה. היו לי כבר די מלחמות בחיים“, אמר הבעל, אחו ביד אשתו וחזר לאולם הנוסעים.

רחובות תל־אביב היו שקטים ושוממים. הגיוסים נמשכו. החיילים ישבו כבר שבוע שלישי במוצבים ואכלו חול וכוססו צפורניהם והתמרמרו על חוסר המעש. המעצמות הגדולות יעצו לישראל להתאזר בסבלנות והבטיחו פעולה מדינית לפתיחת מצרי טיראן. הממשלה הודיעה כי המתסנים מלאים אספקה חיונית. ירדן התירה כניסת הצבא העיראקי לתחומיה. המלך חוסיין סט לקאהיר והעמיד את צבאו תחת פיקוד מצרי. עתה ידענו שלפחות ארבע מדינות ערב עומדות לתקוף את ישראל: מצרים, סוריה, ירדן ועיראק.

בעיר נמשכה בניית מקלטים. מנגנון ההתגוננות נגד הפצצות־אוויר התמקם בכל רחוב. נתמנתי „מפקד“ הבית בו אני גר. בבית שלנו 18 משפחות, כ־120 נפשות. בדקתי סידורים לשעת חירום, הוצאתי הוראות כיצד לנהוג במקרה של התקפה מן האוויר. במערכת גוייסו רוב העובדים לצבא. בני בן ה־15 חזר יום יום רצוף מהגימנסיה אחרי שעות ארוכות של חפירת מקלטים בבית ספרו ובבתי־ספר אחרים. חלק מהתלמידות התנדבו למלא תפקידי דוארים שגוייסו לצבא. בבית אגודת עתונאים, בית סוקולוב, התמקם עתונאי חוץ ולשכת דובר צה״ל. החיילים מהחזית כתבו הביתה בועם: למה מחכה הממשלה? שהמצריים יעלו עלינו?

ליכוד לאומי

למחרת פתחו המוצבים המצרים באש לעבר נחל עוז. בעזה התקיימו הפגנות גלגהות של חיילים פלשתינאים מצבא השחרור הלאומי של אחמד שוקירי: „נעלה על ישראל!“ בישראל גהרו המונים לתחנות מגן־דוד־אדום לתרום דמם. העתונים פירסמו עמודים שלמים עם פריסות שלום לחיילים בחזיתות מבני משפחותיהם. נאצר צרח בראדיו: „הבעייה עתה איננה טיראן או סואץ, אלא פלשתין כולה“. העתון הרוסי, „איזוויסטיה“, הזהיר את ישראל מפני „הרפתקה“. בישראל תרמו אנשים שלא גוייסו לצבא מסיבות גיל, מצב בריאות או ריתוק לעבודה חיונית, שעות עבודה וחופשות למאמץ המלחמתי. עיוורים ונכים גהרו למגן־דוד־אדום וביקשו לשבץ אותם בתפקידים.

יום גדול היה לכולנו כאשר גודע על הקמת ממשלת הליכוד הלאומי: כל המפלגות הציוניות היו עתה מיוצגות בממשלה. משה דיין ייצג בה את רפ״י, מנחם בגין ויוסף ספיר את גח״ל. דיין קיבל את תיק הביטחון; עתה ידענו שפירוש הדבר כי בא הקץ לתקופת המתנה, להיסוסים ולאמונה בהצלחת מאמצי פיוס. כניסתו של בגין לממשלה הלהיבה אלפי חסידיו מתקופת המלחמה בבריטים, כשהיה מפקדו העליון של האירגון הצבאי הלאומי. בבתי קפה שתו לחיים. נעלמה האופוזיציה, העם כולו (פרט לקומוניסטים) היה מלוכד כשם שלא היה בעבר. עודדה העובדה שתושבי ישראל יהודים, בעלי אורחות וזה, ביתוד של ארצות הברית, לא עזבו את הארץ על אף ההפצרות של ממשלות מדינותיהם.

מוצאי השבת של 3 ביוני היה מאד עצוב בתל־אביב. הכל ישבו בבתיים ושוחחו על העתיד. ברחובות לא טיילו; בבתי הקפה לא נראה איש. כל הנוער היה מגוייס. ברחובות פסה ההמולה האופיינית לתל־אביב במוצאי שבתות. בכל מקום נשמע טירטור אופנועים; המשטרה הצבאית וקשרים מיחידות צבאיות שונות, השלימו עדיין את הגשת צווי הגיוס.

גם יום א׳, ה־3 ביוני היה שקט להפליא. שאלתי עצמי פעמים רבות אותו יום, מגין ליהודים, למזי פורעניות, עצבים כה שקטים? התשובה היתה פשוטה: היהודי לותם על ביתו. אותו יום שמענו שצרפת בגדה בישראל. דיין נפגש לראשונה עם עתונאים בתפקידו

החדש כשרהביטחון ואמר, כי ישראל החליטה על הזמן ועל המקום של הפעולה לפתיחת מיצרי טיראן. שר האוצר הודיע כי לישראל יש מזון ל-12 חדשים.

המלחמה התחילה

המלחמה התחילה ביום ב' עם שחר, 5 ביוני. התעוררתי כשאור היום התחיל להפציע בין התריסים המוגפים ושכבתי כשעיני פקוחות. בבוקר זה לפני 23 שנים התחילה התמוטטות הרייך הנאצי עם פלישת בנות הברית לחופי גורמגדיה. אנחנו כאן נמצאים כבר 18 ימים בכוננות מלאה. בשעה 8 בבוקר נשמע הצופר של האזעקה הראשונה. ירדנו למקלט. הכל התנהג בשקט מופתי. האמהות הכינו אוכל לילדים. האנשים לא התעצבנו. מצב אזעקה נמשך, אבל בשמי תל־אביב לא הופיע כל מטוס אויב. כאשר גינתן אות ארגעה המשוכו הכל בעסקיהם הרגילים. נפתחו החנויות. הילדים הלכו לבתי הספר, המבוגרים לעבודה. השינוי היחיד היה שעתה עשינו דרכנו בעיקר ברגל בגלל חוסר תחבורה ממונעת.

שעה קלה אחרי האזעקה שמענו בראדיו כי המלחמה התחילה. צה"ל קלט על מסכי הראדאר תנועת מטוסים מצריים העולים על ישראל. מטוסינו יצאו מיד לקראתם. כן עלה לעבר סיני חיל־השריון שלנו. תל־אביב "זכתה" אותו בוקר לעשר אזעקות, אך שום מטוס של האויב לא הגיע אליה. במערכת טירטרו הטלפרינטרים של סוכנויות ידיעות וסיפרו על מה שמודיעים המצרים, אבל לא היתה עדיין כל ידיעה מחוגים ישראלים. רק "קול ישראל" בערבית התחיל לשרד קצת על הצלחות חיל האוויר הישראלי. כאשר הודיעה התנהג על כמה עשרות מטוסים מצריים שהופלו, הבטנו איש ברעהו: היתכן? שעה קלה אחר־כך התחיל ראדוי קאהיר להמסיר "חדשות" על הנצחונות הגדולים של חיל האוויר המצרי, על עשרות מטוסים ישראליים שהופלו, על התבערה הענקית שהחריבה את חיפה ואת חדרה וכו' וכו'.

מפעם בפעם הפסקנו את העבודה כדי לרדת למקלט. עד לשעת הצהרים עמדתי צמוד ליד הטלפרינטרים: מצרים הודיעה בלי הרף על נצחונות. מברק מאת סופרנו בפאריס מסר את תוכן השידור של אריק רולו סופר "לה מוגד" בקאהיר: "המונים רוקדים ברחובות ותובעים להצטרף למלחמה נגד ישראל. קאהיר אחווה קדחת ניצחון". בשעה 4 אחה"צ שיגר סופרנו את תוכן השידור השני של רולו לעתונו: "רחובות קאהיר שוממים. הישראלים מפציצים את ערי מצרים. במלון בו אני יושב, רועדים הקירות".

לארוחת הצהרים הלכתי הביתה כשההליכה נפסקת בלי הרף על ידי אזעקות. במשך היום קבעתי עם משה קרוונה, המזכיר הכללי של המפלגה הדתית־לאומית, שאבוא אליו לפנות ערב לשיחה על הרכב ממשלת הליכוד הלאומי. ההליכה לביתו של קרוונה נמשכה כשעה. ישבנו על מרפסת דירתו בצפון תל־אביב, לגמנו תה וניתחנו את המצב. כאשר החלו צללים יורדים על העיר, החלטתי לזוז כדי להגיע למערכת בה הייתי צריך להיות בתורנות אותו לילה. ידענו כי בינתיים התחילו גם הירדנים בקרבות בירושלים ובחזיתות אחרות, וכי העיראקים הפציצו ערים בישראל.

עמדתי לצאת מביתו של קרוונה כשלתפע נשמעה אזעקה ממושכת ובפעם הראשונה אותו יום נשמעו בבירור הדי התפוצצויות קרובות. ירדנו למקלט בו ציפיתי לאות ארגעה. אבל זה בושש להינתן. חלפה שעה ויותר והחלטתי ללכת ברגל למערכת, אולם כשרק יצאתי את הבית נוכחתי שהדבר בלתי אפשרי. האפילה היתה כה מוחלטת שאי־אפשר היה לעשות צעד. כאשר התרגלו עיני קצת לאפילה יצאתי את הבית והתקרבתי לתחנת האוטובוס הקרובה. מספר אוטובוסים ניצבו בשורה עורפית, אות־הארגעה ניתן ב־8.45 ואז יצאנו באיטיות וכעבור חצי שעה הגעתי למערכת. כאן נודע לי כי הירדנים מפגיזים את לוד, רמלה, כפר־סבא, תל־ברוך ובמבואות תל־אביב; פגזים נפלו אפילו בכיכר מאסאריק בתל־אביב. תוך כדי כך שמענו כי צה"ל מתקדם בתוך רצועת עזה וחדר עמוק לסיני וכי ההתנגדות המצרית הולכת ונחלשת. למעשה רדפו כבר כוחותינו אחרי האויב. באחת עשרה בלילה נודע כי בעוד שעה קלה תיערך מסיבת עיתונאים עם ראש המטה הכללי, רביאלוף יצחק רבין. ציפינו בקוצר רוח להודעה מוסמכת ראשונה על מה שהתרחש במשך היום. המסיבה התקיימה בחצות ובה הודיע מפקד

חיל-האוויר, האלוף מרכזי הוד, כי במשך היום השמיד חיל-האוויר כ־400 מטוסים מצריים, ירדניים, עיראקיים וסוריים, וכי למעשה חדל להתקיים הכוח האווירי של מדינות ערב. רבין מסר כי צה"ל הולם בתוקף, נאצר אינו שולט במצב וכוחותיו נהדפו. צה"ל חדר לממלכת ירדן וכבש ישובים; הוא כבש את חאן יוגיס, רפיח, כונתילה ואל עריש, ונמצא 50 ק"מ בתוך סיני.

אותו לילה התדירו המצרים יחידות קומאנרו מעזה לישראל. גורה אמבולאנס בכביש הדרום, נרצח נהג מיכלית נפט. בטלפרינטר מסרו סופרינו בירושלים על הפגזה קטלנית מצד הירדנים בעיר, על נזקים גדולים לבתים בירושלים העברית, על הרוגים ופצועים. "קול ישראל" שידר עתה מדי שעה מהדורות חדשות. תושבי ישראל היו ממהורה אחת לבאה, כי כל מהדורה עשתה היסטוריה. חזרתי אותו לילה הביתה ב־3 לפנות בוקר. איש מאתנו לא חשב על שינה. האוינו בלי הרף לחדשות. המלחמה התפרשה על פני חזית רחבה מאד: מתעלת סואץ ועד לרמת הגולן; מחברון, ירושלים ועד לערבה ועמק הירדן. מטוסי צה"ל תקפו שדות תעופה בעיראק. אותו לילה התחוללו תמורות במראה מפת המזרח התיכון.

כששכבתי על הספה, טראגדיסטור בידי, היו כל מחשבותי נתונות לגורלה של ירושלים. חשתי שהפעם ייעשה מאמץ ילאי לשחרר את עיר דוד. ראיתי עצמי קשור בירושלים כאלף נימים. בירושלים העתיקה והחדשה, שירתתי בשנות השלושים והארבעים כשוטר ובה השתתפתי בהגנת הישוב היהודי מפני נסיונות ההשמדה מצד הערבים. במרוצת הזמן נתמנית מפקד תחנת המשטרה ברובע היהודי של העיר העתיקה, שנכבש ב־1948 בידי הלגיון הערבי אשר גירש את תושביו היהודים, יישב את המקום בערבים והרס את כל בתי הכנסת בעיר העתיקה.

הקרב על הבירה

בשש בבקר נשמע שוב אות אוזקה אבל לא היה עוד בכוחי לרדת למקלט. שכבתי וחיכיתי לעתונים. ירושלים עמדה באש עצומה של הכוחות הירדניים. בשעה 10 בבקר טילפן אלי אליהו סלפטר, מזכיר המערכת ואמר: אנא, ארוז מזוהדה וצא לירושלים. אנו רוצים שתתאר את הקרב על הבירה. אשתי ובתי לא גילו התלהבות למשימה. טירוף לצאת למקום בו כל רחוב חזיתי, בו פגזים של תותחים מתחרים בכדורים של צלפים. אבל ההכרעה נפלה, ארוזתי מזוהדה קטנה ויצאתי העירה לחפש דרך להגיע לירושלים. לאטרון היתה כבר בידנו. התקשרתי עם חברות מוגיות בינעירוניות, אבל בכל מקום השיבו: מי יעז לנסוע לירושלים. הדרך נתונה לאש הלגיון.

עשיתי נסיון אחרון והלכתי לתחנת "אגד" בלי תקווה רבה שאמנם חברת האוטובוסים ממשיכה לקיים קשר עם הבירה. אולם מה רבה היתה אפתעתי כאשר נאמר לי כי ב־12.30 עומד לצאת אוטובוס לירושלים, לא בדרך הרגילה אלא רחוק משער הגיא, בדרך עקיפין: בית שמש, נתיב ליה ושכונת עין כרם. היינו 10 גוסעים באוטובוס זה. הכביש היה כמעט ריק. בשעה 2 וחצי אתה"צ התקרבו למבואות הבירה מכיוון המרכז הרפואי החדש. שקט שרר מסביב. העיר היתה שליוה להפליא. בכניסה לעיר, ליד בית הכרם, נקלע האוטובוס שלנו לפתע לתוך סור ענק של רכב משוריין צבאי. חששתי כי הסאנקים ימחצו את דפנות האוטובוס.

ואו, נוכח חומות העיר העתיקה, מגדלי הכנסיות וצריחי המסגדים והגגות המקומרים של בתי כנסת, אפגני רגש, כי ימים אלה הם ימי המשיח. נזכרתי באגדה שהמשיח שיבוא לבאול את הארץ רכוב על סוס לבן והוא חוצה גשר של ניר. עתה הייתי תחת רושם כי אני מתקדם לעבר עיר הנצח יחד עם המשיח, אלא שהוא מגיע רכוב על שריונים, מוקף טאנקים וחל"מים ולמשיח פנים מיוזעות של אלפי אורים ועוזים ויוסקים וקובים, חבושים קסדות פלדה, בלתי מגולחים, אך עיניהם גוצצות ופניהם קורנות — ופניהם לקראת הקרב על ירושלים.

היה זה אולי היום הגדול בחיי. זכיתי להיכנס לעיר הקודש עם אלפי צנחנים שהתכוננו להחזיר את עיר הנצח לעם הנצח. לנצח.

האוטובוס הורדיני בתחנה המרכזית, שהיתה ריקה. בכניסתנו העירה נפעמנו לראות אלפי תושבים מגיחים מתוך המקלטים בהם היו כלואים כבר 24 שעות ומגופפים ידיהם בשמחה לעבר טורי הצבא שביניהם עשה לאיטו דרכו האוטובוס הריק למתצה של תברת "אגדי". מהתחנה עשיתי דרכי ברגל דרך שכונת רוממה ורחוב יפו אל משרד העתון ברחוב הסולל. אנשים המשיכו לצאת מן המקלטים וניפנפו אלינו בידיהם. התוקנו מזודות ביד והירושלמים הבינו כי זה עתה הגענו העירה וגדולה היתה שמחתם על שהקשר עם שאר חלקי הארץ נמשך כסדרו. לאורך הרחוב היה ההרס רב. כמעט כל החלונות בבתי מגורים וחלונות הראווה בחנויות היו מנופצים. רגלי בוססו בתוך ערימות של שברי זכוכית. היתה כנראה הפוגה קלה, כי בתללה של ירושלים לא נשמעו יריות. ליד בתיהתולים שערי צדק וביקור חולים, הצטופפו אנשים, ובלי הרף הובאו נפגעים. ברחוב התרוצצו רק מכוניות צבא.

איש לא ידע בדיוק מה מתרחש. באתי לסניף המערכת ומשם שמתי פעמי למגרש הרוסים, אל לשכת עתונות הממשלתית. בקומה השנייה, בשלושה חדרים אפילים הצטופפו עובדי המשרד וכמה עשרות עתונאי חוץ. המקום עשה רושם מדא; הקירות בלתי מסויידים, לא היה כל מזון והמהומה שררה בכל. העברתי בטלפוניטר שתי כתבות לתלאביב ותכנתי לצאת ולסייר לאורך הקווים כאשר נפתחה הפגזה שדוגמתה טרם התנסיתי.

היום נטה לערוב. ירושלים התגוננה ולחמה. ישובים רבים וחשובים בגדה וברצועה נכבשו בידי צה"ל במהירות הבזק. מגיעה ידיעה: ארמון הנציב בידנו. זה אחרי זה. גפלה עזה, גפלה ומאללה, בית לחם. בירושלים היתה כבר שכונת שייך גראח בידי צה"ל. זאת היתה למעשה ירושלים הערבית החדשה שהפרידה בין ירושלים העברית לבין הר הצופים, אשר במשך 19 שנה היה נתון במצור. לבי התפעם בחזקה: בשייך גראח, או בחלק היהודי שלה, בשכונת שמעון הצדיק שנבנתה מול קברו של שמעון הצדיק, התגוררתי אחרי חתונתי ב-1943 ו-1944. שכני לבית היה פאוזי נשאשיבי, קצין מבחן ערבי בכיר.

ידיעה נוספת: נפל בידנו בית הספר לשוטרים שליד הר הצופים, בדרך לרמאללה; מזה שנים הפכו הירדנים את המקום למחסנים מרכזיים של האספקה שקיבלו מסוכנות הסעד והתעסוקה. בבית הספר לשוטרים למדתי במשך 7 חדשים: מאוגוסט 1936 עד פברואר 1937, וממנו יצאתי לשרת את בטחון העיר הקדושה.

עם רדת הערב הציעו שלושה עתונאי חוץ לנסות להסתגל אל המקומות שניכבשו. הגענו במכונית למעבר מנדלבאום. ההפגזה היתה בעיצומה. הרחובות היו שוממים. החיילים צרחו אלינו: "מטרופים, חזרו!" הפגזים נפלו בקרבתנו; גרתענו וחורנו למגרש הרוסים. כאן אפתעה: עתונאי-חוץ אחדים טוענים שהצליחו להסתגל אל שייך גראח הכבושה והגיעו עד למלון "אמבסדורי". הטלתי ספק באמינות דבריהם אבל הם הראונו שערי מכתבים שלקחו במלון עם הכתובות בערבית ובאנגלית. איך עשו זאת? לא היו מסוגלים להסביר, הגיעו איך שהוא, דרך סימטאות עקלקלות, והצליחו לחזור בריאים ושלמים.

בינתיים ירדה החשיכה. ישבתי רעב ועייף בלשכת העתונות וחליפות במשרד המערכת. קלטתי פה ושם ידיעות שהעברתי אותן לתלאביב. אבל ידעתי כי עד אור הבקר לא אוכל לתאר דבר ממראה עיני. האפילה היתה מוחלטת והיא פוזרה רק על ידי הבזקות הפגזים. הרעב הציקני. מאז ארוחת הבקר לא בא כל אוכל אל פי ובירושלים הכל סגור ומסוגר. לשכת העתונות לא מצאה לגכון לראוב למזון.

כאשר הלכתי בחצות למלון ביתד עם אדווין רוט מלונדון, מעדנו פעמים אחדות על המידרכה. שוער המלון הביט בנו כברוחות רפאים: "לא כדאי לכם להיכנס לתדריכם. רדו מיד למקלט". אבל כוחנו לא עמד בנו ועלינו לתררינו כדי לנוח מעמל היום.

כיבוש ירושלים העתיקה

היה זה הלילה הגדול של ירושלים הלוחמת. אותו לילה תוכנן כיבוש העיר העתיקה והר הצופים ושאר השכונות הערביות. הייתי מלא ציפיה לקראת יום המחר, כי ידעתי שהוא יזכה אותי באירוע הגדול של חיי: לראות את ירושלים כולה משותררת, תפשית, מאוחדת, בלתי מחולקת עוד על ידי גבולות מלאכותיים.

יקשה היה ובלתיאפשרי להירדם בשאון ההפגנה. שכבתי במיטה בלי יכולת להזיז אבר מרוב עייפות ורק התפללתי שפגו לא ימצאו דרכו אל חדרי. לשם ביטחון פרשתי אחריכן שמיכה על הריצפה ושכבתי עליה. סמוך לשעה 1 בלילה שקט נשתרר, נפסקו ההפגנות. אולי נגמר כבר הכל? אולי ברחו כבר הירדנים וירושלים פתוחה בפני צה"ל על כל שעריה? ירדתי לרחוב האפל והטיתי אוזן: מרחוק הגיע לאוזני קול, או יותר נכון: הד של קול, שהועבר כאילו ברמקול. כעבור רבע שעה חודשו ההפגנות. למחרת נודע כי הד הקול המיסטורי היה האזהרה אותה כיוונו ברמקולים הצנחנים שהקיפו את העיר העתיקה אל האוכלוסיה הערבית בתוך החומות, להתכונן לכניעה.

במשק הלילה דפק שוער המלון לפחות ארבע פעמים על דלת חדרי: „אדוני, לא נסבול התנהגותך. רד למקלט!“ שלחתי בכל פעם.

הפציע שחר של יום ד', היום השלישי של המלחמה. בסיני נמצאו כבר כוחותינו לא רחוק מתעלת סואץ. רצועת עזה היתה כולה בידינו. רוב ערי הגדה נמצאו כבר בשליטת צה"ל. אחד הקרובות האחרונים עמד בשעות הקרובות לפני הכרעה בירושלים. זה כבר 50 שעות שלא עצמתי עין. שוב חשתי ברעב חזק. לחמיתתי הנעימה נפתחה מסעדת המלון והוגשה ארוחת הבקר. התאוששתי ואורתי כוח. ההפגנות נמשכות, אבל הן היו כבר רחוקות ממרכז העיר. לעומת זאת גשמעו עוד צליפות כמעט בכל רחוב בירושלים העברית.

מצוייד במשקפת עליתי על גגות ועקבתי אחרי המתרחש. מטוסים הוכנסו לפעולה לכיבוש הר הצופים, אפשר היה לראות בבירור כיצד מופצצות העמדות בבית החולים אוגוסטה ויקטוריה. עברו שעות מעטות וירושלים כולה השתחררה: העיר העתיקה היתה בידינו, וכן הר הצופים. בצהרם נמצאתי ליד שער מגדלבאום. צנחן חמוש ניצב בנעליו המסומרות על השלט שרשומה היה עליו המילה: „הגבול“ בשלוש שפות. כאן לא היה עוד גבול. כאן לא היה עוד שער לארץ אויב; אלא כאן יעבור עתה פשוט אחד מרחובות ירושלים. עוד גשמעים פה ושם הדים של התפוצצויות, אבל יהודים מכל הסביבה התחילו כבר לנהור אל רחבת מגדלבאום והם עמדו דבוקים איש ברעהו: כורדים, זבוכארים ואנשי גטורי קרתא. האחרונים לא התנגדו הפעם שנצלם אותם. הבעת אושר שאין לתארה נסוכה על פני הכל. יחידת צנחנים הגיחה בגיפ והעלתה בסערת שמחה שלושה רבנים נשואי פנים על המכונית והסיעה אותם לעבר שייך בראח, כשהמונים מוחאים כף והרבנים מגנפים בידיהם בשמחה.

על הר הצופים

בשעה 4 אחר הצהריים הגעתי להר הצופים. לאחרונה הייתי כאן לפני 23 שנים. כעבור שתיים חזיתי בשקיעת השמש מעל פיסגת ההר כשאני ישוב על מושב האבן מכוסה עשבים שוטים באמפיתיאטרון הנטוש. ישוב באותה שורה ממש חזיתי לפני 32 שנים בשקיעת השמש בירושלים, ביום הראשון שביליתי בעיר הנצח עם עלייתי ארצה. מולי ירדו צללי ענק על הגבעות שמעברו ביצצו בשמש המתרחקת מימי ים המלח ומאחוריהם ניצבו הרי מואב הקודרים. כאן, מול אלפי מושבי אבן אלה, הניחו לפני 49 שנים כובשה הנוצרי של ירושלים בזמן החדש, הגנרל אדמונד אלנבי הבריטי, וד"ר חיים וייצמאן, שזכה להיבחר 30 שנים אחריכן לנשיאה הראשון של מדינת ישראל, את אבן הפינה לאוניברסיטה העברית הראשונה בעולם, שהפכה את ירושלים גם למרכז רוחני של העם היהודי. שבע שנים לאחר מכן קידם בברכה ממקום זה לורד בלפור הישיש את פתיחת האוניברסיטה.

בהר הצופים המשוחחרר ובירושלים העתיקה המשוחחרת פעמו כבר חיים יהודיים. באתי להר הצופים דרך הכביש המזוהה. הפעם לא ליו אותנו משקיפי האו"ם ולא נאלצנו לעשות דרכנו להר באוטובוס משוריין ישן, בעל אשנבי ירי מוגפים, בו הוטס במשך י"ט שנים להר הצופים שוטרי ישראל כדי לשמור על המקום. מכוניתנו נסעה בניחותה ואפשר היה להשקיף בשקט על הסביבה. בכל מקום ניראו שלטים שעליהם רשמה יד חזיל עברי: להר, למוזיאון ורקפלר. הבנינים החוששים שניכנו תחת השלטון הירדני היו שוממים. החנויות היו סגורות. מימין ניצב המלון החדש, על שם ג'ורג' הקדוש. הנה שער הברזל של בית הספר האמריקאי

לחקר המזרה, בו פעל בשנות שלושים פרופ. גלסון גליק, עשרות מטרים אחריו — הבנין המאסיבי של אימק"א; ודרך החלונות הפתוחים ניתן היה לראות את חדר-האוכל היפה בו היו השולחנות מכוסים מפות צהורות ועליהם כלי שולחן מסודרים בקפידה. דרי המוסד לא העלו על דעתם, שעה לפני כן, כי מהלך המאורעות ימנע מהם לטעוד את ארוחתם הבאה. הנה בית לארסן, האפאטריארך השוודי הזקן שישב עשרות שנים בירושלים, שימש בה קונסול כבוד של ארצו וניהל כאן בית-ספר.

עלינו על דרך שכונת שמעון הצדיק, והתעכבתי ליד הבית בו גרתי בשנות הארבעים. שתי התנויות הערביות עדיין נמצאו בקומת הקרקע אבל הקומה בה היתה דירתי נהרסה עוד במלחמת השיחורור. מול אחת התנויות היתה מוטלת גופת הרוג; האיש נראה כמנמנם. בתקופת השלטון הירדני התרכזו באיזור זה מספר קונסוליות זרות. עברנו על פני הקונסוליה האיטלקית, הטורקית והבריטית. הכל היה שוב שלוש ביהר נהדר זה, כאילו המלחמה פסחה עליו ולא נגעו בו. מפתחי הבתים הציצו פני נערות ערביות; שתיים טיילו לפני ביתן.

מאחורי הקונסוליות נמצא הכביש באמצע הסלילה. המכבש הושאר במקום, רק מנועו כבה. על גבעה משמאל התנוססה עמדה ירדנית נושנה.

נמצאתי באיזור שהיה לפני שעות אחדות חלק מן האיזור המפורז. עתה הוא היה כבר אבר מאבריה של ירושלים העברית. ירושלים החדשה והעתיקה על צריחי המסגדים ומגדלי הכנסיות שכנו לרגלינו בשלושה מריננה. מרחוק הגיעו הדי הצהלה של ההמונים שחגגו את הניצחון. בשמש נוצצו כיפות מסגד כיפת הסלע ומסגד אל אקצה.

בעקבות הכובשים

עם רדת הערב ירדתי מהר הצופים ונסעתי לכיוון שער יפו. בעמדות בהם ניצבו עוד בבוקר הלגינרים הירדניים על החומה, עמדו עתה חיילי צה"ל. יהודים טיילו לאורך החומה בלי מורא. בירושלים נגמרה ההאפלה בלי שמישהו הירשה זאת. ירושלים היתה עכשיו אחת, משותרתה, עברית.

אותו לילה ישנתי שנת ישרים. ביום ה' בבוקר השכמתי קום לקראת שיבתי לעיר העתיקה. לא קל היה לי לעצור ברגשותי כאשר עשיתי את הדרך במכונית לאורך החומה בכיוון לשער אריות; כאן פרצו לפני 15 שעות הצנחנים לתוך העיר העתיקה. ירושלים הערבית היתה עתה ממש יער של דגלים לבנים, על כל גג, על כל חלון, על כל מרפסת — דגל לבן. על קירות הבתים — תמונות אחמד שוקיירי. ברחובות התגוללו גופות ערבים הרוגים. מן הכביש הראשי ועד לכניסה לתוך השער עשיתי דרכי ברגל: השער היה פרוץ ויכולת לחוש ממש את התחיה של הפריצה ההיסטורית כאשר מפקד כוח הצנחנים שכבש את העיר העתיקה, אלוף משנה מרדכי (מוטה) גור, פקד על נהג זחל"ם הפיקוד שבו נע המפקד בראש לוחמים: „בנצור, פרוץ, קרימה!" והזחל"ם פרץ את השער והתגלגל בכבידות פנימה על אדמת עיר דוד ואחריו שטפו הכוחות הכובשים.

השער עמד לפנינו פרוץ ובעדו ראיתי את חורש העצים המוכר לי היטב מלפני 30 שנים. בשער ניצבו עשרות צנחנים, יחידה קטנה פקחה על פעולות פינוי של חללים ערבים מתוך סימטאות העיר העתיקה. במלאכה זאת עסקו סאניטארים ערבים צעירים, לבושים חלוקים לבנים ומטפחות על פניהם כדי למנוע את מגע גשימתם עם ריח הגוף המת. באשת ריקבון מבהילה עמדה באוויר.

עברתי את השביל בחורש ובאתי אל חצר מסגד כיפת הסלע. בחצר לא נמצא אף כהן דת מוסלמי אחד, רק מאות חיילי צה"ל. בשתי פינות הסתובבו שני גזירים: אחד קופטי, שני יחגיאוטודוכסי. אינני מבין עד היום כיצד נקלעו לכאן. החיילים הצטלמו בלהיטות בכל מקום: על המדרגות הרחבות המובילות למסגד, ליד ברזי המים המסודרים במעגל, בשער שחסם את הכניסה לתוך בית התפילה עצמו, בכל פינות החצר המרוצפת יפה. מיסגד כיפת הסלע. במשך שלושים שנות המנדט לא הורשה יהודי ארץ-ישראלי להיכנס לחצר זאת. כאן גירקמו המזימות האפלות נגד הישוב היהודי, כאן במסגד זה נפתחה הרעה, שהיתה סימן

למהומות דמים נגד יהודים. כאן נשא המופתי, חגי אמין אל חוסייני, את דברי ההסתה שלו ומכאן היו משתפכים ההמינים המשולהבים לעבר הרחובות בהם גרו יהודים כדי לטבוח בהם ולשדוד רכושם. כאן מצא המופתי הפושע מחסה מפני הבריטים שבאו לאסרו, ומכאן הוא נמלט, לבוש בגדי אשה, ליפו ומשם בסירה לחוף הלכנון, בדיק לפני 30 שנים.

עברתי דרך הרהיבת אל מיסגד אל אקצה הסמוך, הוא הקטן יותר, אך מקודש יותר במסורת האיסלאם ממיסגד כיפת הסלע. כאן נרצח בשעת תפילה לפני ט"ו שנה מלך ירדן עבדאללה, סבו של המלך הנוכחי, גם כאן חיילים מאושרים, מצטלמים, מחפשים מזכרות. בחצר מתגלגלים ספרי הסתה נגד ישראל, חוברות הלגיון הערבי, עתונים ערבים. אבל למרות צהלת הניצחון — העדר מוחלט של תשוקת נקמה; או רצון לפגוע במקום הקדוש למוסלמים.

במדריגות רעועות עליתי לחזית בית אברסעוד המשקיף על הכותל המערבי. מכאן נהגו בעבר הערבים בהשראת המופתי לערוך את ה"זיקר", הטכס "הדחי", שהתבטא בהקמת שאון מחריש אזניים על ידי שימוש בתופים ובמצלתיים, בשעה שיהודים באו להתפלל ליד הכותל. אבל עכשיו שקט היה בית אברסעוד וקומץ החיילים ליד הכותל מתייחד עם השריד המקורש ביראת-כבוד ובהתרוממות-רוח, שאיש לא הפריע אותה. עת עמדו רגלי ברחבת הכותל לפני נצמדות אל האבנים העתיקות ודמעה ירדה מעיני החליקה על האבן, טיפה נוספת בים של דמעות שבמשך אלפים שנה נהגו יהודים להויל במקום זה.

עוד איראפשר היה להסתובב בעיר העתיקה. באוויר מזומזמים עדיין כדורי הצלפים, מגיע הד מוקשים מתפוצצים; פה ושם טיהר עדיין צה"ל את הסימטאות מחיילי הלגיון. למעשה חדרו חיילינו רק לעורקים המרכזיים בתוך החומות. רוב הסימטאות טרם נוסקרו.

ברובע היהודי

רגש סמוי וחזק, שלא הייתי מסוגל לעמוד נגדו, דחפני לכיוון הרובע היהודי. 20 שנה לא הייתי כאן, שמתי פעמי מרחבת הכותל שעליו התנוסס עדיין השלט עם השם "אל בוראק" (השם הערבי של המקום); "אל-בוראק" היה שמו של הסוס הפלאי של הנביא מוחמד אשר לפי האגדה המוסלמית הגיע על סוס זה באחד הלילות ממדינה הקדושה ועלה עליו השמימה ואחרי כן חזר עליו וקשרו בצריח מיסגד אל-אקצה) אל המדריגות העולות אל הרובע היהודי. אלפי פעמים עשיתי בעבר דרכי במדריגות אלה מן הרובע אל הכותל ובחזרה. לאורך החומה בצד המדריגות חיפשו צנתנים מחסה מפני צלפים. הלכתי כנראה זקוף, ללא כל אמצעי זהירות כי מכל הצדדים הגיעו אלי קריאות: "התכופף, השתגע? היתור! רופן לאורך החומה!" עברתי ליד שער האשפות הסגור והמשכתי בעליה. לימיני גוש בתי מחסה, הגיטו האשכנזי של אנשי הכוללים השונים שחיו כאן במשך דורות. והנה אני כבר בראש המדריגות, בחכורה, המגרש הגדול שבכניסה לרחוב היהודים. ליד בית-הספר שבזמני למדו בו נערים יהודים ובו גרנו, אנו השוטרים, ב-1938, כאשר הכנופיות של המופתי התכוננו לכבוש את הרובע היהודי, נחו עתה חיילי צה"ל. לפני השתרע הרחוב המרכזי של הרובע היהודי: רחוב היהודים. אבל עתה הורה השלט כי שמו: רחוב מואלאדין. הרחוב נראה שקט ונקי. מרוב הגונוטראות ניראו תושבי הרחוב כשהם מביטים במתרחש בסביבה.

עד לנפילת הרובע היהודי ב-1948, שכנה ברחוב זה תחנת משטרה עליה פקדתי בסוף שנות השלושים ועד לפרישתי ממשטרת המנדאט (ב-1944). ברחוב זה וברובע זה מוכרים לי כל ביה, כל שביל, כל שער, כל חנות. לבי נמשך לתחנה, רצינית לראות אותה שוב כי בה היו קשורים אצלי וזרונות דראמטיים. עשיתי צעדים אחרים לחוף הרחוב; ממספר חצרות יצאו ערבים, רובם לבושי פיזאמות והומינוגי לבתיהם ללגום קפה. אבל חשתי שיד נעלמת עשויה לפתע למשוך אותי לאחת החצרות ואיש לא ידע לאן נעלמתי. הבחנתי במבטי שגאה והחלתי לא להסתכן.

התקרבותי אל יחידת החיילים ליד בית-הספר. הם נערכו לסיוור. ניגשתי למפקד, סרן עוזי, שעניני הארמונות העידו על לילות ללא שינה, הצנתי עצמי ואמרתי לו שבנוסף לתפקיד העתונאי אותו אני ממלא, קשורה נוכחותי כאן בצד סנטימנטאלי-אישיותי-סטורי. כששמע הסרן

כי הייתי בעבר מספק המשטרה ברובע זה, אורו עיני העייפות: „אני אמנם מספק הכות הזה, אבל אתה מכיר את השטח. אני עומד לסרוק את הרובע היהודי, אנא הדרך אותנו בסריקה“.

כך חזרתי לרובע היהודי כשאני צועד בתווך של יחידת צנחנים. עברנו צמודים לקירות ובוחנים בקפדנות כל תנועה חשודה. הבתים נשארו כפי שהכרתים. החנויות היו סגורות; אותם התריסים ואותם המנעולים הגדולים. ברחוב התקבצו סביבנו ערבים. לא ראיתי ביניהם פנים מוכרות; תושבי הרובע שבאו במקום היהודים, זרים לי כולם, הם אינם ירושלמים של זמני. מכל הצדדים באו הזמנות להיכנס לבתים לשתות קפה. „עוד תהיה לנו הזדמנות לשתות קפה“, השבתי למזמינים. ערבים, מבוגרים וצעירים, באים מכל הצדדים ולוחצים יד. אך החיילים היו קודרים ודרכים. לגביהם היו כל אלה — אויבים.

הנה מימין, המיסגה, בו שכנה תחנת המשטרה שלי. השער נעול. אחרי פרוץ מאורעות 1936 הפקיעו הבריטים את בנין המיסגה שהיה נטוש, כיוון ששכן בלב רחוב היהודים, והם שיכנו בחורים הסמוכים לאולם התפילה את תחנת המשטרה של הרובע. ציחיתי לפתוח את השער. חגי מזוקן בעל מצפת ירוקה כרוכה על התרבוש, פתח אותו לפנינו. האולם שהיה בשעתו ריק, היה מכוסה מרבדים נאים. בתחתית הצריח היה קבוע רמקול.

פקדתי לפתוח את הדלת לחדרים בהם נמצאו חדרי התחנה. זוג ערבי צעיר השתכן בחדרים אלה. בחדר היומנאי נמצא מטבח המשפחה, במשרדי — חדר השינה; האולם בו התגוררו השוטרים הרחוקים, הפך לטרקלין. זרם זכרונות שטף לפתע את המוח: שנות פרעות ושנות שלחה; בחדרים אלה נשמעו תלונות על גנבות, שוד ורצח. מכאן אצנו להבטיח את הדרך לכותל. מכאן אימצנו את רוחם של תושבי הרובע שחיו תמיד בהרגשה כי הוטל עליהם מצור.

חזרנו לרחוב ולקחתי את הצנחנים אל בית הכנסת „החורבה“. החיילים צעירים מאד ואיש מהם לא שמע על בית הכנסת זה. גם כאן היה שער נעול ולבי פעם בתזקה: אולי בכל זאת מגעו הירדנים את הרס המקום היפה הזה? ערבי מבוגר הביא מפתח ענק ופתח את השער: צמרמורת חלפה בגופי. מה נשאר מבית הכנסת המפואר? כאן נהג להתפלל הנציג העליון הבריטי היהודי סיר הרברט סמואל, כאן נשמרו דגלי הגדודים העברים ממלחמת העולם הראשונה, לכאן באו גדולי החוגים בעולם. במקום שהיה אולם התפילה נערמו עפר ואשפה ועלו עשבים. מימין נשמרו רק מספר מדריגות של עזרת נשים.

ממדינת ישראל לארץ ישראל

חזרתי לכותל וכאן ציפתה לי חוויה מסעירה: נשיא המדינה, זלמן שזר, חבוש כובע פלדה ולבוש מקטרוני צבאי ירוק, קרא בתורה ואמר תהלים וסיים בקדיש, ועשרות חיילים עגו אחריו אמן.

אלה היו 100 השעות הגדולות של ירושלים והשעות הגדולות של חיי. אחרי העיר העתיקה המשכתי לסייר בחלקים המשותפים של העיר, ביחוד בחלק החדש שלה ולא פעם התקשיתי לזהות את הרחובות ואת הנוף, כי הרבה השתנה במשך 20 השנים האחרונות. צצו בתי מלון חדשים; במלון „אמבסדור“ הכינו מקום למטה צה"ל בגדה המערבית. במלון „סקופוס“ התמקמו משרדי צבא אחרים. המושל הצבאי קיבל לרשותו את בנין המושל הירדני. חיים תוססים מלאו מיד את הבנין. הופיעו כמרים מכל הכיתות הנוצריות, שייכים נשואי פנים, רופאים ערבים בחלוקים לבנים, קונסולים זרים, נזירים ונזירות, הכל באים לזכות ברשיון הליכה בעיר, לסדר ענינים חיוניים בשביל המוסדות שעליהם הם ממונים.

אבל עדיין נשמעו יריות צלפים והתפוצצויות מוקשים. גאצינים שהגיעו לבנין סיפרו כיצד נפלה חברון בלי יריה, ויריחו, ושכם, וג'נין, וכיצד הלגיון הערבי נמלט אל מעבר לגדר וכיצד האוכלוסייה הערבית הנתונה בהלם, מתרפסת בפני צה"ל. אותו יום „קפצתי“ גם לרמאללה: לא האמנתי למראה עיני כאשר עברתי על פני שעפאט ובית הגינה; בו זמנית היו אלה

עיונים ב„הכנסת כלה“

(ליובל השמונים של ש. י. עגנון)

מאת רבקה שכטר

א. האמונה ללא סייג

ספרו היהודי ביותר של עגנון הוא „הכנסת כלה“, ולא רק בגלל העובדה שספר זה מתאר יהודי ירא שמים אלא בגלל צורת הספר בכלל, תוכנו הרעיוני וסגנונו. על המהות היהודית של ספר זה נוכל לעמוד ביתר שאת אם נשוה אותו לספר דומה בתוכנו, הרי הוא „דון קישוט“, שני הספרים גם יחד מתארים דמות אדם בעל רעיונות, תמים, היוצא לעולם הגדול והקורות אותו בנדודיו. אולם כבר בהשוואה ראשונה אפשר לעמוד על השוני שבין שני הספרים. דון קישוט הוא רווק, בעוד שר' יודיל הוא איש נשוי מטופל באשה ובשלוש בנות. שני האישים, גם דון קישוט וגם ר' יודיל, חיים בעולמות עליונים ומכאן חוסר ממשותם. הם אינם יכולים להסתדר עם עולמות תחתונים. שניהם יוצאים לעולם הגדול למען לממש מטרה מסויימת, דון קישוט עם נושא כליו סנשו, ר' יודיל עם בעל העגלה נטע. ושוב, יש הבדל בין שתי הדמויות, דון קישוט יוצא בשם אידיאלים שעבר זמנם ורוצה לממשם בעוד שר' יודיל יוצא בשם מצווה, מצוות הכנסת כלה, הכנסת בנותיו לחופה. היהודי התלוש, היהודי המרחף בשחקים עדיין קשור בעבותות של מיצוות מעשיות הקושרות אותו למציאות. ר' יודיל אמנם יכול להתלש מהמציאות ולא לדאוג לעצמו אלא שמוטלת עליו החובה לדאוג לבנותיו, ודאגה זו היא מצווה, כפי שמצווה היא גם לעבוד את הבורא. דון קישוט לעומתו של ר' יודיל אינו קשור למציאות ומכאן תלישותו המוחלטת. דון קישוט יוצא בשם אידיאלים נשגבים אלא שאידיאלים אלו אינם ניתנים למימוש. הם רק מעוררים גיחוך אצל האדם מן הצד. דון קישוט מסמל את הפרדוקסיות של אידיאלים מופשטים ואת הגרוטסקיות של נושאי אידיאלים אלו. אמנם גם ר' יודיל הוא בטלן אלא שאינו מגיע לגרוטסקיות של דון קישוט. דבר זה נובע מכך שלמרות תלישותו הרי היהדות איננה מאפשרת לבניה היתלשות גמורה והאידיאלים שלה אינם עד כדי כך מופשטים שאינם ניתנים למימוש. ר' יודיל חסיד יוצא למסעו לשם קיבוץ גדוניה לבנותיו, והרי דבר זה הוא בהחלט אפשרי.

יש דבר נוסף המקשה את חוד הניגודים בין אידיאלים למציאות בקיבוץ היהודי. מאחר שהאידיאלים היהודיים הם פחות מופשטים הרי המציאות היא גם פחות אכזרית. דמותו של ר' יודיל חסיד אינה נוגדת לגמרי את החיים היהודיים. הוא אינו ניתקל באותה אכזריות של המציאות כפי שניתקל בה דון קישוט. החברה היהודית אינה בנוייה על ניגודים חריפים כמו החברה הנוצרית שבתוכה טובב דון קישוט. חוסר קוטביות זו בחיים היהודיים כבר מתבלט בכך שבעצם אין הבדל גדול כל כך בין ר' יודיל לבין בעל העגלה ר' נטע כפי שיש

הבדל בין דון קישוט לבין סאנשו. ר' יודיל אינו תלוש לגמרי וגם ר' נטע אינו לגמרי ארצי, הוא הינו בעל עגלה יהודי שאינו מנותק לגמרי מחיים רוחניים. החיים היהודיים קולחים להם במעין שיגרה. אין בהם עליות וירידות גדולות. האדם המרקיע שחקים מחוייב בעטיים של הנסיבות להתחשב במציאות ואם בשביל גופו אינו מחוייב לדאוג, הרי הוא מחוייב לדאוג לגופם של הנפשות התלויות בו. מכאן חוסר הדרמטיות בחיים היהודיים. כל עוד הם לא נתקלים במכשולים חיצוניים לגמרי, כמו פרעות ומלחמות שלא הם היוזמים אותם. לא כן חייו של דון קישוט בתור פרט, ולא בחיי החברה שבהם הוא סובב. כאן יש קדושים תלושים לגמרי מהמציאות, נזירי עולם, לעומתם אנשים ארציים. הניגודים הם דרמטיים יותר. הקוטביות היא חריפה. כתוצאה מקוטביות חריפה זו הרי מועמד האדם התמים כקורבן בחברה, קורבן עולם. דון קישוט עם כל הגיחוך שבו הרי הוא סמל האדם הפועל בעולם קשוח מבלי יכולת לשנות ולהתגבר עליו. דון קישוט הוא סמל האדם העזוב בעולם אכזרי של בני אדם, עולם אכזרי בגלל העזובה האלוהית. לא כן עולמו של ר' יודיל חסיד עולם זה למרות המצוקה השוררת בו הרי הוא עולם שבו הטוב בסופו של דבר נשכר, הצדיק אינו נעזב. עולמו של ר' יודיל חסיד הוא עולם בעל השגחה.

וכך מתחיל סיפורו של ר' יודיל: (*) "מעשה בחסיד אחד שהיה עני גדול ומדוכא בעניות רחמנא ליצלן והיה יושב על התורה ועל העבודה רחוק מהויות העולם ולא היה לו שום מסחר ומשא ומתן כשאר כל אדם, רק בתורת ה' חפצו בנגלה ובנסתר. והיה עובד את השם באימה וביראה ובאהבה, ולא היה מתכוין להתגדר ולקנות שם או כדי שיהא לו חלק לעולם הבא, אלא כדי לעשות כסא לשכינה. ומקום דירתו היה למטה במרתף אפל צר ולח, לא היו שם לא ספסל לישב עליו ולא שולחן לסעוד עליו ולא מטה לשכב עליה ולא שאר כלים להשתמש בהם, אלא מחצלת של קנים שטוחה על הקרקע ואנשי ביתו שוכבים עליה, ולא היו זזים משם לא בלילה ולא ביום שלא יקלקלו כיסויי הגוף... ומנהג יפה היה לו להאריך בתחנונים עד חצות היום, כדי שיכלול תפילתו עם תפילתם של כל ישראל, שפעמים יש אדם שאין דעתו מיושבת להתפלל בהשכמה ומאחר תפילתו. ולאחר התפילה לא היה רץ כדרך הרעבתנים למלא נפשו בדברים הכלים והנפסדים להרבות בשר ורימה, אלא זן את הנפש המשכלת בפרשת המן וכיוצא בה".

ובכן ר' יודיל הוא ירא שמים ותמים, מתנזר מהנאות העולם, אולם נזירות זו לא באה אצלו מתוך עקרונות אלא כתוצאה מהמצב, מאחר שלימוד התורה עדיף עליו הרי אין לו זמן להתעסק בדברים המביאים רווח. הנזיר היהודי אינו מתנזר מתוך עקרונות, ההפך, אם אלוהים מברך אותו בנכסים ארציים הרי הוא רואה בכך רצון אלוהי, ברכה, ובשמחה הוא נהנה מדברים אלו. אולם למרות שר' יודיל מרוצה ממצבו ואינו מנסה לשנותו הרי עליו לדאוג לבנותיו ולא רק שעליו לדאוג להן אלא שהוא מצווה על כך. ומאחר

(*) "הכנסת כלה", כל כתבי ש. י. עגנון, הוצאת "שוקן", עמ' 21.

שזוהי מצווה הרי על ר' יודיל לעזוב את אורח חייו ולצאת למסעות. היוזמה אמנם לא באה מצדו של ר' יודיל אלא מצד אשתו פרומיט אשר נעזרת בכך ע"י הרב מאפטא. פרומיט מגוללת את צרותיה לפני הרב וזה מצווה על ר' יודיל לצאת למסעות למען לדאוג להכנסת כלה*.) "חזרה פרומיט לביתה ואמרה לבעלה, יודיל יודע אתה מאין אני באה, מביתו של הרב הקדוש מאפטא אני באה. יודע אתה מה אמר, כך אמר הוא שיחיה. וסיפרה לו כל הדברים. היה לבו של אותו חסיד מהסס לצאת בדרך, לפי שהדרך ממעטת את לימוד התורה ומבטלת את האדם מתפילה בציבור ומוציאתו מן ההרגל. אבל לא פטר עצמו מן הדבר, שכן מצוה לשמוע דברי חכמים".

ר' יודיל יוצא למסעותיו ושוב תמימותו, יראת השמים שלו אינה מביאה אותו להתנגשות עם הסביבה. כאן כמו בכל המקומות האחרים מתבלט ההבדל בין התפיסה היהודית לבין התפיסה שאינה מאמינה בהשגחה אלוהית. האדם התמים למרות שהוא מגוחך במידת-מה הרי אינו נכשל במעשיו, כיוון שבעולם מסודר של הקדוש ברוך הוא לא יתכן שצדיק, אדם תמים, יכשל בדרכו. אמנם ר' יודיל חי בדחקות כתוצאה מתמימותו היתירה, אלא שהדברים אינם מגיעים לכדי טראגדיה. בדרכו פוגש ר' יודיל אנשים עשירים ואנשים עניים, נדיבים וקמצנים, יראי שמים וחוטאים, אולם אף אחת מהדמויות אינה מושחתת עד היסוד, ואין שום סימן לכך שהרשע נשכר. ההפך, הצדיק, ירא השמים, הנדיב נשכר בסופו של דבר. אולם לא רק בני ישראל אינם מתנכלים לר' יודיל אלא גם הגויים אינם מתנכלים לו, אלוהים שומר את צעדיו. ושוב, ההבדל בין דרכיו של ר' יודיל לבין דרכיו של דון-קישוט, שהעולם מתנכל לו על כל צעד ושעל. יש סיבה נוספת לכך שר' יודיל אינו נכשל. בעוד שדון קישוט רוצה לתקן את העולם הרי אין לר' יודיל כוונות מסוג זה, הוא מסתפק בתיקון מידותיו הוא, ואינו רוצה להשפיע על איש ואינו רוצה לתקן את עולמו של הקדוש ברוך הוא. ולא רק שאינו רוצה לתקן את עולמו של הקדוש ברוך הוא אלא שרואה הוא כי עולמו הוא טוב. באחד המקרים פוגש ר' יודיל מגיד המגדף קהילה על כי לא שלמה לו שכר דרשתו. ר' יודיל כתשובה מספר לאותו מגיד סיפור על צדיק שפגש דרשן רגזן וניסה להעמידו על טעותו. אותו צדיק ניסה להסביר לחברו שעולמו של הקדוש ברוך הוא מתוקן הוא, לשם כך שאל הצדיק את הדרשן: (** "אמר לו, אמור לי למה נברא אדם בעל שתי עינים והלוא בעין אחת יכול לראות שכן מצינו כמה בני אדם שאין להם אלא עין אחת והם רואים כל צרכם, והלוא ידוע שאין דבר לבטלה, אם כן שתי עינים למה? אמר לו, מאחר ששאלת ודאי יש לך תירוץ. אמר לו, התירוץ פשוט. לפיכך נברא אדם בעל שתי עינים, כדי שבעין אחת יראה גדולתו של הקדוש ברוך הוא ובעין אחת יראה שיפלות עצמו. אמשול לך משל, הרי שנכנסתי לעיר ונתנו לי שלום, מיד אני רואה גדולתו של הקדוש ברוך הוא, אף על פי שאיני אלא בריה קלה ופחותה הטריח עלי בן של אברהם אוהבו שהסביר לי פנים

(* שם, עמ' טו.)

(** שם, עמ' מ"ד.)

וחלק לי כבוד שכוה. נמצא שבעין אחת רואה אני גדולתו של הקדוש ברוך הוא ובעין אחת שפלות עצמי. האכילני והשקני, שוב אני רואה גדולתו של הקדוש ברוך הוא. כמה עולמות יש לו, כמה צדיקים יש לו בעולמו, אף על פי כן כביכול נותן דעתו עלי לפרנסני. הציע לי מטה, אני קורא קריאת שמע ומכסה את פני מחמת בושה. רבוננו של עולם, כמה בני אדם יש בעולם שצפרנם טובה מכרסי והם עומדים בלא מזון ובלא דירה ובלא מטה, ואני שוכב על גבי מטה מוצעת על גבי כרים וכסתות. אבי שבשמים יודע אני שאין בי לא זכות ולא מעשים טובים, אלא מחמלתך שחמלת עלי עשית עמי צדקה וחסד. נמצא שבעין אחת אני רואה שפלות עצמי ובעין אחת גדולתו של הקדוש ברוך הוא. ... אבל אתה שאין אתה רואה אלא את עצמך ואת חכמתך ואת תורתך ואי אתה מכווין את עיניך אלא כלפי עצמך, ולא עוד אלא שנטלת גדולה לעצמך לומר דברי תוכחות, כיון שלא עיטרו אותך בזהובים מיד אתה כועס וטופל כל מיני תפלות על ישראל. למה, לפי שאין אתה רואה אלא את עצמך, וכל שאינו רואה אלא את עצמו דיו בעין אחת.

במשל הזה שר' יודיל ממשיל למגיד כלולה כל ההשקפה היהודית האופטימיסטית שאיפשרה ליהודים להתגבר על כל התלאות שפקדו אותם. חלק מהשקפה זו אנו כבר מוצאים בספר איוב, גם שם בסופו של דבר איוב רואה שהוא רק חלק קטן מעולמו של הקדוש ברוך הוא ואינו מרכז בלעדי. אמנם האדם נברא בצלם אלוהים, אלא אל לו לשכוח שקיומו הוא אינו בלעדי. ואם הוא רואה את עצמו ביחס הנכון, הרי מסיר הוא את תלונותיו מלפני האל, מצטנע לו בזויתו ומברך על הטוב הנופל בחלקו.

ב. סגנון משועבר לתוכן

השקפה זו של היהדות שהאדם הוא חלק קטן מהבריאה, מנעה גם היווצרות אפוסים על גיבורים. ר' יודיל בניגוד לדון קישוט ולעומת גיבורים אחרים של יצירות גדולות אינו גיבור, הוא אינו מרכז ולכן תלונותיו אינן לובשות מדות קוסמיות. ר' יודיל הוא יהודי פשוט ירא שמים, חשיבותו אינה עולה על חשיבות יהודים אחרים. מבחינה זו עגנון כפה את השקפת-עולמו גם על סגנון כתיבתו ולא רק על תוכן יצירתו. הספר "הכנסת כלה", כמו רוב ספריו האחרים מורכב מסיפורים סיפורים, אדם שאינו מרכז ההווייה אינו דורש תשומת-לב מתמדת. המספר מספר על קורות יהודים רבים, סיפור משתלשל מתוך סיפור. השקפת-עולמו היהודי בהכרח הטביע את חותמה על הסגנון העגנוני כמו שהוא הטביע את חותמה גם על הסיפור התנ"כי על התלמוד ועל המשנה. סגנון הוא כלי-שרת של השקפת עולם עקרונית. ומבחינה זו עגנון אינו יוצא מן הכלל. הוא יוצא מן הכלל רק בכך שבניגוד לרוב הסופרים העבריים הוא נשאר נאמן לסגנון היהודי הטיפוסי, כיון שנשאר נאמן בניגוד להם גם להשקפת עולם יהודית. לשונו של עגנון היא מתונה, פשוטה מבחינה תחבירית. אנו נמצאים בעולם האגדה. אין דרמטיזציות מחוץ כמה סיפורים חורגים וכמה קטעים בתמול שלשום. הקורא ברוב הסיפורים מרגיש כאילו לפניו יהודי משיח סיפורים. סיפור יוצא

מתוך סיפור, זהו נוסח יהודי טיפוסי. עגנון הצליח מבחינה זו בניגוד לכל הסופרים היהודיים האחרים למסור את האווירה המיוחדת שהיתה שוררת בעיירות מזרח אירופה, טרם מלחמת העולם. ביחוד מסר את האווירה הזו בהכנסת כלה. רוחניות וחולין מתוארים כאן לפנינו. הרחניות אינה מגעת לאקסטוזה ותחולין אינם מגיעים לפריצות. וכפי שאין רבוד חברתי צורם, כך אין גם פורצי גדר מבחינה מוסרית. פה ושם אנו מוצאים נוכלים קטנים כמו החזן שעליו מספר יעקוב שמשון בעל העגלה, אחיו של נטע.

ג. השלמה כפעולה

יהודים מצווים על מצוות, מצוות הכנסת אורחים, מצוות נתינת נדבה. במסגרת המוגדרת, אורח-החיים המוגדר מכריח את הפרט לשיתוף-פעולה. אורח-החיים היהודי אינו דורש מהפרט דברים בלתי ניתנים למימוש ולכן הוא משיג ביתר יעילות את מטרותיו. הפרט אינו מצווה לנדב את כל רכושו והחלק שהוא מצווה עליו ניתן להגשמה גם ע"י האדם הבינוני. ומאחר שהעשיר אינו עשיר יתר על המידה בקהילה היהודית, ונוסף לכך הוא אינו מתעלם לגמרי מאחיו העני, אין קונפליקטים נוצרים בתוך הקהילה היהודית. האחריות המוטלת על עשירי ישראל לדאוג לעניי עמם מביאה להשלמה מסויימת, ומאחר שאין קסטות סגורות בקהילה היהודית והיא חברה פתוחה הרי מקווה כל עני שיום אחד הוא יוכל לצאת מדלותו. ההשלמה היהודית אינה השלמה של אדישות, זוהי השלמה שפעולה בצידה, כל אחד בטוח שאם יפעל הרי אלוהים יעזור לו ואם יהיה כדאי הרי הבורא לא יסיר ממנו את השגחתו. ר' יודיל למרות שהוא סמל הבטלנות היהודית הוא בכל אופן פועל לשם השגת מטרותיו ואפילו אם פעולתו היא בטלנית הרי הוא ממשיך בה עד אשר הוא משיג חתן לבתו.

אולם הגיבורים האמיתיים של העם הם אותם ל"ו צדיקים שגדולתם בכך שהם אינם עושים את מעשיהם בפרהסיא אלא בסתר. שוב לא נזירים המתנזרים מהחיים הארציים אלא דווקא אנשים מן הישוב. אנשים קטנים בעלי מעשים קטנים וגדולים. ול"ו צדיק כזה מתואר כאן לפנינו ע"י ר' יודיל. "יצאו מקוזשאן ונסעו כנגד ק"ק רוהטין. בדרך מצאו לזקן אחד עומד בשיפולי ההר. אמר רבי יודיל, נתקרב אצלו, שמא מבקש הוא לילך לעיר ויסע עמנו. כשהגיעו אצלו ראו שהוא חופר טיט. שאל רבי יודיל את הזקן, בחסדך זקני מה אתה עושה כאן? אמר לו, טיט אני חופר. אמר לו למה? אמר לו, לטיח בו את קרקע הבית לכבוד שבת. אמר נטע ודאי בתים הרבה יש לך. למה? מפני ששקך גדול. אמר לו, מביא אני את הטיט לעיר ובנות ישראל מטייחות בו קרקע בתיהן והן נותנות לי שכר טרחת יין לקידוש ונרות וחלות. אמר לו, טעון את שקך על גבי העגלה ותסע עמנו לעיר. אמר לו, מצוה יש בידי ואמסור אותה לסוסים? הכיר רבי יודיל שזקן זה אחד מעובדי השם התמימים, והכיר שיש ללמוד הימנו דרכי העבודה הפשוטה. אמר לו, מי אתה שאתה חופר טיט והנהגה טובה זו בידך? אמר לו, המתן לי עד שאחזור ונקבל שבת אצלי". הזקן מזמין את שני היהודים לביתו ואז מתגלה לפני שני גיבורינו שסוכתו העלובה מלאה כל טוב לכבודם, ובהמשך הסיפור מגלה לנו המספר: "והנה אגלה לך טפח ואכסה

טפחיים, זקן זה אחד מל"ו נסתרים היה שעליהם העולם עומד, ומסתמא יודע היה מה רצוי לפניו יתברך". הל"ו צדיק אינו נזיר אלוהים המתנזר מהחיים אלא אחד הפועל בתוך הישוב, הוא נשוי וכל הווייתו היא לעשות מעשים טובים למען החיים.

ר' יודיל התמים ירא השמים רואה כמו אותו צדיק שהטיפ מוסר למגיד, את מעשיו הטובים של הקדוש ברוך הוא לאורך כל הדרך. לאחר שהוא נפרד מהזקן, הל"ו צדיק, הוא עושה חשבון נסיעתו ומגיע למאזן חיובי: "אותו היום שנפטר רבי יודיל מן הזקן אדר ראשון היה, וכבר פסקו השלגים מלירד ולא נשתייר מהם אלא קצת על ראשי ההרים... באותה שעה אמר רבי יודיל, הריני מתעסק במצווה גדולה של הכנסת כלה ושתי בהמות מוליכות אותי וכשאני בא למקום יישוב עורכים לפני שולחן ומציעים לי מטה ונותנים לי ממון, ואני לומד מדות טובות מבני אדם ורואה שהבורא יתברך מנהג עולמו בחסד". האמונה בהשגחה מלאה היא יסוד כל השקפת עולמו של רבי יודיל ושל יהודים סתם. אי הרצון לערער אחרי דרכי האל היתה בסיס האופטימיות היהודית והיא אשר אפשרה להתגבר על כל התלאות.

ר' יודיל מחליט בשלב זה, אחרי שפגש את הל"ו צדיק לא לאסוף יותר מעות לבנותיו אלא לחיות על כספו שצבר, כיון שלא נראה היה לו שאחרי שאסף ממון, מצווה עליו להמשיך בנדודיו. הוא מתיישב באחד המלונות ומשלח את נטע מלווהו. מאחר שמעות בידיו חושבים אותו לעשיר ומתחילים השדכנים להציע לשדכו עם אנשי העיר. שוב בטחוננו הגמור של ר' יודיל בהשגחה מצליחה את דרכו והוא מוצא חתן לבתו. אולם נדודיו של ר' יודיל אינם פוסקים מיד ועדיין ארוכה הדרך עד לחזרתו. גם החתן אינו עדיין בטוח, כיון שלמעשה הרי כל השידוך בא לעולם כתוצאה מטעויות. ר' יודיל מוחלף עם גביר ששמו דומה לשמו של ר' יודיל ועוד נכונים סיבוכים רבים, אלא בסופו של דבר הרי כל הבעיות תפתרנה על הצד הטוב ביותר, כיון שלא יתכן שצדיק נעזב ע"י ההשגחה. אפילו הסוף שהוא למעשה מלאכותי אינו לגמרי מלאכותי בהקשר היהודי. נס אינו דבר יוצא מגדר אפשרות בעולם שבו הכל מתוכנן והצדיק נשכר בו בסופו של דבר. האוצר שביתו של ר' יודיל מוצאת אותו ובעטיו כל התסבוכת מתפתרות אינו יותר נס מאשר ניסים אחרים שקורים לר' יודיל בדרכו. הנס שקורה בעולמו של הקדוש ברוך הוא הוא טבעי ואפשרי, כיון שבעולם מסודר הרי עתידות הבעיות להיפתר בצורה כלשהי. נס זה אינו יותר יוצא דופן מאשר הניסים הקורים, למשל, ליוסף במצרים, לפי סיפורי התנ"ך, נס זה אינו יותר גדול מאשר הנס הקורא לאיוב שנולדים לו מחדש בנים ובנות, נס זה איננו גדול יותר מאשר הנס שקורה למרדכי ואסתר בממלכת הפרסים. הנס הוא פועל יוצא של הצדק האלוהי, של ההשגחה האלוהית. "... רבי יודיל קיבל את יסוריו באהבה וקיים בעצמו משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. לא כאותם שמייחסים את מאורעותיהם אל המקרה, אלא כאותם שיודעים שעניני ה' צופיות והשגחתו יתברך אינה מסתלקת חס ושלום אפילו שעה אחת". הניסים הם מתוכניתו של הקדוש ברוך הוא כמו כל יתר מעשיו והם משתלבים בכל המאורעות.

הרצון לראות רק את החסדים של הקדוש ברוך הוא לא מנע מהיהודים גם להרגיש בכך שבסופו של דבר החיים הם קצרים. אלא שהם עשו גם את המוות חלק מהחיים, כדבר טבעי ולא עשו ממנו עיקר. המוות הוא בצד החיים, הוא גמר, הוא תוספת ולא עיקר. יעקוב שמשון בעל העגלה, אחיו של נטע בעל העגלה, מספר סיפורי משפחתו לר' יודיל ובסוף סיפוריו הוא מזכיר את מותו של אחד מבני משפחתו: «חבל עליו שמת, אבל מנהגו של עולם כך, אדם חי ומת, חי ומת. ואף אנו נבדל לחיים ארוכים עתידים למות. אלא כל זמן שאדם חי מצווה עליו שיחיה. לחיים יהודים לחיים». החיים הם מצווה אלוהית ולא ההתנזרות מהם וכל עוד מעניק אלוהים חיים לאדם עליו לשמוח במענק זה ולא להרהר אחריו.

ספר יהודי טיפוסי אינו מסתיים במוות אלא במעשה הצלחה. על הגיבור בסופו של דבר להצליח אם הוא צדיק, אחרת נפגם הסדר האלוהי. הגיבור אינו חסין ממוות אלא שהמוות בא עליו בסוף דרכו, כאשר סיים את תפקידו בעולם הזה בצורה הטובה ביותר, ראה בנים מבניו ובהצלחתם.

הספר הכנסת כלה מסתיים עם חתונת בתו של ר' יודיל ועם הפיכתו לעשיר ומכובד בזכות האוצר שמצאה ביתו. אולם לא כל ספריו של עגנון מסתיימים בצורה אופטימית כמו הכנסת כלה. יכול להיות שרצה הסופר להראות לנו שאמונה תמימה עד הסוף שכרה בצדה והמאורעות שקרו בתקופות מאוחרות לעם היהודי ככלל וליהודים כפרטים באו עליהם בעטיים של הסרת האמונה התמימה מקרבם. לו היו ממשיכים היהודים להאמין באופן שהאמין ר' יודיל הרי הפורענויות לא היו מתרחשות על ראשיהם. הסדר האלוהי הופר כיוון שבני אדם לא היו יותר מוכנים להאמין בסדר זה. את השקפתו זו של עגנון אנו מוצאים בספרו «אורח נטה ללון».

אתגר הפתרון המלא / סוף מעמ' 6

ההיקף של האסטרטגיה הגלובאלית. ובריה"מ אף היא אינה נזקקת למזרח התיכון כל «מקור-חיים»; העובדה היא כי מעצם טבעו אין בכוח האיסלם ל«עכל» לא את האידיאולוגיה הקומוניסטית ולא את התרבות הסובייטית. יש לצפות איפוא ל«שעת-רצון», בה תעשינה שתי מעצמות אלו יד אחת לפתור את בעיית ישראל-ערב במלוא היקפה. כשם ששתי מעצמות אלו איפשרו בשעתן את הקמתה של מדינת ישראל (כל אחת בשל טעם מיוחד לה), כך ייתכן להביאן לכלל הסכמה לסיום הפרשה העגומה והמעיקה, בבחינת «המתחיל במצווה וגו'».

פתרון מקיף ומלא כזה אינו בא כתוצאה מוויתורים פעוטים, אלא רואה את התמונה בכללותה. מבחינה זו אין מקור לאופטימיות מופרזת לתוצאות אפשריות לגישושים החשאיים הנעשים באו"ם כיום. הצעות-הפשרה לא יביאו לפתרון. הן ינציחו את המצב של «לא-שלום-ולא-מלחמה», לא יביאו לכלל השלמה ממשית; לכל היותר יש בהן כדי להאריך את משך ההפוגה, אך בכך אין משום פתרון, אלא דחייתו, וכאשר מדובר בהסבר בעיות עמים לא תמיד יש בפתגם «דיה צרה בשעתה» משום תבונה גואלת.

יוס ליוס

(תמונות-הווי ממדינת ישו אל)

מאת מרדכי עובדיהו

גבורת בנים ואבות

אחד מסיפורי-הפלאות של מלחמת ששת הימים הוא פרשת הצלתו של מפקד הטייסת יהונתן ע"י צוות חיל-האוויר הישראלי, אשר במיבצע רב-תושיה ורב-הקרבה, חילצו את חברם הטייס, שנתקע למעלה מארבע-עשרה שעות במדבר סיני, סמוך לתעלה שבידי המצרים.

על פרשה זו סופר ונכתב רבות. כאן — סיפור בשולי הפרשה:

כמעט באותה עת בה נחת יהונתן מאונס ממטוסו הבוער בחול המידבר הלוהט, נפל בשמי דמשק אחיו הצעיר של יהונתן, הטייס הלוחם מאיר, לאחר כמה וכמה גיחות של גבורה נועזת.

הנה — למחרת הצלתו שוחרר יהונתן מתפקידו הקרבי, על מנת לבקר את הוריו ולעודד, לבל יוואשו מבנם הצעיר, שכן פסקה הרבנות הצבאית, על סמך ההלכה, כי אין להתאבל על לוחם נעדר, כל עוד אין עדות חותכת, שאמנם איננו עוד בין החיים.

הדור במדיו וכובש רוחו, סיפר יהונתן, לשאלת הוריו — כי יוס-הקרבות של אתמול התנהל "בהתאם לתכנית" — ואף למעלה מזה. עתה — עבר לעצם מטרת ביקורו — ובכל להט האופטימיות עודד את ההורים לקוות כי מאיר הנעדר ימצא חי ושלם.

רק בערב אותו יום, שמעו בני-הבית, במישדר מוקלט ב"קול ישראל", נפי יהונתן, את פרשת סבלו במידבר המלובן ודבר חילוץ הפלאי ע"י חבריו לנשק — פרשת תלאות שהעלים מהם הבן בגבורת-נפש.

* * *

סיפור הצלתו הפלאית של יהונתן שחזר בטבעיות בסרט-האפופיאה על עוז התושיה של טייסי ישראל — "שלוש שעות ביוני".

באחת התמונות המרטיטות של הסרט — מיפגן-הנצחון של חיל-האוויר, משולבים קולות של יוצאי גלויות שונות, המפליגים איש בלשון גלותו, בשבחם של גיבורי ישראל, אשר בשלוש שעות גורליות הביאו את הנצחון לישראל על זוממי השמדתנו. בין הקולות האלה נשמעים דברי אביהם של שני הטייסים הגיבורים, מאיר (ה"ד) שנפל במערכה, ויהונתן יבלח"א, שניצל במיבצע נועז. ואלה דברי האב (שהוקלטו עם ענידת כנפי הטייס לבנו הצעיר): "אהבתי את כל הטייסים כאילו הם כולם היו בני". ...

כבוד ויקר לעם שבנים כאלה ואבות כאלה לו.

במידת אצילות

עם סיום שירותם הסדיר בצה"ל נתקבצו ארבעת חברים-לנשק סטודנטים באוניברסיטת-ירושלים, ושכרו יחדיו דירה אצל אלמנה, מיקירות-ירושלים. האלמנה, אשר בנה-יחידה נפל במלחמת "קדש", גילתה לגבי דיירה דאגה אמהית.

והנה, במלחמת ששת הימים, נפל אחד הבחורים האלה — ושכול נוסף ירד על לב האם השכולה.

כשוך הקרבות ועם חידוש הלימודים, אספו ביניהם הסטודנטים סכום כסף על-מנת לשלם לבעלת-הדירה גם את המגיע לה בעד הדייר הרביעי, חברים-לנשק שנפל במערכה.

האלמנה (שבנפול בנה-מפרנסה, עיקר קיומה על שכר-הדירה), החזירה את הכסף בקול חנוק מדמע: "חלילה לי לקחת מכם כסף בעד הבן שנפל"...

על אנשים וכלבים

ביום-הזיכרון לחללי צה"ל השנה, שנת מלחמת ששת הימים, כאשר הפצע על נפול בנינו הגיבורים עודנו שותת — נרטט לב רבים לצפירת-האבל שהדהדה בחלל.

כל עוברי-הרחוב, זקן ונער, אמהות ותינוק בורוען או בעגלה, נוהגים ברכבם — כולם נעצרו דום.

בפינת הרחוב ניצבת לבדה אשה צעירה, שבגדי-השחור מבליטים יגון פניה הענוגים — "רעיה שאיבדה את יקירה במערכה"?...

בקצה הרצועה שבידה גאחו כלבלב, פוקסטריר לבנבן, ואף הוא ניצב דומם, מציץ רתת בגבירתו, כמבין לרוחה הנכאה.

צפירת-היגון נתמשכה — ועיני האשה כוסו דוק של דמע, כניווה — גשא הכלבלב ראשו למעלה, ובעיניו עצב כה אנושי.

— בזכרון צף, ממרחק זמן ומקום, הסיפור בן-מינו — כלב מכלבי-הדמים, אשר שוסה בידי הקלגסים הנאצים לשסע לגזרים עצירים יהודים ובתוכם ילדים.

והנה, כשפרץ אחד הילדים ביללת-אימים — הימרה הכלב פקודת אדוניו — וברחמים רבים ריחרח וליטף את הילד המתייפה — ולא נגע בו לרעה.

האמנם לא-עוד — "פני הדור כפני הכלב"...

בתערוכת-היובל להסתדרות המורים

תערוכת-היובל של הסתדרות המורים העברים בישראל משופעת קוריוזים מעניינים ומאלפים. מיסמכים מסויימים מימי ראשית הישוב היהודי החדש, יש בהם רמזים לאירועי ימינו אלה.

הנה — מכתב מאנשי הקהילה היהודית בעזה, מלפני כארבעים שנה, המבקשים מהסתדרות המורים לשלוח אליהם מורה בשביל בית-הספר המקומי.

קהילה נידחת אי-שם ברמת-הגולן (!) חוזרת ומבקשת, כי ימהרו וישגרו

להם מירושלים עיר-הקודש, מורה תלמיד-חכם, שיגדל את ילדי הקהילה ברוח ישראל סבא, שאם לא כן — עלולים צאן קדשי ישראל לצאת חסוֹשִׁלום לשמד האיטלאם...

והרי — קוריו מתקופת מלחמת השפות, לפני מלחמת-העולם הראשונה: בעוד שציבור המורים וסופרים ידועי-שם לחמו בעוז נגד הנהגת הלשון הגרמנית כשפת-ההוראה בבית-הספר העברי בארץ, הגיע מכתב מאת ציוני ברלין, הממליצים על הוראה בשפה הגרמנית, "שהיא השפה הקולטורית ביותר"... ובימים אלה של שביחות והשבתות לימודי ביה"ס בשל תביעות להעלאת שכר המורים, מתבלט לעין מכתבו של הסופר והמחנך קדיש יהודה סילמן ז"ל, המתלונן בפני ועד הסתדרות המורים דאז, על שמשכורתו גבוהה מדי... אכן, היו ימים...

"איהוד-משפחה" בקיבוץ

צעירה יפהפיה, בת יהודים עשירים מקאנאדה, הגיעה לפני כשמונה שנים לסיור בארץ עם קבוצת נוער ציוני. מקץ הסיור התנדבה לעבודת-עזר עונתית בקיבוץ אי-שם בדרום.

באה, ראתה ו-התאהבה במשק הפורח ו... בבחור, בן-המשק, אף הוא מיוצאי קאנאדה.

השניים בנו כאן ביתם, היכו שורש במשק, ולהם — שני בנים, "צברים" חמודים ועוקצנים.

ערב מלחמת ששת הימים, בגבור המתיחות בגבולנו, הוצפה הבת במברקים מאת הוריה, הדורשים במפגיע, כי תחוש למצוא מחסה בקאנאדה הרחוקה והשליוה, לפחות היא והילדים — "עד יעבור זעם".

השיבה הבת: — כאן ביתי, ילדי ובעלי, ולא אזוו מפה! לאחר שכל קריאותיהם לא הועילו, והבת עמדה במרדה — הגיעו ארצה במטוס אחרון שלפני פרוץ הקרבות — האב והאם מקאנאדה השליוה. התייצבו לפני הבת ואנשי הקיבוץ: אתכם נישאר כאן עד הנצחון והשלום. סבא וסבתא, שנתקבלו באהבה ובגאווה על ידי הבנים והנכדים ובני הקיבוץ כולה, זכו וראו בנצחון המופלא של צבא-הגנה-לישראל. עתה, מאוחדים עם משפחת-הקיבוץ הגדולה, יושבים ומצפים הם לפריו הנכסף של הנצחון — השלום.

מאה השעות הגדולות של ירושלים / סוף מעמ' 21

שני כפרים עלובים, ואילו כיום הם אזורי מגורים מפוארים, מטופחים יפה, מלאים בתי מלון ופנסיונים יפים. הדרך לשכם היתה מונחת לפנינו ישרה, מבריקה במשך של שעת צהרים, פתוחה, ומעבר השני של ירושלים — היתה פתוחה הדרך לחברון, וכן הדרך ליריחו. באותן מאה שעות חזרה מדינת ישראל להיות שוב ארץ-ישראל. שחררנו את המולדת כולה. המקומות בהם קשורה ההיסטוריה הישראלית חזרו לחיק העם היהודי. שיתרנו את הנבעות הירוקות של השומרון ואת מישורי יהודה. צפון ים המלח חזר לדינו. נעלם הגבול הפתלתל עם ממלכת ירדן. ככל שהעין מגעת — שלנו. שלנו — לנצח.

י. באשביס-סינגר — מלשון אל לשון

מאת רחל איתן

יותר על אהבה, גברים ונשים, נישואים, נושאים שקשה מאוד לעבור מהם אל שירת-ההשכלה וביאליק. ראיתי כי באשביס-סינגר מעוניין מאוד לשמוע על הדברים מנקודת-ראותה של אשה שאינה אמריקנית וגם אני נהניתי מאוד מן התרכובת המיוחדת של סופר-יידי, שקפץ עלי-פני דור שלם.

היה משהו מוזר בשנינו, היושבים במסעדה בברודביי, שנינו יודעי-עבר רית, אך משוחחים בינינו באנגלית בעלת שני מבטאים איומים, זורקים שמות כמו ביאליק והרמב"ם ומשרתת אותנו מלצרית בעלת מבטא "דחוס" משלה.

— הוגד לי שהתחלת לכתוב עבר רית. כיצד חזל המעבר מעברית ל-יידיש?

— לגבי הספרות עצמה חשובה יותר מן השפה. היידיש היא אמנם שפה גוססת, אבל יש אנשים השוכבים על ערש-ידווי ועדיין הם חיוניים מאוד. ככל שאני משתמש יותר במלים — הן חיות יותר, השפה גדלה ומתפתחת עם השימוש בה.

אני קופצת: — וכך גם העברית. — נכון, אבל בעברית טמונה סכנה אחת: סכנת האסוציאציות. כל מלה גוררת אחריה פסוק מן המקורות. כא" שר אומרים חסד — ברצון או שלא ברצון אני נזכר בזן ובחסד וברחמים או חסד-אלקים, ובאמת כך נוהגים רוב הסופרים העברים — הם נענים ל-אסוציאציות האלו. — והתוצאה — מליצה.

באשביס אומר מליצע. המליצע רצה אחריו.

— אם כך, היית שייך ליידישיסט-טיס?

— לא. מעולם לא הייתי יידישיסט. בעצם, את כתיבתי התחלתי בעברית. חקיתי אז סופרים אחרים, בעיקר את קנוט האמסון. לאחר כמה שנים הש-תכנעתי כי העברית אינה המידיום שלי. אבל גם יידישיסט לא הייתי. היידיש קשורה לתנועה הסוציאליסט-

יצחק באשביס-סינגר מאכזב כל אדם המצפה למצוא טיפוס זלמן-שניאורי, המשחק ללא-הרף את דמו-יותיו. הוא איש קטן, שברירי וענוג כמו, אולי "הקוסם מלובלין" בעת שתי בחדר-פרישותו. עיניים כחולות, ש-עיפו מלהיות מלאכיות, אבל אינן קרות. הוא מרוכז מאד בעצמו ומאמין בעצמו בטבעיות — תכונה שבלעדיה מאבד כנראה האמן את כוחו לאורך המסלול, אבל אין בו שום שהצנות או העמדת-פנים.

בקרתיו בדירתו, דירה מנהאטאנית טיפוסית, שהיתה מתאימה מאד לפרו-פיסור למדעי המדינה. בחדר ועל ה-ספה התגוללו מזוודות פתוחות, כתבי-יד ומחברות בערבוביה מרנינה, ש-עוררה מיד את אמוני. על שולחן הקופה היה מונח ספר בעברית לזכרו של נחום צמח. הספקתי לקרוא בו חצי מאמרו של חנוך ברטוב ובשביס נכנס לחדר כקרוֹב־משפחה שבא ל-ביקר, בחליפה ובמגבעת.

— אולי נצא לחטוף נגיסה קטנה, — הציע. בחדר-הכניסה לקח מן הכובנית שקית-נייר-חומה.

כבר ידעתי כי בשקית מוכנים פי-רורי לחם להאכיל את היונים ב-ברודביי (מעשה בלתי חוקי בניו-יורק משום "מכת היונים").

כבר בדרך אל המסעדה שמעברו השני של ברודביי התחיל באשביס-סינגר לראיין אותי. ניסיתי להעביר את הכדור אלי — סוף סוף מי מראיין כאן את מי — אבל ללא שום הצלחה. הוא זריז וסקרן ונסיונו כעתונאי גדול משלי לאיין-ערון, ובפתח המסעדה כבר היה לו חומר לספר בגודל של "משפחת מושקט" ואני עדיין לא ב-"פתיחה". המלצרית זיהתה אותו — דבר נדיר בניו-יורק — וקראה לו בשמו. נראה לי כי הוא הסופר היידי הראשון בניו-יורק שמלצרית, פורטו-ריקנית ידעת לזהות אותו.

עדיין לא התחלנו ב"ראיין" עצמו. היינו נתונים בתוך שיחה מלהיבה

המחזאי משאירים את הקצוות פתוחים, משוט שלא היה להם די כוח לסגור את המעגל.

— בדיוק! הדבר הקשה ביותר ב־ כתיבה הוא להמציא סיפור שיש לו מיבנה והרמוניה. ג'ויס, למשל, הוא חולם ומדבר, אבל אינו מספר. אם יפסיקו הסופרים לכתוב סיפורים — תיעלם דספרות. איש אינו מוכן לקרוא כל הזמן רק למען ה"סגנון". קל מאוד הוא גם להיות סופר־שליח של רעיון מסויים, אבל לעתים רחוקות אנו מוציאים סופר, היודע לספר סיפור.

אנה קרנינה, לדעתי, עולה לאין ערוך על מלחמה ושלום, משום שהוא סיפור מושלב. החטא וענשו טוב יותר מן האחים קאראמזוב. סיפורים מצויים גם הם מאדאם בובארי והאיליאדה. התבונן מלא סיפורים קטנים והרמוניים. — אם כך, מוטב שנלך כולנו לבתי־ספר לכתובה ללמוד לכתוב סיפורים העשויים היטב.

— חס־שלום! כמוכן שאינני מתכוון לכתובה החלקקה הזאת, לפסיב־דו־ספרות, ברור שהספרות אינה רק סיפור. יש לך דיאלוג, תיאור, אמת פנימית, אבל, לדעתי, דרושים לכתוב בה שלושה תנאים ראשוניים: א. סיפור ב. חשק לכתוב את הסיפור ג. החשוב ביותר: עלי להיות משוכנע בכך שרק אני אוכל לספר סיפור זה, שיהיה מיוחד במינו ושייך למיליה שלי.

— נראה לי כי לסופרים האמריקניים קשה מאוד למלא את התנאי השלישי.

— נכון שיש להם בעייה: לכל אחד מהם נדמה כי משהו אחר כבר יספר זאת לפניו, משום שהחיים האמריקניים כיום הם סטנדרטיים מאוד. אבל לכל סופר גדול נקודת־ראות משלו אפילו במציאות סטנדרטית.

— קשה לומר שמסתובבים כאן כ־ יום סופרים גדולים באמת.

— סופר אחד הייתי ממליץ עליו מאוד — הוא אדם זקן כיום ושמו קונראד ריכטר. ספרו The Trees הוא יצירת־מופת. גם פוקנר היה סופר גדול. המינגווי יצר סגנון אבל אין אצלו הרבה מן המקורי. גם אני, לצערי הרב, לא מצאתי סופר מלהיב במיוחד בדור החדש.

— מה, לדעתך, הגורם לכך?

— מה גורם לכך? בדרך־כלל נולדים בכל דור כשרונות ספורים, אבל

טית, ואני אינני סוציאליסט. בשבילי היידיש הוא רק אמצעי הבעה. באופן מעשי עמדתו או — בשנות ה־20 — תמיד לצד הציונים, או, בתקופה ההיא, היתה האנטי־ציונות אופנתית מאוד ב־ חוגים הליטוריים היהודיים בפולין.

בוארשה הייתי חבר בקלוב הסופרים "ליטעראטן פאריק". זה היה ביתי השני. שם פגשתי את ההיבראיסטים ואת היידישיסטים. אבל רובם היו יידישיסטים: פרץ מארקיש, מלך רא־ביטש, א. צ. גרינברג. הם היו מבוגרים ממני, אבל כל גישתם הסוציאליסטית־קומוניסטית לא מצאה או חן בעיני. חברי הטוב היה או אהרן צייטלין, שהייתי מושפע מאוד מדעותיו. הוא היה מיסטיציסט, הנוטה לצד ה־דתי־היבראיסטי. מעולם לא ביטלנו את העברית, כשם שעשו זאת היידישיסטים. אני קשור מאוד למסורת היהודית.

— לגבי סופרים רבים השפה משתנה להם יותר מאשר אמצעי. לדוגמה ג'ויס, או דורל.

— לא. אינני חושב כי הלשון עצמה עשויה ליצור ספרות גדולה, בעיקר לא בפרוזה. אני מאמין בשיפה מדויקת, במיעוט תארים ודימויים מתחרים אחרים המולכים את הקורא ל־כיוונים שונים, מעל שרצית בהם. כמוכן שהשיפה חייבת להיות פלאסטית, ולא איכפת לי לקרוא שפה יפהפיה, אם רק לא תהיה מלאת פראוזות.

דורל? הוא משחק הרבה בלשון, אבל אינו משתפר מבחינה ספרותית. סופר אמיתי ככל שהוא מתבגר יש לו יותר מה לומר. אלו המשחקים במלים מתחילים להשתמש בקלישאות של עצמם. בתחילה הם נראים רעננים מאוד, אבל הם מחלידים במהירות. כאשר הייתי צעיר גם אני הייתי חולה במחלת השיפה. אני זוכר ש־קראתי אז באיזה מקום — "הלכתי יחף בממלכת היופי" ונורא התרשמתי. אבל לביטוי זה, כמוכן, אין בפרוזה שום משמעות; איש, עדיין, לא ראה את ממלכת היופי. הקלישאה הוא אויבה הגדול של הספרות.

— מהו החשוב ביותר לסיפור?

— הסיפור! אם אין לך מה לספר — אל תספר. זהו אחד מן המשגים של הספרות המודרנית, שהזניחה את הסיפור.

— גם לי נראה תמיד כי הסופר או

ומספרות אמיתית קשה להתקיים — או הם, 'מוותרים' פה ושם או ש' מחשבים מראש מהו שיתקבל בקהל הרחב.

— אתה קורא עברית. מה דעתך על העסק שלנו?

— האמת היא שאינני בקי ביותר בספרות הצעירה. שמעתי על עוון. אבל נראה לי כי הכתיבה העברית לא יצאה עדיין מן השלבים המלאכותיים שלה. ישראל, עדיין, יוצרת את עצמה, השפה משתנה, התנאים משתנים וה' ספרות זקוקה למשקעים של חיים ו' שפה. אולי ביאליק הוא הסופר היחידי שכתב עברית שאינה מלאכותית, משום שהיה, בעצם, סופר יידיש בעברית. דרך חשיבתו היתה מאוד אידיית: סג' טימעטלית ובעל-ביתית, אבל הוא הצ' ליח לכתוב עברית חיה ומשכנעת, משום שביסודה היתה יידיש. כתיבתו מיושנת מאוד לטעמי — אבל אני אוהב את שירי החורף שלו. הסגט' גנטליות היתה הצרה בכל הספרות העברית החדשה — הבכיה, החולשה, כולם קצת, רכרוכים, חוץ משניאור וטשרניחובסקי. טשרניחובסקי היה גבר הרבה יותר מביאליק, רק ניזכר ב' "הכניסיני תחת כנפך".

ביאליק ושלום-עליכם היו על ה' גבול, אבל איך-שהוא הסתדרו שלא ליפול לצד השני, אבל אני מבכר את שלום-עליכם על מנדלי, באשר שלום-עליכם הוא טוב — הוא טוב-מאוד וכאשר הוא רע — הוא סגט' גנטלסט איום, ביסודו היה כשרון גדול, אבל איש קטן זה שקילקל את כתיבתו, ומלבד זאת: אין סקס. בכלל, רוב הסופרים בדור ההוא היו חסרי-סקס. היו להם שני נושאים: "פרנסה" ו' "אגטישמיות". תודה לאל, בכתיבה שלי אין פרנסה-פרנסה-פרנסה.

— מהו הנושא העיקרי שלך?

— הנושא העיקרי שלי הוא היח' סים בין גברים לנשים, וזה בהקשר לאלהים ולדת. אם נוטלים מן הספרות את היחסים האלו היא נעשית מיד סטירילית. אין אצלי אף סיפור אחד שאין בו סקס ושאינו כה הקונפליקט הזה. כשהחלתי לכתוב מצאו רבים מחברי וממבקרי שאני, 'פרנוגרף', בניגוד למסורת היהודית, ובתנ'ך וב' תלמוד ישנם דברים שהצנזור המודרני היה משמידם.

— אם כך, מה דעתך על הצנזורה? אני תושב שבעתיד יהיו בני

המאה שלנו, במיוחד, אינה מאושרת ביותר בתחום הספרות.

קיים כיום ביקוש עצום לספרות, אבל אין זה אומר כי הטבע מכין כשרונות רבים כל-כך ומשום-כך שול' טים בעולם הספרות הצאיי-כשרונות ורבעיי-כשרונות. הטבע מקמץ בכשרו' נות שלמים. ואלו טובעים בתוך ים הנייר הזה. הצאיי ורבעיי הכשרונות שולטים במאגאזינים ובעולם הספרות ובמקרה הטוב הם טובלנייים לגבי ה' כשרון המובהק.

במאה ה-19 לא היו כתבנים רבים כל-כך ואז יכול היה הכשרון הגדול לבלוט יותר. גם אז היו, כמובן, אלפי אלפים שנעלמו. המצב קשה בעולם כולו. אתמול ראינו אותי עתונאי איטל' קי, בחור מלא קסם, שאלתי אותו מי הם סופריה הגדולים של איטליה כיום, והוא ענה לי: מוראביה? — אה! קרלו לוי? — הפסיק לכתוב וממשיך לצייר. וזהו, מה לעשות? אני חושש כי במאה שלנו אין כשרו' נות אמנותיים עמוקים.

— אולי הקולנוע אשם? הטלביזיה? אולי המחזות הגדולים פונים לתחומים אחרים כמו ביולוגיה, או חקר-החלל? — לא. אינני חושב שיכול להיות תחליף לספרות. הקולנוע והטלביזיה אינם תחליף, משום שיצירה אמיתית אינה עשויה בקולקטיב. אינני מאמין בכתיבה קולקטיבית, למרות האחים גונקור.

— גם ברוסיה ניסו פעם לשלוח צוותות סופרים לכתוב רומנים קולק' טיביים על "כך אנו חיים בקולחוח". — זה!! ופגיה לתחומים אחרים. אינני מאמין שכשרון גדול יזניח את כתיבתו. יצירה-כתיבה הוא כוח שאין לעמוד בפניו וכל סופר אמיתי יודע זאת.

ואולי הסיבה לירידת הספרות נעו' צה בכך שהספרות היתה קשורה תמיד לדת ולמצוות המוסר. באנה קרנינה או מאדאם בובארי או בהחטא וענשו נקודת-המוצא הוא החטא. הספרות ה' גדולה עוסקת בבעיות על שבירת ה' מוסר.

הספרות המודרנית חיה בתוך אוו' רה של היתר, של חוסר-עקרונות מוסריים וזו אינה קרקע יפה ליצירה. אני מאמין בכתיבה הישנה, באמיתות הישנות, הקלאסיות.

ואולי הסיבות הן סוציאליות? סופרים רבים שואפים להתקיים מן הספרות

— מדוע?

— אמרו לי אז כי הספרות האידית איבדה בארץ-ישראל את משמעותה וכי איאלץ לעסוק בעבודה פיסית ולא הייתי מוכן לכך.

— היית מוכן לעלות עכשיו?

— בהחלט, אבל יהיו לי שם בעיות וצרות עם התרגומים. קשה מאוד למצוא בישראל מתרגם הגון וכאן אני עובד, כרגע, בשיתוף-פעולה עם מתרגם-עוזר.

— למה חשוב לך כל-כך התרגום?
— אילו כתבתי רק יידיש לא הייתי יכול להתקיים. אם אינך מתורגם אתה חי בבית-סוהר. אבל רק עכשיו, אחרי 40 שנות יצירה, הגעתי לידי עיסוק מלא בספרות, כפי רצוני. כשהגעתי לניו-יורק מפולין ב-1935 היה באמ"תחתי רומן אחד — "השטן מגוריי". חשבתי או כי זהו ספרי האחרון. עברתי משבר. הרגשתי כי היידיש מתה ואיבדתי את התיאבון. הפסקתי את הכתיבה ועסקתי רק בעתונאות. יום אחד, בשנות ה-40 המאוחרות, התחלתי לכתוב את "משפחת מוסקאט".

— איך חזרת?

— אינני יודע. יום אחד חזרתי.

— יש לי ידידים-סופרים, המתאר ננים על כך שאין להם יותר על מה לכתוב.

— עיניו הכחולות מבריקות:

— אני הייתי יכול להמשיך כך ל-עולם.

— היית מגדיר את עצמך כאדם דתי?

— לא בדרך הדוגמתית. אבל אני מאמין באלהים ובהשגחה. כן, אני מתפלל לאלהים. בבית. אבל לא בדרך המסורתית. אני מאמין כי העולם אינו בנו תאונה הימית או פיסית, שיש איזו תכנית מעבר לאבולוציה.

— האם אתה מן המאמינים בעולם שיהיה טוב יותר, או בקטסטרופה גדולה?

— לא זה ולא זה. אני מאמין רק בבחירה בין טוב לרע. חינוך? פרוג'רס? אינני מאמין בחינוך. כולם מדברים על כך שהחינוך ישנה את האנושות. לא יעזור! אדם יכול להיות משכיל גדול, אבל גנגסטר ונוכל. קחו לדוגמה את הגרמנים. אנשים מאוד מחונכים. גם הבולשביקים ניסו ליצור עולם חדש. אני אינדיבידואליסט. אני מאמין בכך שכל אדם חייב לפתור את בעיות עצמו, נסה להיות יצור

(סוף בעמ' 39)

אדם הפשיים לחלוטין מן הצינוזורה. רע מאד כאשר מושל, או צינזור, אומר לי מה לכתוב. אין שום סכנה שהי פרנוגרפיה תהרוס את האנושות. תמיד היתה פרנוגרפיה והאנושות לא נהרסה. מדוע מרשים לילדים לראות מאות אינדיאנים נהרגים בחמש דקות למען "פון"? יותר "פון" לראות אנשים עושים אהבה.

— ומה בקשר למידה מסוימת של אינטימיות?

— תמיד תהיה אינטימיות באהבה. איננו מסוגלים להרוג את האינטימיות שלנו. כמוכן שאינני קורא את הספרים הפרנוגרפיים, הם פשוט גועלים ומשעממים. סקס יכול להיכתב רק על-ידי כשרון גדול. הפרנוגרפיה סוג בלת מחזרות. אמנם בסקס יש רק כמה מצבים, אבל הניואנסים הם שונים, כשם שטביעות האצבעות הן שונות. ומה שדרוש ביותר לסקס הוא כחידמיון והמוני אנשים מחמיצים את הדבר משום מיעוט כוח הדמיון.

— אני מכירה אנשים רבים שהסקס מצחיק אותם. אולי אלו הם הפרנדרגריפס?

— בהחלט מתקבל על הדעת. ניקח לדוגמה סופר מפורסם מאד, אשר התפרסם, בעיקר, הודות לעובדה שהי צינוזורה האמריקנית לא התירה לפרסם את ספריו, שהוגדרו כפרנוגרפיה. המוני אינטלקטואלים ופסדו-אינטלקטואלים קבעו שהוא עצום ומהפכני.

— אף פעם לא סבלתי אותו, למרות שהכרתי כמה זוגות שהחזיקו את ספריו בקביעות על ארון הלילה שלהם. בעיני פעולת מכונה למילוי בקבוקים מעניינת יותר מן התיאורים הסקסואליים המכניים שלו.

באשביס צוחק, מרוצה.

— ואת ידעת מדוע הוא כותב כך? האיש הזה בילה זמן רב מחייו בבתי-זונות והתעסקות עם יצאניות היא בעצם, חסרת-סקס.

* * *

באשביס-סינגר מהווה תופעה מיוחדת בנוף הספרותי האמריקני. הוא כותב יידיש, אבל מתפרסם עכשיו באנגלית ונחשב לאחד הסופרים האמריקנים המובהקים, למרות שספריו עוסקים בהווי אחר לחלוטין.

בשנות השלושים קבל סרטיפיקאט לעלות לארץ ישראל, אבל ברגע ה-אחרון שינה את דעתו והצטרף כאן אל אחיו י. י. סינגר.

מחורש לחורש

האויבים הם הרוסים

בשל אופיו המדעיי-צבאי של המכון מתייחסים ברצינות רבה למחקריו ולשיקוליו שהם מעלים, ועוד יותר — למסקנותיו.

משה דיין, שר ההגנה הישראלי, סיכם פה את ההרגשה בישראל באמרו, כי "לא הערבים כי אם הרוסים הם האויב העיקרי, ולכן יש לשאול את עצמנו לא מה יעשו הערבים כי אם ובעיקר: מה יעשו הרוסים?" מטעם זה אף מצא לנכון לא להניח מקום לטעות בהכריזו כי ישראל לפני משלזת של "המגבית היהודית המאוחדת", כי "על ברית המועצות להחליט אם ברצונה לצאת למלחמה נגד מדינת ישראל, בטרם תנסה לנקות ולפתח באורח חדי-צדדי את תעלת סואץ". הוא אמר זאת מתוך מלאו הרגשת האחריות וההבדל ה"עצום בכוחות ובציוד בין ישראל ה"קטנה ומעצמת-הענק הרוסית. אבל הוא אמר זאת גם כן מתוך הוודאות של ההכרה, כי לגבי ישראל לא תיתכן כניעה ולא ייתכן ויתור על עמדות ללא תמורה וללא שלום אמת.

המיתקפה באו"ם

המיתקפה הדיפלומטית הסובייטית-ערבית בעצרת או"ם באוקטובר לא הביאה לאויבי ישראל את הפירות שייחלו להם, אבל היא אילצה את ישראל להעלות את תכנית תשעת ה"סעיפים של אבא אבן למען שלום באיזור. היה ברור, כי למרות הכוונות הטובות של ישראל — אין בדעת נאצר ויועציו הרוסים להסכים למו"מ של שלום עם ישראל, ולו גם מו"מ שבעקיפין באמצעותו של ד"ר יארינג. המלך חוסיין הראה גמישות יותר מרובה, בשל האנדרלמוסיה שבה נתונה ארצו ובשל יד אנשי הטרור הערבי לאירגונייהם השונים, שכבדה על

ישנה ארץ אחת באירופה שהרוסים יודעים עליה כי אורחיה יילחמו אם "הצבא האדום" יפלוש לתוכה מצפון או מדרום. ישנה ארץ אחת במזרח הקרוב, שהרוסים יודעים עליה, כי אורחיה יילחמו אם "יחידות מת-נדבים" של הצבא או הצי הרוסי ייפלוש לתוכה, וזו מדינת ישראל. כי עושי החשבון של שלום ומלחמה ב"עולם נוכחו כבר מזמן (מזמן מלחמת ששת הימים) כי האויב העיקרי של ישראל במזרח התיכון הם לא הערבים, כי אם ובעיקר — הרוסים. זהו מצב טראגי שנתפתח בעטיים של כמה גורמים, אבל בעיקר בשל העובדה הפשוטה, שברי להם, לרוסים, כי ה"מישול האמיתי להתפשטותם במזרח הקרוב, אחרי עובדת נוכחותו של הצי הששי האמריקני בים התיכון, זהו קיומה של ישראל הקטנה בגבולותיה הנוכחיים. מכיוון שכך, הרי בסופו של חשבון לא נשאלת השאלה: היילחמו הישראלים? כי אם: התילחם אמריקה להתגנה על עמדותיה בים התיכון ו"סביבו?"

בשלהי אוקטובר נתפרסם בטעם ה"מכון לעיונים איסטרטגיים בלונדון מחקר שמסקנתו פסימית למדי לגבי שלום העולם ושמירתו. נאמר בו, כי כמעט בכל מלחמה חדשה בין ישראל וערב אין להימנע מגרירת אמריקה לצד ישראל וברית המועצות לצד ארצות ערב. סכנת "החישובים המוט-עים" (כדוגמת אלה שגרמו למלחמת עולם א', לפי ספרה של ברברה טוכ-מאן "התותחים של אבגוסט") היא גדולה ביותר במצב הנתון במזרח ה"קרוב. המחקר מדגיש, כי אם רוסיה תתייחס בסלחנות ל"התקפות קטנות" של ידידיה הערבים על ישראל, הרי ההתנגשות עלולה להגיע לכלל מימ-דים כאלה שאין לנבא תוצאותיה.

גיתנה גם הוראה מיוחדת לכל הקור מוניסטים הערבים באשר הם שם להסתגל לארגוני החבלה והטירור ה" קיימים ולהשתלט עליהם מבפנים. ברור כי המטרה צריכה להיות: לחסל את השפעתם של היסודות הבורגניים והלאומניים, ולשכנע את הציבור ה" ערבי, כי רק הלוחמים והקצינים ה" קומוניסטיים הם הנאבקים בעילות בישראל וכי רק להם יאתה תהילת הגיבורים הלאומיים הערבים. אף בישראל חל שינוי לגבי הערכת האפשרות של התערבות סובייטית, ו" שינוי זה חל בעיקר אחרי ה"21 באבגוסט, יום הפלישה הסובייטית ל" פראג. גם אלה שטענו קודם בביטחה שהמדיניות הרוסית המסורתית היתה הימנעות מהתערבות פעילה, ושמתם זה אין לחשוש להתערבות סובייטית אפילו מוגבלת, שוב אינם בטוחים ב" צידקת סברתם והסברתם. גם דרך ה" מו"מ והלחץ על צ'כוסלובקיה, והקפנד" ריה שעשו הרוסים לפני הפלישה, העידו ללא ספק כי אין אחדות דעות בקרמל וכי ישנה התרועעות פנימית קשה בין חומותיו. בנסבות כאלה הרבה דברים הם בגדר האפשרות, והתערבות רוסית במזרח התיכון היא אחד ה" דברים האלה. יתרה מזו, יש מקום לומר, כי רוסיה כבר מעורבת, ראשה ורובה, במזרח התיכון, ואפילו היתה מבקשת להיחלץ ממבוך זה — שוב אינה בת חורין לעשות כן.

עמידה ישראלית ברורה

אפילו פרשן ישראלי זהיר כאלוף חיים הרצוג פירסם זה לא כבר מאמר, שבו הוא מדגיש את החשיבות של עמידה ישראלית קבועה וברורה מ" ראש, ושבו העלה בין השאר, כי "בידי ישראל היכולת להשפיע על האירועים במזרח התיכון, אשר ה" הערכה לגבי אפשרויותיהם תשפיע על שיקולי המעצמות. אם עמידה ישראלית ברורה ונחושה ומוצהרת מראש — יהיה המאיים מי שיהיה — מגבירה את סכנת העימות הבין-גושי, הרי באותה שעה היא מרחיקה את גבול הסכנה. בידי ישראל, כאשר היא עומדת מול התערבות סובייטית אפשרית — והתערבות כזאת היא תמיד אפשרית בצורות שונות — לקבוע קו אשר מעברו טמונה סכנת התלקחות מקומית העשויה להתפשט. התמונה של ישראל מלוכדת ואיתנה המוכנה

בתינו. הנסיון שנעשה לנהל מו"מ עם ירדן באמצעות יארינג, ספק גדול הוא אם יצליח, אפילו אם יתנהל על בסיס "תכנית אלון" הידועה. זיך כבר הכריז שינוי רואה סיכוי למו"מ זה באמצע" עות או"מ, וקרוב לדאי, שהערבים יתנגדו לתכנית מטעמים שלהם (בפרט בנידון ירושלים ועוד), אבל דומה ש" בענין אחד אין חילוקי דעות בין הצדדים, ואף אמריקה וברית המועצות תמימות דעים רבנין זה: שליחותו של ד"ר גונאר יארינג אסור לה ש" תיבטל, על אף הישגיה הדלים עד כה.

התערבות סובייטית

הסברות והשמעות על תכנית של התערבות צבאית סובייטית במזרח ה" תיכון הולכות ורבות. לא כולן באות ממקורות בני סמך. אבל בשני דברים אין להטיל ספק: ברית המועצות לא תשלים עם נצחון בוק ישראלי כב" שעת מלחמת ששת הימים. היא תימנע מהתערבות כל עוד לא תהא נשקפת לערבים תבוסה מוחלטת. אבל אם יישנה המצב של 5-6 ביוני, 1967, אין להניח שהיא לא תתערב. השאלה היא רק: באיזו צורה והיקף תבוא התערבות כזאת? בנידון זה מסר דברים מעניינים כתבו הביירותי של העתון השווייצר "באזר נאכריכטן". הוא הודיע, כי בועידת המפלגות ה" קומוניסטיות הע ביות, שנתכנסה זה לא כבר בניקוסיה שבאי קפריסין, פעל האליד באקדאש, המנהיג הקומו" ניסטי הסורי הותיק בהתאם לתזכיר ממוסקבה, ואלה היו הוראותיו: "אחרי כל מיצוי האמצעים של פשרה בדרכי שלום (עם ישראל) עלולה ברית ה" מועצות לראות עצמה נאלצת להתערב התערבות צבאית במזרח התיכון, כדי "לשים קץ לתוקפנות הישראלית". כתואנה להתערבות כזאת תשמשי תק" רית צבאית כלשהי, וקצינים סובייטים יפקדו על הכוחות המצויים סוריים, בעוד טכנאים סובייטים משרתים את הציוד החדש, ואולם מכיון שמסתבר, שאף צירוף זה של כוחות לא יספיק כדי להכניע את צבא ישראל, יצטרכו אולי להפעיל כוחות ימיים (סובייטיים) מצויידים בקליעים גרעיניים שיערכו מול החוף הישראלי, כאמצעי של שחיטה מישראל. מלבד זה תיתכן גם הפעלתם של "מתנדבים" מארצות ה" גוש המזרחי". עכ"ל.

באותו תזכיר מוסקבאי לבאקדאש

אשר להשתלטות ישראלית על בירות ערב והקמת שלטונות חדשים בהן — אין זו מטרה מעשית בשביל ישראל, והרוסים לא היו מרשים כלל התפתחות כזאת. אם כן, על הנשיא ג'ונסון להוכיח, כי קיים את הבטחתו לראש הממשלה אשכול במלואה, וכי מטוסי „פאנטום” יימסרו לישראל עוד בטרם יעזוב את „הבית הלבן” שהרי פתיחת מו"מ באמצעות מזכירות-המדינה אינה דומה למסירה ממש.

לפני שהכריז הנשיא ג'ונסון את הכרתו על מטוסי „פאנטום” כבר הריעו בשמחה עתוני הערבים, כי אמריקה תימנע כנראה מטוסים אלה מישראל והאסאנין היקאל, עורך „אה-ראם” כתב: „אי-מסירת ה„פאנטומים” על ידי ג'ונסון אינה חשובה כל כך מבחינה צבאית, כשם שהיא חשובה מבחינה סימפטומאטית”. כלומר: לא קשה לברית המועצות להוסיף ולתת למצרים עוד 50 מטוסי „מיג” כנגד 50 מטוסי „פאנטום”. אבל עיכוב מסירתם של מטוסי „פאנטום” לישראל פירוש אחד לו אצל הערבים: ג'ונסון עדינו מקוה „לעשות עסקים” עם הערבים! ומכיוון שיש תקווה כזאת, מייחלים הערבים ללחץ אמריקני על ישראל, נמצא נאצר נהנה משני שולי-חנות, ברוח מדיניותו הידועה של „הנייטראליות” המדומה, לכן יש לק"בוע, כי גם עכשיו, לאחר ההכרזה האמורה של הנשיא ג'ונסון, יראו הערבים „חשיבות סימפטומאטית” בדרך שבה יתנהל המו"מ על 50 מטוסי ה„פאנטום” עם ישראל, המלאכה לא תהיה שלימה כל עוד לא תינתן הוראה מטעם „הבית הלבן” לספק את 50 מפציצי הקרב לתעודתם. אחרת יאאצר סבור, כי עדינו יכול להוליך שולל את המזרח והמערב כאחד, ואף זאת: מוסקבה תסיק מסקנה, כי מותר לה להתגרות בישראל באין מכלים דבר.

בין טיטו לנאצר

לעומת זאת אין להסתיר עוד את הקרע שניבעה בין יוגוסלאוויה ומצרים מיום הפלישה הסובייטית לציכוסלובר-קיה, מצרים וסוריה חשו לתמוך בעמדה הרוסית ולהצדיק את מעשי הפלישה ובזאת הפגינו מדינאי שתי הארצות, כי הם עבדים גרצעים של מוסקבה, הדבר עורר רוגז רב בכלי-גראד, טיטו נוכח לדעת, כי גם מצרים

להילחם על שלה בכל הזדמנות — היא גורט מרתיע, ולכן גם גורם ה"מבטיח גבול להתערבות, לא כל כך בשל יכולתה הפיסית, אם כי אין זו מבוטלת, אלא בשל ההשלכות האפ-שריות מבחינה בינלאומית.” עכ"ל.

התובע עמידה ישראלית ברורה הוא איפוא בבחינת מקדים רפואה למכה, וכל המשתעשע בתקוות שווא, כגון „הרוסים לא עשו כן בעבר ולא יעשו כן בעתיד”, אינו אלא מגביר את סכנת העימות הבין-גושי, ומכיוון ש-במזרח התיכון אין הקווים של „שלי” ו„שלך” של מעצמות-העל כה ברורים ומגודרים כפי שהם בין מזרח אירופה ומערבה, על כורחך אתה מסיק מכאן, כי רק הצהרה ישראלית ברורה, כי ישראל תילחם על הגנת עמדותיה — היא שתרחק את סכנת המלחמה ו-העימות כאחד, מכאן ההסבר להכרות משה דיין, כי אם רוסיה תחליט לפנות את תעלת הסואץ ולעשותה עבירה לאניות — תיתקל בהתנגדות ישראל, אין זו הכרזה לשם התגרות כי אם לשם מניעת תקלה חמורה, ודאי ש-המצב היה יותר קל אילו הצהירה אמריקה הצהרה ברורה וחד-משמעית לגבי המזרח התיכון, כדוגמת הצהרתה לגבי גרמניה, אולם, באין הצהרה אמריקנית כזאת, זוהי הדרך היחידה למניעת תקלה חמורה.

מתי ינתנו ה„פאנטומים”

עד סימן מובהק בשביל הרוסים יהיה במתן מהיר של מטוסי „פאנטום” לישראל ללא השתייה של מו"מ ממר-שך, בחוגי מזכירות המדינה מודים, כי מקום התורפה של צה"ל הוא עכשיו בתחום האווירי, למצרים בלבד יש כבר כיום מאתיים מטוסי קרב מטיפוס „מיג-21”, ואילו מספר מפציצי-הקרב הישראליים מטיפוס „מיראג” אינו עולה על 65. 30 מטוסי „סקיי-הוק” האמריקנים אינם מתאימים לתפקידי התגוננות בפני מפציצית, נמצאת ישראל חשופה, באופן יחסי, לפגיעות מפציצי „איליושין” ומפציצי „סוכוי” הרוסיים ארוכי הטווח, הטענה שטר-ענים יריבי ישראל, כי אסור לתת בידיה מטוסים נוספים מחשש שתתקוף את הערבים היא טענה חסרת שחר, שכן אין לה לישראל מה להרוויח מהתמודדות חדשה עם הערבים, ו-מבחינה אסטרטגית אין ישראל צריכה ואין היא יכולה לשפר את מצבה.

תזווה לגבי ישראל

כאן עלינו להדגיש, כי המרשל טיטו לא היה מעולם צוין לישראל ומעולם לא נגרר לתוך הברוך והרפס של התעמולה האנטישמית שמדינות קומור-ניסטיות כפולין לא היססו להשתמש בה באופן ציני ומכוער למטרותיהם הפוליטיות. מאלפה מבחינה זו הודעתה האחרונה של ועדת החוץ של הפרלמנט היוגוסלאווי, שבה נאמר, כי "המשבר במזרח הקרוב והמשבר במזרח אירופה קשורים זה בזה ומצטרפים יחד ליצור משבר בינלאומי עמוק ומקיף, שקשה לקבוע לו תחומים טריטוריאליים". אמירה זו רחוקה מאוד ממה שאמר טיטו אשתקד אחרי ההפיכה הצבאית ביוון וערב מלחמת ששת הימים, כש ראה בכל קנתיה אימפריאליסטית (קרי: אמריקנית). אילולי היה חוכך לומר את אשר עם לבבו כיום, היה מדבר שוב על קנוניה אימפריאליסטית אחת (באירופה המזרחית ובמזרח הדרומי) מצד אחד לגמרי (מצד מוסקבה). עצם העובדה, שהוא רואה צורך להזיז את הרוסים כי יילחם אם הם ינסו לפגוע בחירותה של יוגוסלאוויה ולהתערב בענייניה, מעיד כי יש כמה הקבלות נוספות במצבן של יוגוסלאוויה ושל ישראל. לאור השינויים האלה יש לצפות לתזווה בעמדה היוגוסלאווית לגבי ישראל.

יצחק עברי

וגם הודו, שותפותיה של יוגוסלאוויה בקביעת המדינות הבלתי מודעות, הודו והפעם עם הרוסים בצורה מחפירה וחסרת בושה. יתר על כן, בבל-גראד טוענים, כי לא היה הכרח בדבר שנאצר יתמוך ברוסים בעניין הפלישה לציכוסלובקיה, גם אם הוא "הולך בתלם הרוסי בעניינים אחרים והוא תלוי ברוסים מבחינת אספקת הנשק והיועצים". טיטו ראה במעשהו של נאצר משום בגידה. יתר על כן, טיטו נוכח לדעת, כי נאצר הוא עובד נאמן של הקרמלין, בשעה שביקש לכנס את ראשי המדינות הבלתי מזההות, כדי למחות נגד הפלישה לציכוסלובקיה. לשם כך פנה להיילה סילאסיה מלך חבש. אך עד מהרה הוברר לו, כי נאצר לא יסכים למחות נגד הצעד הסובייטי וגם הודו תתחמק מעמדה ברורה. לפיכך החליטו טיטו ומלך חבש, כי לדאבון הלב, "השעה אינה כשרה לכינוס ועידה כזאת". אולם החלטה שלא להחליט היא הנוסח ה"רצוי ביותר למוסקבה בשעה זו. נמצאה יוגוסלאוויה מבודדת במחאתה נגד "זכותה של מוסקבה להתערב בענייניה הפנימיים של ארצות מזרח אירופה", היא "הדוקטרינה החדשה" של הקרמלין, שהשליט היוגוסלאווי כופר בה ומכריז בכל עוז שהוא מוכן למזחמה אם יבוא נסיון של התערבות מצד מוסקבה בענייני בלגראד.

י. באשביס-סינגר / סוף מעמי 35

אנושי הגון. אם הגעת לכך — תוכל להשיג יותר. בתרבות שלנו נוכלים ורוצחים הם המטיפים מוסר לאחרים, כל המפלגות האלו! — בשום תקופה לא היו קולקטיבים עצומים כאלו של צבועים ונוכלים!

— ומהו הקריטריון לבחירה בין טוב לרע?

— עשרת הדברות. עשרת הדברות! הן רעונות וטריות ממש כבשעה שניתנו. השמירה על עשרת הדברות הוא אתגר עצום לאנושות בכל עת. רק אם נחשוב על דברה אחת "לא תגנוב!" עדיין אנו עומדים לרגליה.

סיני ושומעים את הקולות: "או ש" תקבלו — או שפה תזיה קבורתם!" כמה טפשי הוא להמציא רעיונות חדשים, שליחות חדשה, כאשר, עדיין, לא עכלנו את הדבר הזה. אני חש זאת גם בחיי עצמי. מי שמצליח לקיים בחייו את עשרת הדברות — הוא אדם קדוש.

* * *

שוב יצאנו לברודביי כדי להפרד בפנית הרחוב. בשביס-סינגר החזיק בידי את שקית הנייר החומה ואמר: "אני הולך להאכיל את היונים". ראיתי שעניני מבריקות בצפיה.

◆ רשימות ודברי בקורת ◆

דקלים ותמרים *

הערבית" (אינו כולל שירי-עם). מבחינה זו הספר שלפנינו הוא המשך היצירות הנזכרות.

טיפוסי להחזי הערבי השיר "צרות":

אבוי לאשה שבעלה נשא לו צרה
על פניה,

חיה צרורים צרות.

בלילה בו הוא ישן מחוץ לבית
נרדמת היא על מצע גחלים.

לעומת זאת "שיר הקוצרים" לוחש רעננות עליזה:

היוצאות לקציר, טובות אברים,
חזותיכן תבות כסף מעשה ידי
אמן.

היוצאות לקציר עם רוח מערב,
השמרו!

חושש אני פן תקצרו גם את לבי.

חיפשתי בקובץ כמה שירים ערביים מאד פופולריים מזמן שבנעוריינו שמענו את השירים העממיים תחת עץ הזית לאור הירח. חבל שלא מצאתי אותם. בכל זאת זה קובץ נחמד, ויש לברך על היש. אנו מצטרפים למשאלת המחברים: מי יתן וצורר תרגומים זה, פרי עבודתם המשותפת של משורר עברי ומשורר ערבי, יוכל גם לשמש עדות לאפשרות שיתוף-הפעולה, ההידברות והכבוד ליצירת הזולת, המחייבים כל בן תרבות.

ה. נעמן

בימים של שגאה ואלמות, של מסתננים והתנגשויות, התקשרו שני משוררים, יהודי נתן זך והערבי ראשד חוסיין, לשם הוצאת ספר שירים פשוטים ושלוים מהחזי והנוף הערבי.

בהקדמה לספר המתכרים כותבים: בהגיי שנו בזה את נסיונו המשותף הננו להביע תקווה, כי לא יהא זה אלא נסיון ראשון להטעים את הקורא העברי מטעמה של שירת המורח העממית, המוכרת לו כה מעט. יבואו אחרים וישלימו את אשר לא עשינו, או את אשר נבצר מאתנו לעשות.

בצד שיריהם של ערביי ארץ-ישראל ימצא גם הקורא שירי עם סוריים, לבנוניים ו-אחרים. בצד שירי רועים ופלחים, שהורתם ולידתם תחת כיפת השמים, ברחבת הכפר או במאהל השבט הנודד — גם שירים שהשפעת תרבות העיר החדשה ניכרת בהם. המשותף לכולם — היותם שירי-זמר הי-מושירים בפי העם ומשורריו ללחניהן של מנגינות מוכרות; שירים של מחברים אל-מוזיים, בדרך כלל, וכן אילתורים וואריציות — מאלה המושמעים בפי זמרים כפריים לעתות חג ומועד.

בעצם אין הספר שלפנינו לגמרי פנים חדשות באחלי שם. זכורים לנו תרגומיו הנאים של אשר ברש לשירי-עם ערביים. בספרו של יוסף בר-ג' מיוחס "הפלחים" אנו מוצאים מספר שירי-עם בתרגום עברי נאמן. יוסף נאמן הוציא בשעתו "מבחר השירה

"מבוא להושענות" לר' יעקב רייפמאן

ויהו"כ" להחכם ר' יעקב רייפמאן, מתוך כתב יד בספריית בית מדרש לרבנים מיסודו של שכטר בניו-יורק, ובהערות אלו גם

ב"אור המורח", כרך י"ח, חוברת א' (תשרי, תשכ"ט). פרסם הרב מאיר הרשקוביץ של המהרבה הערותי על תפלות ר"ה

* דקלים ותמרים. צורר שירי עם ערביים בתרגום נתן זך וראשד חוסיין. הוצאת דביר תל-אביב, 85 עמ'.

כבושם הזה, לא ארבה במחירו, ואוכל להבטיחו כי ישתכר הרבה מאד".
 על תפלתו רבקהשו זו, אני מוסיף עוד פנייה אחת שלו אל הקוראים בתקווה שימצא מו"ל להוצאת ספר שלו, הוא ספרו "שדה ארם" על תרגום אונקלוס לנביאים. פנייה זו באה במדור "בשוק הספרים והסופרים" ב"הצפירה" שנה י"ח, גליון 21 (י"ח שבט, תרנ"א), כתובה בידי סוקולוב: "הר"ר יעקב רייפמאן מבקש מו"ל לספרו המתוח אתו בכתב יד "שדה ארם" על תרגום נביאים, פעלו, דרכו, תכליתו, השתמשות חז"ל בו, וגם הערות רבות עליו". דוגמאות מספרו זה נדפסו בכתביעת שונים וכדאי היה לאסוף את הערותיו אלו ולהוציאן בספר — תשוקת־נפשו של ר' יעקב רייפמאן בערוב חייו.

דוגמא קטנה מפירושי על כל פיוטי הושע נות" — הכותרת של רייפמאן. כדאי להעיר שב"הצפירה" שנה י"ח, גליונות 222, 223 (י"ח, י"ט תשרי, תרנ"ב), פרסם ר' יעקב רייפמאן "מבוא להושענות", שיש בו משום השלמת הדוגמא לפירושו. המבוא מכיל פרקים אלה: א. ביאור מלת הושענות; ב. מנהג אמירת הושענות בחג הסכות מאין ימצא? ואיזה מקום זכרונו?; ג. תכנית ההושענות המבוארות ממני; ד. שמות מתכרי ההושענות*.

בשולי הערותיו להושענות אלו, ב"אור המזרח", שנכתבו בשברשין, ג' דחומ"ס תרנ"ד, מזכיר רייפמאן את מבואו זה, באמרו: "מי יתן ואמצא איש אשר יחפוץ לקנות את פירושי על כל פיוטי ההושענות, עם מבואו הגדול הנפלא מאד, ולא בא עוד

(* ראה השגות שזח"ה למבואו זה, "הצפירה" שנה י"ט, גליון 4 (י"ז טבת, תרנ"ב).

ידיעות

עזבון ל"בצרון"

המנוח חיים הארינגמן, הותם "בצרון" מאז היווסדו, הגיח תרומה לירחון בירושתו. אחיו, יב"ת, דוד הארינגמן ממשיך בהתיימה ל"בצרון".

* * *

בניו של המנוח אליהו חיים ללצ'וק, במיאמי ביטש, תרמו תרומה ל"בצרון" לזכר אביהם, שהיה תלמיד־חכם בעל מידות מצר יינות, חובב הלשון העברית ותומך בתרבותה וספרותה.

ד"ר אלכסנדר ברודי ז"ל

בגיל 65 נפטר בניירוק ד"ר אלכסנדר ברודי, פרופיסור לכלכלה והיסטוריה במכללת ניירוק ובישיבה־אוניברסיטה. ד"ר ברודי, שהגיע הנה בנעוריו מליטא, הוכתר בתואר "ד"ר לפילוסופיה" ו"ד"ר למשפטים" מטעם אוניברסיטת ניירוק. זמן מה שימש כמורה עברי. המנוח הצטיין ביחוסיו האישיים הנאים והשפיע הרבה על תלמידיו ביותר דעתו ובאישיותו המוסרית השלימה. הוא היה נאמן למסורת ישראל

ובעיות העם היהודי ומדינת ישראל היו קרובות אל לבו. ד"ר ב. חיבר ספר בשם "מדינת אמריקה והחינוך הגבוה". שלום לעפרו!

דגם־מצבה לקרבנות השואה

מאוקטובר 17 עד נובמבר 15 יוצג במוזיאון לאמנות מודרנית דגם של מצבה לששת מליון היהודים שנרצחו עליידי הנאצים. המצבה הוא מעשה ידי הפסל לואיס קאהן והזומנה עליידי הוועד להנצחת ששת מליון הקדושים. בוועד משתתפים 50 הסתדרויות ומוסדות יהודיים ארציים ומקומיים. המצבה תוקם ב"באטרי פארק", במקום ש"הוקצע לה, מול "פסל החירות". המקום אושר עקרונית עליידי מחלקת המגרשים וועדת האמנות שעליידי עיריית ניירוק. ה"מצבה עומדת להיגמר בשנת 1970. לואיס קאהן נבחר לפיסול המצבה מטעם הוועדה היועצת של אדריכלים, חכמי אמנות וראשי מוזיאונים בראשותו של דוד לוד קריגר, משפטן בחאשינגטון ועסקן יהודי. עד עתה הוקמו מצבות בירושלים, פאריז,

בא"י תשומתלב מרובה ל"אש והדממה", שציינה אותו כהישג פיוטי נוסף למשורה.

"ניריורק" לאברהם צבי הלוי

בהוצאת "המנורה", תל-אביב, הופיע הספר "ניריורק", שירים ועיונים בספרותנו החדשה. הספר פותח בתולדות חייו כתובות בידי יעקב רימון. השירים מחולקים ל- מדורים: מאנהטן, חדרים מרוהטים, כבדת הדרך, פצעי מולדת, מתוך הסוגר, עד זכא. בין המאמרים דברי הערכה על דוד פרישמן, זלמן שניאור, י. אובסיי, הלל בבלי, אברהם אפשטיין ועוד. בסוף הספר באו מדברי סופרים ומשוררים על א. צ. הלוי ז"ל ושירתו.

ספרו של הרב קוק

"אורות התשובה" בתרגום אנגלי

ד"ר אלתר ב. ז. מצגר, משיבה אוניברסיטה, תירגם את ספרו של הגרי"א קוק "אורות התשובה", שהופיע זה עתה בהוצאת "ישיבה אוניברסיטה פרעס". בספר הקדמה שבה בוחן המתכבד את תורת הרב לאור חקר הנפש והוסיף הערות הסברה מפורטות בסוף הספר.

ברכותינו הלבביות לידידנו היקרים
ד"ר שמחה ב. הוניג ולרעייתו
לנישואי בתם המחוננת פרידה לב"ג
ירוח מהזוג הצעיר רוב נחת ויזכו
לראותם במרומי ההצלחה
ד"ר משה משרנוביץ וב"ב
ד"ר חיים לוף וב"ב

אחולינו הטובים שלוחים לידידנו
היקר, הסופר והעתונאי הידוע
אייזיק רמבה ורעייתו שושנה
לנישואי בתם
מאירה עם בחיל רפאל לוי
בי"ד אב, תשכ"ח.
יבנו בית נאמן בישראל וישרה האושר
במעונם כל הימים.
ד"ר משה משרנוביץ
ד"ר חיים לוף

ברלין המערבית וכן גם בפולין, ציכוסלובקיה ואיטליה. הוועדה היועצת כוללת, מלבד היו"ר, מר קריגר, הארי ג. אברמס, אמילי גינאור ופרופ' מאיר שפירא.

מינויו של ד"ר יוסף נדבה כפרופיסור במכללת דרום

ד"ר יוסף נדבה נתמנה השנה כפרופיסור במכללת דרום במדעי המדינה ובספרות עברית. כמוכרן ירצה ד"ר נדבה בשני הסמסטרס על שירתו של אורי צבי גרינברג ב"גרץ קולג'".

ד"ר יוסף נדבה, שנמנה על חבר המורים של אוניברסיטת בראילן ברמת-גן, ישראל, פירסם ספרים רבים, מסות ומאמרים על הצינונות, ספרות ישראל, תורת הנאום ו- מחקרים במדעי המדינה והחברה, תירגם וערך קבצים חשובים, ובתוכם ספר זכרון הערכות לד"ר יוסף קלוזנר.

ההרשמה מרובת-התלמידים ביותר בבית המדרש לרבנים

המספר הגדול ביותר של תלמידים בתולדות המוסד נרשם במחלקה הראשונה של בית המדרש לרבנים (הסמינר התיאלוגי היהודי) בניריורק.

ד"ר לואיס (אריה יהודה) פינקלשטיין, נגיד הסמינר, הודיע ש"מספר גדול זה של תלמידים משמש עדות להתעוררות של גאון מנות לאמונת ישראל מצד הנוער היהודי כיום, כשהעדה היהודית והמדינה בכללה דורשות הדרכה רוחנית רחופה". במחלקה נרשמו 39 תלמידים, העלאה של 25 אחוז.

"האש והדממה" לגבריאל פרייל

זה לא כבר הופיע ספר שיריו החדש של המשורר הגודע, גבריאל פרייל, בשם "האש והדממה" בהוצאת אגודת הסופרים בישראל ליד הוצאת "מסדה" (ספריית מקור). זהו הספר הרביעי למשורר, שתופס מקום מיוחד וחשוב בין המשוררים העברים באמריקה. ספריו הקודמים הם: נוף שמש וכפור (זכה בפרס ל. למד); מפת ערב ונר מול כוכבים. מלבד אלה הופיע לפני זמן קצר ספר שיריו באדיש — לידער. ג. פרייל זכה גם בפרס "בצרונ", מועצת הספר העברי וציק"א. — לספריו האחרים, הקדישה הביקורת העברית

בעמ' 146, בתחילת הסעיף השני, ב' מקום: ההמראה המסחרית בהתקדמות הי' מדעית — צ"ל: ההמראה המסחררת.

מכתבים למערכת

א. נ.:

רצוני לעורר תשומת-לבכם, כי המקור למאמר הידוע „גוילים גשרים ואותיות פורחות“, המובא במאמרו של אברהם רגל' סון „חולמים וזורעים — אנשי גבו“ איננו בתפילה „אלה אזכרה“, במחזור ליום-כפור, כי אם במסכת עבודה זרה, י"ח. בכבוד ד"ר יוסף לוויצקי

תיקוני טעויות

במאמרו של מ. ח. עמישי בחוברת הי' אחרונה של ה„בצרון“, „חשבון בלי רגוב“, נפלו טעויות מספר ואלה תיקונין:

בעמ' 142, קרוב לסוף הסעיף הראשון במקום: ואותו נטיל עליו — צ"ל: ואותן ניטל עליו.

בעמ' 145, באמצע הסעיף הראשון, ב' מקום: עקירת יחסי עבר נתפשה — צ"ל: נתפשטה.

שם בסוף העמוד, במקום: ולא אחד כזה — צ"ל: ולא מצא אחד כזה.

מספרי ההוצאה שלנו שקנו להם מקום-כבוד בעולם היהודי

עברית שומפת

מאת פלטיאל בירנבוים

הספר מחזיק חמישה מדורות, עשרים-ושבעה פרקי שיחה, חמישים-ושלושה פרקי-קריאה, שלושים-ושלושה פרקי סגנון והרבה פרקי אימון בערכי מלים. הספר נועד לתלמידים בבתי-ספר ולא להלומדים בעצמם, מיוסד על הנסיונות האחרונים בלימוד לשונות זרות.

מחזיק למעלה מחמש מאות עמוד, בדפוס מאיר עינים.

בכריכה הדורה המחיר — \$4.50

משנה תורה לרמב"ם

במהדורה מקוצרת, מנוקדת, ומתורגמת לאנגלית בהירה ורהוטה

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

גדולי המלומדים שמכו ידם על מהדורה זו ושיבחוה בזכות מעלתיה הרבות מבחינה ספרותית וחינוכית. המקור העברי והתרגום האנגלי ערוכים עמוד מול עמוד. הטכסט מהיר בניקודו המדויק, בביאור הפראאות הקשות. שני המבואות, בעברית ובאנגלית, מפליאים בשלימותם. בהם מתבארים בלשון ברורה ודרך קצרה אישיותו של הרמב"ם וסגנונו המגוון. בשולי כל עמוד יש הערות מאלפות וביאורים תמציתיים השווים לכל גפש. עבודת מחקר ועבודת עריכה ותרגום נתמזגו יפה במהדורה עברית-אנגלית זו, שנועדה לכל מי שמבקש להכיר את היהדות בעזרת המורה הגדול, רבינו משה בן מיימון ז"ל. 736 עמודים בכריכה הדורה, המחיר — \$7.50 בלי תרגום אנגלי מקביל, המחיר — \$5.00

שלום ואש

ישראל תש"ח—תשכ"ח (1968—1948)

אלבום גדול ונהדר, ביאורים בעברית ובאנגלית, מכיל 350 תמונות ממלחמות המדינה וממפעלי בניין הארץ וקיבוץ גלויות... השטחים המשוחררים ותמונות מנופי הארץ ומירושלים של זהב ונחושת המאוחדה והשלימה.

בעריכת דויד פאיאנס

עם דברי מבוא מאת לוי אשכול, ראש ממשלת ישראל, השגריר רביאלוף יצחק רבין, ומסכ"ל לשעבר של צה"ל ואדריכל מלחמת ששת הימים.

הנחה הגונה תינתן לבתי-ספר, ספריות ומוסדות ציבוריים המחיר — \$9.00

אם הנך זקוק לכרטיסי ברכה לשנה החדשה, לחגים ולכל הזדמנות של שמחה — בקש כרטיסי H.P.C.

HEBREW PUBLISHING COMPANY

79 Delancey Street

Tel.: 925-3700

New York, N. Y. 10002

NOW — AT LAST

1968/1969

GROUP TOURS TO:

- ISRAEL — ATHENS — ROME
- ATHENS — ISTANBUL — LONDON
- LONDON — MALTA — ROME
- MADRID — LISBON
- ROME — MALTA
- NICE — CORSICA

Write or Inquire other Group Tours

CLOUD TOURS, INC.

Lincoln Building
60 E. 42nd Street (Suite 1062-1063)
New York, N. Y. 10017
Tel.: (212) 697-6988

SALUTE TO ISRAEL

CONG. ANSHEI ISRAEL

1801 E. 6th St.
Tucson, Arizona

Dr. Marcus Breger, Rabbi

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 89c size
Save as much as 55c

Also available in 39c and 18c sizes
When Nature "forgets"...remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Greetings from...

MONARCH PROVISION CO.

920 W. Fulton St.
Chicago, Ill.

Greetings from...

PENN'S LADIES APPAREL

1412 Main Street

Greetings from...

WEINER'S STORES

2610 McKinney

KENIN & POSNER

16 Court St., B'klyn, N.Y.

Greetings from...

ROXY CLEANERS & DYERS

453 Pearl St.
Albany, N. Y.

Greetings from...

THE FIRST NATIONAL BANK

MORRIS J. LARSEN

235 W. Wilson

Greetings from...

FEDERAL BOILER CO.

Div. of Federal Hydronics
Granite & West Sts.
Midland Park, N. J.

Greetings from...

**OLUM'S
OF BINGHAMTON, INC.**

114 Clinton St.

Greetings from...

CHECKER CAB CO.

2124 St. Marys Ave.

סע לישראל! GREEK LINE סע

מית", ספרייה מצויינת. תרגיש כאילו אתה בישראל בדרך כולה.

ומה עוד? ההפלגות והביקורים של קר האניות היווני מכוונים לפסטיבאלים של ישראל וחגיגותיה הגדולות ולמועדי-השנה החשובים. חיסכון של 15 אחוז על מחירים נמוכים של נסיעות-טיול, סיורים כוללים בישראל ובים התיכון. שביל-הזהב שלנו מוליכך מניו-יורק/בוסטון דרך פורטוגל, איטליה, סיציליה, יוון וקפריסין — הפלגת-אושר שתזכור לאורך ימים.

ובכן, למה לחכות זמן רב? התקשר עם סוכן-הנסיעות שלך מיד.

אולימפיה 23.000 טון.

מלכה אננה מאריה 26.3000 טון.

מיוזג-אוויר מלא/מאוזן.

ידיעות-ביטחון: אולימפיה/מלכה אננה מאריה, רשומות בליבריה/יוון, ממלאת תקנות-ביטחון לאניות חדשות שפותחו בשנת 1948.

בקר בישראל בשנת העשרים לעצמאותה ובוא אתנו, חלוצי שירות טראנס-אטלנטי לישראל. יש לנו האניות הגדולות והמהירות ביותר בשירות סדיר לחיפה. בלה בנעימים חופשה ימית נוספת, סידורים מצויינים, מסעדות, קולנוע, בריכות-שחייה בבית ובהוצ, בידור מועדוני-לילה — וכל השירותים שקה-האניות היווני מהולל בהם. שאל את פיו של אחד מידידיך שנסע אתנו.

ומה עוד? מטבח קונטיננטאלי, או כשר (אולם אוכל פרטי), בית-כנסת, רב, משגיח, הרצאות על אמנות והיסטוריה ישראלית, סרטי-מסע, שעורים בעברית מטעם «ברית עברית עול-»

GREEK LINE

32 Pearl St., New York 10004 • (212) 943-9140
Boston • Chicago • Detroit • Los Angeles
Miami • New York • Philadelphia • San Francisco • Canada

כל הקודם זכה — הננו מציעים למכירה בהנחה גדולה את הספרים האלה של רב צעיר (פרופ' חיים משרנוביץ):

- \$3.25 פרקי חיים (אוטוביוגרפיה)
- \$3.00 מסכת זכרונות. פרצופים והערכות. א. חכמי אודיסה. ב. אישים וסופרים
- \$3.00 חבלי גאולה. קובץ מאמרים על המאבק לתקומת ישראל
- \$1.50 קצור התלמוד. מסכת בבא קמא מסודרה ומפורשת על-ידי רב צעיר
- \$1.50 קצור התלמוד. מסכת ברכות עם ביאור מפורט ומספיק על יסוד מדעי
- \$1.00 מאת רב צעיר
- \$0.25 אלהים אחרים (תשובה לרודפי שלום)
- \$1.25 היחס בין ישראל לגויים לפי הרמב"ם. מאת גרשון משרנוביץ ז"ל
- \$1.50 מספר חיי, זכרונות ורשימות אוטוביוגרפיים, בלווית תמונות, מאת ד"ר מרדכי זאב רייזין
- \$1.50 כליל אותות, מאת ידידה מנוסי, סוניטות של משורר צעיר
- \$1.00 הוצאה מצויירת הדורה

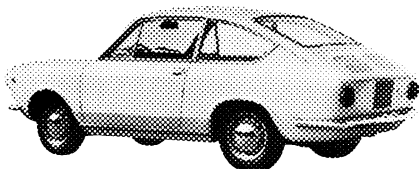
להזמין אצל ה"בצרון"

BITZARON

1141 Broadway New York, N. Y. 10001

Lufthansa gives you an Italian wheel and deal for \$400.

The wheel:

The deal:

Three beautiful weeks with the Italians. It's called our Italian EUROPACAR Tour. Your jet economy round-trip ticket is included.

We'll fly you to Rome where your Avis Fiat 850 is waiting with up to 3,000 free kilometers.

Get behind the wheel, and take off for Ravello located above the Amalfi Drive within sight of Capri. Your accommodations are all arranged for 20 nights at the Hotel Panoramica in Ravello. Rooms are all with showers. Or instead, choose an unlimited mileage ticket for trains throughout Italy.

You're free to see Italy the only way to see it—on wheels. And to make touring easy, we'll even provide you with maps, routes and all the etceteras. After three weeks, we'll jet you home.

All for \$400. That's the wheel and deal—Italian style.

For more details clip the coupon, call your travel agent or contact Lufthansa.

Price based on 14-21 day, 15 passenger GIT Economy Class fare from N.Y. when applicable; land arrangements based on each of 2 people traveling together.

**Lufthansa German Airlines, Dept. BIT-10
410 Park Avenue, New York, N. Y. 10022**

- Send me information on your Italian EUROPACAR "Wheel and Deal."
 Have your Tour Expert contact me.

Name _____

Address _____ City _____

State _____ Zip _____ Phone _____

My travel agent is _____

Lufthansa